

Олександр АВРАМЕНКО
Юлія ГАРЮНОВА
Інна ЛІТВІНОВА

УКРАЇНСЬКА МОВА

Поглиблене вивчення філології

**Олександр АВРАМЕНКО,
Юлія ГАРЮНОВА, Інна ЛІТВІНОВА**

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 8 класу з поглибленим вивченням філології
закладів загальної середньої освіти

Київ
«Грамота»
2021

Дорогі восьмикласники та восьмикласниці!

Цього року ви починаєте вивчення синтаксису й пунктуації, тобто переходите на ще вищий рівень вивчення української мови, адже речення стоїть значно ближче до мовної реальності, у якій ви живете. Звуки, слова та їхні особливості, котрі ви детально вивчали в попередніх класах, є будівельним матеріалом для речення, за допомогою якого вже можете передавати свої думки, інтонації та емоції. Ми дійшли до розділу науки про мову — синтаксису, який уже повною мірою вступає у взаємодію з реальним спілкуванням, необхідним, як повітря, у нашому житті.

Цей підручник допоможе вам у цікавій і сучасній формі опанувати крок за кроком знання із синтаксису словосполучення й речення, а також навчатиме правильно ставити розділові знаки, від яких багато що залежить, коли нам доводиться висловлювати думки (у цьому ви найближчим часом переконаєтеся).

Особливістю цієї книжки є, з одного боку, більш спрощений і доступний підхід до вивчення граматичних явищ, а з іншого — новий формат підручника — той, який використовують у Німеччині, Великій Британії, США й інших країнах світу з високим рівнем життя та освіти. Такий варіант підручника дає широкі можливості для використання ілюстрацій, таблиць і схем.

Сподіваємося, що вам цікаво буде вивчати синтаксис і пунктуацію за тематичним принципом добору навчального матеріалу. Це означає, що кожен граматичну тему ви будете вивчати на мовному матеріалі з якоїсь конкретної галузі життя: людина, вдача й поведінка людей, спорт, вода, страви, одяг, сучасна музика, вишиваний рушник, зámки України, мультфільми та ін.

Грамотне мовлення — невід’ємна ознака успішної людини. Підвищити свій мовний рівень вам допоможе рубрика «Культура слова», у якій ви знайдете типові помилкові (часто суржикові) конструкції; проблемні наголоси, колоритні приказки. Ми пропонуємо для вивчення мови й матеріали з мережі «Інтернет». Це зробить вашу роботу на уроці чи вдома більш різноманітною і цікавою. Переглядайте експрес-уроки в YouTube (упошукуйте в кінці досить увести тему конкретного уроку) — вони сприятимуть якнайкращому засвоєнню мовних нюансів.

Вправа для спостережень — правила — вправи для тренування — тестові завдання у форматі ЗНО — рубрика «Культура слова» — домашнє завдання — це типова будова кожного уроку. Сподіваємося, що такий формат підручника сприятиме чіткості й організованості в опануванні української мови. Ознайомтеся з піктограмами, які, як маяки в морі, орієнтуватимуть вас на різні види роботи. Успіхів!

Автори

ВСТУП

§ 1. **МОВА — НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ, ПІЗНАННЯ І ВПЛИВУ**

А. Проведіть дослідження, зробивши такі кроки.

Крок 1. Прочитайте речення й визначте, якою частиною мови є кожне слово.

Котажна мартинка пронутивила бунадцять стуранок.

- Усі слова цього речення вигадані, їх немає в словниках. Поміркуйте, за якими ознаками ви змогли визначити, до якої частини мови належать слова.

Крок 2. Прочитайте набір слів.

Урок, фізкультура, математика, о, а, закінчуватися, починатися, опівдні, десятій.

- Якби з цих слів ви утворили речення, то про що в ньому йшлося б?

Крок 3. Якої з трьох ілюстрацій стосується речення?

Нарешті ми знайшли Велику Ведмедицю!

Результат. Виконавши попередні три завдання, поміркуйте, які мовні знання треба мати, аби було легко висловлювати думки, спілкуватися, розуміти почуте й прочитане.

Б. Прочитайте текст і поміркуйте, чому мову називають *системою знаків*.

Цікаво, що українці й болгари тим самим жестом позначають абсолютно протилежні відповіді: ми, кивнувши головою, кажемо «так», а наші південні сусіди — «ні». На Мальті, висловлюючи заперечення «ні», злегка торкаються кінчиками пальців до підборіддя, а у французів та італійців цей жест означає, що в людини щось болить. Так само буває із словами: у різних мовах те саме слово може мати різні значення. Порівняйте слова в таблиці.

булка	<i>укр.</i> хліб із пшеничного борошна	<i>болг.</i> наречена
кава	<i>укр.</i> ароматний тонізуючий напій	<i>япон.</i> ріка
кабан	<i>укр.</i> дика чи свійська тварина	<i>фр.</i> хатина

Отже, слова — це своєрідні знаки: француз, почувши слово *кабан*, уявляє хатину, українець — тварину, а японець, уявить (!) — портфель.

Мова — вид знакової діяльності людини, який полягає в застосуванні ustalених у певній спільноті слів для позначення предметів, понять і явищ дійсності з метою обміну інформацією та фіксації за допомогою звукозапису чи письма.

За допомогою мови ми *спілкуємося* й *пізнаємо* світ. Словом ми можемо людину розчудити, порадувати й, навпаки, засмутити, тобто за допомогою мови ми можемо на людину *впливати*.

- У попередніх класах ви вже навчилися розрізняти поняття «мова» і «мовлення». Як ви розумієте думку?

Мовлення — це мова в дії.

1. Прочитайте легенду й дайте відповідь на запитання.

Якось один вельможа, запросивши до себе гостей, поцікавився в мудреця, що на світі найкраще. Мудрець відповів:

— Найкраще у світі — це мова. За допомогою мови будують міста, розвивається культура народів. За допомогою мови ми вивчаємо науки, здобуємо знання. А ще за допомогою мови люди можуть зрозуміти одне одного, вирішувати різні питання, просити, вітати, миритися, виконувати прохання, надихати на подвиги, висловлювати радість, оспівуватися в коханні. Тому немає нічого кращого за мову.

Такі думки припали до душі присутнім. Тоді вельможа поцікавився в мудреця, що ж на світі найгірше. Мудрець відповів:

— Найгірше у світі — це мова.

Усі здивувалися такій відповіді, а мудрець пояснив:

— За допомогою мови люди засмучують і розчаровують одне одного. За допомогою мови можна обманювати, хитрувати, сваритися. Мова може зробити людей ворогами, призвести до війни, нею наказують руйнувати міста й навіть цілі держави, вона може приносити в наше життя горе й зло, принижувати, ображати. Чи може бути щось гірше за мову?!

Не всім було приємно слухати таку відповідь...

- Які слова мудреця свідчать про те, що мова є засобом: а) спілкування; б) пізнання; в) впливу?

2. Випишіть народні вислови, у яких ідеться про мову як засіб впливу. Розкрийте зміст одного з них, навівши приклад із художнього твору, історії або власного життя (*три-чотири речення*).

1. Не кидай слова на вітер. 2. Байка байкою, а борщ стигне. 3. Шабля ранить тіло, а слово — душу. 4. Від теплого слова й лід розмерзається.

3. Прокоментуйте кожен пункт пам'ятки вправних ораторів.

Пам'ятка вправних ораторів

1. Короткі речення.
2. Чіткий план у голові — і якомога менше на папері.
3. Факти або звернення до почуттів.
4. Оратор не енциклопедія: енциклопедія є в людини вдома.
5. Не шукайте ефектів, які не ведуть до головної мети.
6. Трибуна безжальна: людина на ній більше оголена, ніж на пляжі.
7. Пам'ятайте: що коротша промова, то менше шансів провалитися.

- 4.** Навчіться переказувати текст про Демосфена так, щоб слухачам було цікаво його слухати. Скористайтеся порадами *вправи 3*.

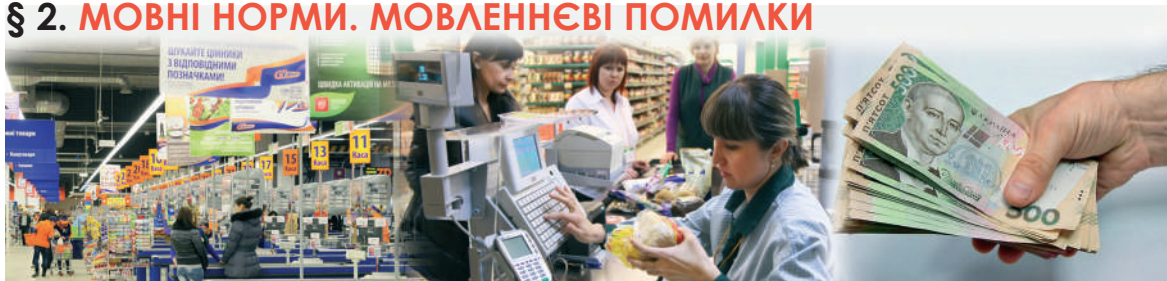
Мабуть, найбільш яскравим прикладом того, чого може досягнути людина, є Демосфен. Його перша промова провалилася, та інакше й бути не могло: природа наділила його якостями, що були не сумісні з ораторською діяльністю. Маленький зріст, слабкий голос, погана дикція, нервові посмикування плеча... Здавалося б, дорога до трибуни для нього закрита назавжди. Але Демосфен не опустив рук: щодня він приходив на берег моря й, набравши в рот каміння, відпрацьовував дикцію. При кожному неправильному положенні язика каміння впиалося в піднебіння; говорив так голосно, щоб заглушити шум морського прибою. Аби подолати смикання тіла, підвішував до стелі меча, який щоразу при надмірному рухові колов плече. Неймовірно, але завдяки таким тренуванням Демосфен позбувся своїх недоліків і став одним із найбільш блискучих ораторів (*За Л. Зубенко*).

- Чи сподобався вам поданий текст? Що нового ви дізналися про оратора?
- Чого в нього навчилися?

До речі...

Розрізняйте слова *книга* й *книжка*. Зброшурована в одне ціле й оправлена певна кількість друкованих або рукописних аркушів називається **книжкою**.

Книга — це велика за обсягом або особливо важлива за змістом книжка. Наприклад: *Серед стосів різних книжок явно вирізнялася енциклопедія — книга досвіду багатьох поколінь*.

§ 2. **МОВНІ НОРМИ. МОВЛЕННЄВІ ПОМИЛКИ**

1. Прочитайте діалог і скажіть, через що виникло непорозуміння.

У житомирському супермаркеті:

Касирка: З Вас 570 рублів.

Покупець (розгублено): Але я не маю рублів...

Касирка (з люттю в голосі): А як можна йти до магазину без грошей?

Покупець (жартівливо): А гривнями розрахуватися можна?

Касирка (з обуренням): Ви знущаетесь? Давайте гривні й не морочте мені голову!

Основною ознакою культури мовлення є його *нормативність*. **Мовна норма** — сукупність ustalених мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок спілкування в суспільстві. Кожна з мовних і мовленнєвих норм завжди співвідносна з певними мовними одиницями — орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними та ін. З огляду на це й визначають різні *мовні норми*:

- **орфоепічні** (не [гرایеш'а], а [гرایес':а]);
- **лексичні** (не *животисна*, а *мальовнича гялявина*);
- **фразеологічні** (не *приймати*, а *брати участь*);
- **граматичні** (*навчатися* не *музиці*, а *музики*);
- **орфографічні** (не *піцца*, а *піца*);
- **пунктуаційні** (Не *Він мабуть запізнитьсяся*, а *Він, мабуть, запізнитьсяся*);
- **стилістичні** (у науковому стилі — не *глибоченне*, а *глибоке море*).

Мовні норми єдині й обов'язкові для всіх користувачів літературною мовою. Цим вони відрізняються від «діалектних норм», що територіально обмежені й менш установлені. Норми літературної мови мають усенародно-освітній статус і підлягають таким оцінкам, як *правильно* чи *неправильно*, *логічно*, *точно*, *образно*, *етично* та ін.

Культурна людина вивчає мовні норми протягом усього життя, читаючи художню літературу, відвідуючи театри, опрацьовуючи посібники з культури мовлення й дотримуючись порад М. Рильського:

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля...

Порушення орфоепічних, лексичних, граматичних і стилістичних норм у живому спілкуванні й у текстах називають **мовленнєвими помилками**. Касирка із супермаркету припустилася мовленнєвої помилки, порушивши лексичну норму: вона гривні назвала рублями, через що й виникло між нею і покупцем непорозуміння.

2. Прочитайте речення й виконайте завдання.

1. Я вважав би, що ти білий день без дощу, але сльози на твоєму обличчі. 2. Ми так ховалися від зими вісімнадцять хвилин назад. 3. Наш декаданс виключить світло, в кімнаті залишить ескіз. 4. Мені би мовчати, але ти все знаєш, мені би тікати, але ж ти не даш. 5. Хочеш — пиши або дзвони, може, й не буде такого, як було, та все ж загляни (*С. Вакарчук*). 6. З Новим роком і Рождеством, я знову повертаюсь додому. 7. Ми познайомились з тобою у вагоні метро, людей напхалося конкретно, як сільодки в відро (*А. Кузьменко*). 8. Дарувати людям сонця палкі відчу[ц':а] — от така мрія моя (*Злата Огнєвіч*). 9. Зі мною будеш жити вічно, поверне[шс'а] чи ні (*В. Харчишин*).

А. Знайдіть помилки в уривках пісень і визначте, які норми в них порушено.

Б. Поміркуйте, у яких випадках виконавці та виконавиці припустилися помилок свідомо (з певною метою), а в яких — через незнання певних норм.

3. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Алло! Привіт. Ти де?

— Привіт! Зараз я *знаходжуся/перебуваю* в Чернігові, у центральному парку. Це найбільш *людне/людяне* місце, тут продають таке смачне морозиво, що Ілля вже два *стаканчики/стаканчика* з'їв. Він зараз *грає[ц':а]/грає[т'с'а]* на дитячому майданчику. А я хоч трохи відпочину та з тобою *побалакаю/поспілкуюся*.

— Твій Ілля так підріс! Скоро буде вищий *тебе/за тебе!*

— Так і є.

Свято-Троїцький кафедральний собор. м. Чернігів

А. Перепишіть текст, вибравши правильний варіант слововживання

Б. Визначте тип мовних норм у виділених словах (*усно*).

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Про порушення мовних норм

Матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмотивованих чужих слів; ненормативними наголосами: *випадо́к*, *зало́за*, *пара́ліч*, *сере́дина*, замість правильних *випадо́к*, *зало́за*, *пара́ліч*, *сере́дина*; перекрученими з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш*, *зраски*, *калектор*, *апинився*, *чірівна дівчіна*, *Леоніт*, *касковий* замість нормальних *між* (приймєнник), *зразки*, *колектор*, *опинився*, *чарівна дівчина*, *Леонід*, *казковий*; незграбними морфолого-синтаксичними побудовами: *посту-*

пають (замість надходять) пропозиції, п'ятдесяти, восьмидесяти замість п'ятдесяти, вісімдесяти, командувач миротворчими силами (правильно — командувач миротворчих сил), бігство (треба втеча) від воєн та ін. На телеекрані замість Азербайджан нерідко вимовляють Азейбаржан. У солідній газеті написано: «Скандальні історії в дипломатичних представництвах України за кордоном дуже компроментують нашу державу».

Виголошувач українських телевізійних новин переводить слово *північ* до розряду іменників чоловічого роду, розповідаючи про вихідців з України, котрі працюють «на Крайньому Півночі». А відомий та шанований український письменник (!), виступаючи на вечорі, присвяченому пам'яті іншого письменника, уживає слово *біль* як іменник жіночого роду (*тяжка біль; болей, якими жив народ*), хоч у літературній та загальнонародній українській мові навпаки — *біль* чоловічого роду, а *північ* — жіночого: «Чужий біль нікому не болить» (*Нар. тв.*); «Хтозна, де цей тесляр із Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів» (*О. Гончар*).

Усі ці недоладності є наслідком мовної невибагливості, нерозрізнення лексичних і граматичних засобів української й російської мов, безоглядного перенесення в українську мову чужих слів і висловів (*За О. Пономаревим*).

А. Визначте типи помилок, про які йдеться в статті.

Б. Заповніть у зошиті таблицю, вписавши приклади зі статті.

Типи мовних норм	Приклади
Орфоепічні норми	...
Лексичні норми	...
Граматичні норми	...

 5. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку

- А неймовірна історія
- Б успішний проєкт
- В преїскурант цін
- Г перелік товарів

2. Помилку допущено в рядку

- А отримати освіту
- Б розв'язати задачу
- В осмислити вчинок
- Г зрозуміти теорему

3. Помилку допущено в рядку

- А зрадити друга
- Б чекати на сестру
- В опанувати собою
- Г не звертати уваги

ПОВТОРЕННЯ

4. Помилку допущено в рядку

- А вищий за Олександра
- Б найоригінальніший
- В менш заплутаний
- Г більш міцніший

5. Помилку допущено в рядку

- А вимкнути комп'ютер
- Б купити георгіни
- В з'їсти шоколад
- Г зірвати м'яту

6. Установіть відповідність між частинами словосполучень.

Дієслово	Іменник
1 відчиняти	А око
2 розгортати	Б кран
3 розплющувати	В пляшку
4 відкорковувати	Г книжку
	Д квартиру

7. Напишіть розповідь (п'ять-шість речень) про свій типовий день. Використайте в ній подані нижче сполуки слів, виправивши в них помилки.

Сама цікава книжка, не більше п'ятидесяти хвилин, приймаю участь, на протязі дня, гарячий капучино, без п'ятнадцяти вісім, іду за хлібом і молоком, виконую завдання по фізиці.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Багаторазовий, благовіст, борóдавка, бюлетень, бурштинóвий.

2. Перегляньте експрес-урок «Купувати чи купляти?» і скажіть, про порушення якої норми розповів учитель.

Купувати чи купляти?

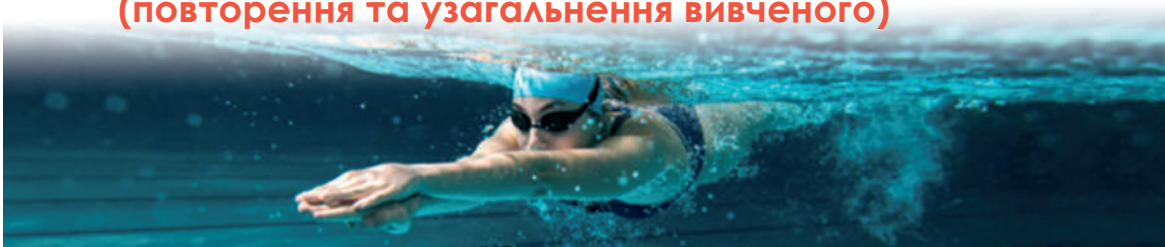
8. Відредагуйте речення та запишіть їх.

1. Саме цікаве хоббі має мій товариш: він фотографує містські пейзажі в дощову погоду. 2. Осінній парк мене вражає не стільки своїми фарбами, скільки пахощами. 3. Найбільш допитливіші учні зазвичай досягають вищих результатів у навчанні. 4. М'ясо треба запікати в духовці біля п'ятидесяти хвилин. 5. Підкресліть підмет однією рисочкою й надпишіть над ним якою частиною мови він виражений. 6. Дякую вас за теплу атмосферу, смаколики й подарунки! 7. Подайте книжку, що лежить на полочці, що ліворуч.

- Чи корисним був для вас матеріал поданого параграфа? Чим саме? Чи зможете ви використати отримані знання в життєвих ситуаціях?

ПОВТОРЕННЯ

§ 3–4. РОЗДІЛИ НАУКИ ПРО МОВУ. ІМЕННИК. ПРИКМЕТНИК (повторення та узагальнення вивченого)

1. Прочитайте слова в колонках і виконайте завдання.

волейбол
присідання
очікування
перебігати
перетин

сміливий
хоробрий
батьорий
гартований
наполегливий

- Знайдіть у кожній колонці «зайве» слово. За якими ознаками ви зробили свій вибір?

2. Опрацюйте таблицю «Розділи науки про мову» (форзац 1) та виконайте тестові завдання.

1. Увідповідніть мовну одиницю і розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 [б] – [п]	А будова слова
2 <i>-ник, -есеньк, -ук</i>	Б морфологія
3 <i>Купи зошит у клітинку.</i>	В синтаксис
4 Павло — чол. р., одн., Н. в.	Г фонетика
	Д графіка

2. Увідповідніть мовну одиницю і розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 колиба — <i>діал.</i> , житло чабанів і лісорубів	А лексикологія
2 [вй'уц':а]	Б фразеологія
3 Може, зачекаєш?	В морфологія
4 закрутити веремію	Г пунктуація
	Д орфоенія

3. Увідповідніть мовну одиницю і розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 чайник ← чай	А лексикологія
2 окраса сезону	Б фразеологія
3 борешся	В орфографія
4 [тр'єс':а]	Г словотвір
	Д орфоенія

Ім'єнник — самостійна частина мови, що має значення предметності: *моряк, хода, авокадо, карате*. Іменники змінюються за числами й відмінками; мають рід.

Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду		
	-а (-я)	-у (-ю)
	<ul style="list-style-type: none"> • назви чітко окреслених предметів, істот: <i>конверта, Олега</i>; • назви мір, грошових одиниць, відрізків часу: <i>метра, долара, листопада</i>; • терміни: <i>інфінітива, атома</i>; • назви населених пунктів із суфіксами -ськ-, -цьк-, -ець, -ов, -ів (-їв), -ев (-єв), -ин (-ін), -ач, -ич і з елементами -бург, -град, (-город), -ніль (-поль), -мир, -слав: <i>Луцька, Кременця, Києва, Батурина, Гадяча, Ужгорода, Борислава</i>; • топоніми з наголошеним закінченням: <i>Дністрá, Діниця́, Іртишиá</i>; • назви будівель, приміщень та їхніх частин: <i>балкона, димаря, пандуса, АЛЕ будинку, підмурку, покою</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • назви нечітко окреслених предметів: <i>болю, грипю, бігу, інстаграму, дощу, морозу, вальсу, боксу, АЛЕ гонака</i>; • назви матеріалів, рідин, речовин, сукупностей: <i>граніту, чаю, кисню, гурту, саду, АЛЕ гуртка, садка</i>; • терміни на позначення процесів, літературознавчі терміни: <i>імпульсу, синтезу, міфу, сонету</i>; • решта назв населених пунктів (вони мають паралельні закінчення), а також складні назви: <i>Лондону — Лондона, Херсону — Херсона, Кривого Рогу</i>; • топоніми з наголосом на основі: <i>Бúгу, Крíму, Кавка́зу</i>; • назви країн: <i>Ізраїлю, Китаю, Кіпру</i>; • назви закладів, організацій, установ: <i>офісу, лицею, заводу</i>.
Кличний відмінок (на прикладі імен)		
закінчення	граматична ознака	приклад
-о	імена на -а	<i>Марина — Марино, Микола — Миколо</i>
-ю	<ul style="list-style-type: none"> • чоловічі імена м'якої групи; • короткі пестливі форми жіночих імен 	<i>Сергій — Сергію, Володя — Володю, Ігор — Ігорю, АЛЕ Ілле; Галя — Галю, Надя — Надю, АЛЕ Катре, Насте, Мотре</i>
-е	чоловічі імена твердої групи	<i>Іван — Іване, Олег — Олеже (і Олегу)</i>
-е (-є)	жіночі імена м'якої групи й III відміни	<i>Марія — Маріє, Любов — Любове, Ніколь — Ніколе</i>

Зауважте! Іншомовні чоловічі імена на **г, к, х** у формі кличного відмінка мають закінчення **-у**: *Олегу, Жаку, Генріху*.

3. Запишіть слова у формі родового відмінка однини.

Вівторок, циферблат, університет, добробут, оркестр, ліс, лісок, пісок, водень, град, агроном, Берлін, Львів, Мадрид, Йоганнесбург, Константинополь, Бангладеш, Оман, Зелений Гай, Бучач, Вавилон, Волочиськ, Богдан, Мороз, мороз, коледж, балкон, кілометр, кілограм, відмінок, синус, анекдот, роман, Роман, компот, узвар, кір, Дністер, Прут.

4. Запишіть слова у формі кличного відмінка.

Маруся, Назар, Ілля, Ігор, Максим, Ольга, Оля, Антон, Юрій, Євген, Валя, Валентина, Валентин, Надія, Надя, Ліна, Абдула, Адель, Любов, Настя, Олексій, Фрідріх, Олег, Наталка, Наталя, Володимир, Поліна.

Прикметник — самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета, належність комусь: *жовтий, теплий, народний, київський, Ольжин, батьків*. Прикметник змінюється за родами, числами й відмінками.

Розряди прикметників за значенням

розряд	значення	питання	приклад
якісні	ознака предмета, що може виявлятися більшою чи меншою мірою	<i>який?</i>	<i>міцний — міцніший — більш міцний — менш міцний — найміцніший</i>
відносні	ознака предмета стосовно іншого предмета, дії, обставини	<i>який?</i>	<i>народний (народ), лісовий (ліс), дніпровський (Дніпро), залізний (залізо)</i>
присвійні	належність предмета комусь	<i>чий?</i>	<i>батькове пальто, вовчий хвіст, орлине крило</i>

Ступені порівняння прикметників

	вищий ступінь	найвищий ступінь
проста форма	корінь або основа прикметника + -ш-, -іш- : <i>довгий — довший, складний — складніший</i>	най- + вищий ступінь порівняння прикметника: <i>найдовший, найскладніший</i>
складена форма	більш, менш + прикметник (без суфікса -ш- чи -іш-): <i>більш довгий, менш складний</i>	найбільш, найменш + прикметник (без суфікса -ш- чи -іш-): <i>найбільш довгий, найменш складний</i>

Не утворюють форм ступенів порівняння якісні прикметники:

- з префіксами: *предобрий, зависокий, архіважливий*;
- із суфіксами: *маленький, величезний, тонюсінський, чорнявий*;
- утворені з двох основ: *білосніжний, темно-зелений*;
- з абсолютною ознакою: *сліпий, лисий, горбатий* та ін.

Інколи найвищий ступінь порівняння утворюють шляхом додавання до форми вищого ступеня слів **від усіх, за всіх, над усе**: *вищий від усіх, дорожчий над усе*.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників варіанта

А веселий, замалий, доречний	В кароокій, активний, цікавий
Б міцний, хворий, дивовижний	Г голосний, дешевий, вагомий

2. Правильно утворено всі форми ступенів порівняння прикметників у рядку

- А** найстаріший, ультрасучасний, упертіший
- Б** найбільш зручніший, миліший, менш цінний
- В** здоровенний, багатший, найкумедніший
- Г** молодший за мене, якнайтонший, вужчий

3. Прочитайте речення з пропущеними словами.

Шановний пане _____, Ваш син має _____ середній бал _____.

ПОВТОРЕННЯ

На місці пропусків мають бути слова варіанта

A Віталіє, найбільш високий, атестата

B Віталію, самий високий, атестату

Б Віталію, найвищий, атестату

Г Віталію, найвищий, атестата

6. Утворіть і запишіть по одному реченню з прикметниками в ролі іменника за зразком.

Незабутній, коштовний, черговий, хитрий, бідний, старий, мудрий, цінний.

Зразок. Не забувайте незабутнє і не знецінюйте коштовне.

7. Перепишіть текст і виконайте завдання.

Під час карантину тренування можна проводити в домашніх умовах. Звичайно ж, для цього потрібно мати внутрішню мотивацію. Якщо у вашому помешканні мало місця чи немає спеціального обладнання (гантелі, тренажери та ін.), усе одно можна знайти вихід із цієї ситуації. Головне — захотіти!

A. Надпишіть над кожним іменником і прикметником рід, число та відмінок.

Б. Підкресліть іменники й прикметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

B. Напишіть, як можна організувати тренування в помешканні, якщо в ньому замало місця й немає відповідного обладнання. Уведіть до своєї розповіді прості та складені форми ступенів порівняння прикметників (*п'ять-шість речень*).

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Принесі́ті, підлі́тковий, поблизу́, поня́ття, помóвчати.

2. Переглянувши експрес-урок «Що означають слова *цибатий, кирпатий та огрядний?*», перекажіть його.

Що означають слова *цибатий, кирпатий та огрядний?*

8. **1.** Перепишіть текст і виконайте завдання.

Іван Фірцак — спортсмен, якого американська преса називала найсильнішою людиною ХХ століття. Він народився в селі Білках на Іршавщині. Змалку хлопець мав неабияку силу, тож його й прозвали Іваном Силою. Підлітком Іван пожалів корову й, запрягшись до плуга, сам зорав поле. Коли телиця пошкодила ногу, хлопець приніс її додому на плечах. Через бійку з односельцем Клином, під час якої Іван Фірцак виламав дубовий хрест, яким лупцював нападаника, його посадили до в'язниці. Звідти він утік, вирвавши ґрати.

A. Надпишіть над кожним іменником і прикметником рід, число та відмінок.

Б. Підкресліть іменники й прикметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

2. Знайдіть неправильні форми прикметників, відредагуйте їх, де це можливо, і запишіть.

Щонаймудріший, найбільш веселіший, самий розумний, успішніший, дуже цікавий, презлий, вищий батька, найменш вдалий, найобережніший, якнайперспективніший, височенний, найглухіший, найменш твердіший, безпечніший, самий упертий, найбільш колоритніший, білосніжніший, найрідніший.

§ 5. ЧИСЛІВНИК. ЗАЙМЕННИК (повторення та узагальнення вивченого)

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Київ — одне з найбільших міст світу: із 2 мільйонами 960 тисячами мешканців українська столиця посідає сьоме місце в Європі.

А. Запишіть кількісний показник словами в потрібній відмінковій формі.

Б. Чи виникли труднощі з написанням складеного числівника у формі орудного відмінка? Якщо так, то в чому вони полягають?

Числівник — самостійна частина мови, що означає кількість або порядок під час лічби й відповідає на питання *скільки? котрий?*

Розряди числівників за значенням	
Кількісні	Порядкові
<i>скільки? сім, сто</i>	<i>котрий? сьомий, сотий</i>
змінюються за відмінками	змінюються за родами, числами й відмінками

Граматичні зв'язки числівників з іменниками

Умова узгодження	Приклад
<i>два, три, чотири</i> + іменник у формі Н. в. мн. АЛЕ іменники на позначення парних предметів — у формі Р. в. одн.	<i>два банани, три олівці, чотири сценарії два ока, чотири плеча</i>
дробові числівники + іменники у формі Р. в. одн.	<i>дві треті міста, півтора місяця, одна шоста кулі</i>
збірні числівники + множинні іменники, іменники с. р. й назви істот чоловічого роду у формі Р. в. мн. АЛЕ збірні числівники не узгоджуємо з іменниками ж. р.	<i>трое дверей (двері — множинний іменник), двоє телят, п'ятеро братів</i> <i>три сестри, а не троє сестер</i>
у датах назви місяців треба ставити у форму Р. в. одн.	<i>п'яте лютого; Із шостим листопада!</i>

Зауважте!

Іменник узгоджуємо саме із числівником, а не із залежними від нього словами із числовим значенням: *три з половиною кілограми, два із чвертю кілометри.*

Відмінювання числівників

<i>п'ять–вісімдесят</i>	<i>двісті–дев'ятсот</i>
Н. в. <i>десять</i>	<i>п'ятсот</i>
Р. в. <i>десяти, десятиох</i>	<i>п'ятисот</i>
Д. в. <i>десяти, десятиом</i>	<i>п'ятистам</i>
Зн. в. <i>десять, десятиох</i>	<i>п'ятсот</i>
Ор. в. <i>десятьма, десятиома</i>	<i>п'ятьмастами, п'ятьомастами</i>
М. в. <i>на десяти, на десятиох</i>	<i>на п'ятистах</i>

Числівники **сорок, дев'яносто, сто** в усіх відмінках, крім називного й знахідного, мають закінчення **-а: сорока, дев'яноста, ста**.

Зауважте!

У числівниках **п'ятдесят, шістдесят, сімдесят і вісімдесят** змінюється лише друга частина: **п'ятдесяти, шістдесятьох** (не *п'ятидесяти*, не *шістидесятьох*).

2. Узгодьте іменники з числівниками, де це можливо, і запишіть їх.

Двадцятий (лютий), п'ятеро (художниця), два (бригадир), чотири (палець), двадцять три (вагон), півтора (день), два з половиною (кілограм), чотири із чвертю (помаранч), три (фахівець), два (друг), троє (товариш).

3. Випишіть із тексту числові показники словами у відповідній відмінковій формі.

До 2009 року в Україні хмарочосами вважали будівлі, вищі від 74 метрів, нині — від 100 метрів. Найбільше таких споруд у Києві. Донедавна найвищі житлові будинки прикрашали Позняки — спальний район столиці. Домінантами ЖК «Корона» і «Корона-2» є висотки з 38 поверхами (зі 128 метрами). Але 2012 року «короновані» хмарочоси випередив житловий будинок, зведений на Кловському узвозі. Цю споруду із 47 поверхами й 168 метрами заввишки видно навіть із сусідніх міст: Броварів, Борисполя, Вишневого та ін.

Хмарочос на Кловському узвозі, 7. м. Київ

Займенник — самостійна частина мови, що вказує на предмет, ознаку або кількість, але не називає їх. Займенники співвідносяться з певними іменниками, прикметниками та числівниками, тож і відповідають на питання цих частин мови: **ти, ви** (хто?); **такий, всякий** (який?); **скільки** (скільки?).

Займенники змінюються за відмінками, а співвідносні з прикметниками можуть мати ознаки роду та числа.

У мовленні займенники вживають із метою уникнення тавтології, порівняйте: *Якщо Олег запізниться, то зроби Олегові зауваження* і *Якщо Олег запізниться, то зроби йому зауваження*.

Особові займенники **ти** і **ви** використовують як етикетні формули. Потрібно звертатися на Ви до незнайомих людей.

Займенник **Ви** пишуть із великої літери, коли з повагою звертаються до однієї особи (це так звана пошанна множина).

Правопис неозначених займенників

Частки **ні, аби-, де-** + займенник = разом: *ніхто, аби який, де що*.

Частки **будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** + займенник = із дефісом: *будь-який, казна-що, бозна-хто*.

Якщо між займенником і часткою стоїть прийменник, то їх пишуть окремо, порівняйте: *аби який і аби з яким; бозна-хто і бозна в кого*.

4. Запишіть слова, знявши ризик.

Ні/чий, бозна/який, хтозна/в/чому, де/котрий, аби/з/ким, казна/що, який/не-
будь, ні/який, казна/перед/ким, ні/з/чим, де/хто, де/в/кого, будь/чий, хтозна/з/ким,
ні/над/чим, ні/що, будь/який, аби/в/чому.

5. Виконайте тестові завдання.

- Лише числівники записано в рядку
А два, двоє, двійка
Б чотири, чверть, четверо
В десять, десяток, десятий
Г одна третя, перший, одне
- НЕПРАВИЛЬНО узгоджено числівник з іменником у словосполученні
А чотири чайники
Б двоє хлопчиків
В півтора місяці
Г друге лютого
- Правильною є відмінкова форма числівника
А п'ятиста сімдесяти восьми
Б п'ятисот вісімдесяти вісьми
В п'ятисот вісімдесяти восьми
Г п'ятисот восьмидесяти восьми

6. Напишіть рецепт приготування улюбленої страви, використавши в ньому не менше п'яти числівників у різних відмінкових формах.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Котрій, одина́дцять, дробові́й, порядко́вий, добу́ток.

2. Перегляньте експрес-урок «У чому відмінність між цифрами та числами?» і перекажіть його.

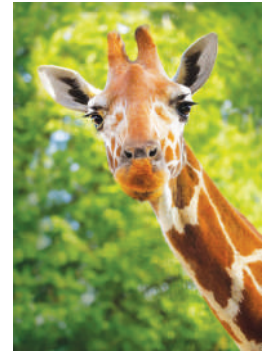

У чому відмінність між цифрами та числами?

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

За даними вчених, на планеті Земля мешкає 7,7 (мільйон) тварин. Мабуть, найбільший інтерес викликають гігантські *представники* фауни. Синього кита вважають найбільшим ссавцем, який живе в наш час. У довжину він виростає до 33 метрів, важити може до 150 (тонна), що дорівнює вазі 60 дорослих слонів. Жираф — чемпіон серед найвищих тварин: у висоту він сягає 6 метрів. А в кашалота найбільший мозок: його вага — майже 8 (кілограм). Білий ведмідь тримає пальму першості серед найбільших хижаків, що живуть на суші: його тулуб виростає до 3 метрів. У нього дуже *розвинений* нюх, адже цей хижак відчуває запахи на відстані до 30 кілометрів. Довжина тіла китайської саламандри може становити 2 (метр). Цей вид опинився на межі вимирання. Науковці всіма способами намагаються *зберегти* велетенську амфібію (З книжки «У світі дикої природи»).

- А.** Що нового ви дізналися з тексту? Чи вивчали ви таку інформацію про тварин?
- Б.** Перепишіть текст, розкривши дужки й передавши цифри словами.
- В.** Розберіть за будовою виділені слова.

§ 6. УСНИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

А. Розгляньте таблицю й коротко охарактеризуйте ознаки кожного типу мовлення.

Тип мовлення		
розповідь	опис	роздум

Б. Який із стилів мовлення (*див. довідку*) має такі ознаки?

- 1) *Сфера використання* — громадсько-політичне життя.
- 2) *Функція* — повідомлення, вплив на читача.
- 3) *Форма*: монолог, діалог.
- 4) *Мовні особливості*: суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, художні засоби, фразеологізми, риторичні запитання, тон мовлення пристрасний, оцінний.

Довідка: стилі мовлення: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, розмовний, художній.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У підвалі будинку, що на вулиці Стельмаха, у вентиляційному отворі застряг кіт. Виручати бідолашного заходилися мешканці сусідніх будинків. Близько сьомої вечора в четвертій пожежній частині повідомили, що кіт засунув голову у вентиляційний отвір і самотужки не може звільнитися.

— Ми не зобов'язані їхати на такі виклики, це мають робити комунальні служби й природоохоронні організації, — каже інспектор прес-центру служби «101» Ірина Курінна. — Порушуючи всі інструкції й норми, наша бригада з доброї волі допомогла тій тваринці. На місці події за допомогою електроперфоратора розширили отвір і звільнили kota (*Г. Хомуляк*).

А. У якому стилі написано текст? Який тип мовлення?

Б. Перекажіть цей текст стисло, скориставшись *способами ущільнення тексту*:

- 1) відкиньте другорядну інформацію;
- 2) визначте найважливіші факти;
- 3) за можливості передавайте матеріал абзацу (*три-п'ять речень*) одним-двома реченнями.

В. Порівняйте ваш стислий переказ із поданим варіантом. Більш чи менш стислою була ваша розповідь? Зробіть висновки.

У вентиляційному отворі одного з будинків на вулиці Стельмаха застряг кіт. Лише увечері його звільнили... пожежники.

Інспекторка пресцентру служби «101» Ірина Курінна повідомила, що їхнім працівникам довелося порушити всі інструкції, аби врятувати бідолашного kota, хоча це мають робити інші організації.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Рятівники

Щороку 17 вересня українські рятувальники відзначають своє професійне свято. Ці люди гідні особливої поваги, адже іноді вони ризикують здоров'ям і життям, виконуючи свої професійні обов'язки.

Рятувальникам-людям часто допомагають спеціально навчені собаки. Підготовка чотирилапих помічників — доволі непростий процес, який триває близько року. Але результати того варті.

Здатність реагувати в непередбачуваних ситуаціях, коли на кону стоїть життя, властива багатьом чотирилапим героям. Вони діють усупереч своєму інстинкту самозбереження, не вимагаючи за свої подвиги ні похвали, ні нагород. А є й такі собаки, які не проходили спеціального навчання для рятувальників, проте показали себе справжніми героями. Це вияв просто-таки фантастичної відданості людині.

Колись давно, ще в тринадцятому столітті, в Альпах монахи вивели породу собак спеціально для порятунку людей у гірських районах. Монастир був названий на честь Святого Бернара. Тож не важко здогадатися, від чого походить назва великих благородних і добрих сенбернарів. Вони врятували життя тисячам людей.

Є легенда, яка оповідає про сенбернара, що врятував сорок людей, а сорок перший урятований завдав йому тяжкої травми.

Ніч в Альпах. Собаки, що після снігового бурану були спрямовані на пошуки людей у гірських снігових завалах, нікого не знаходили й, знесилені, поверталися додому — у монастир. Тієї ночі не повернувся тільки Баррі. Він відчував, що під снігом є люди й вони потребують допомоги.

Чуття не підвело — Баррі знайшов людину. Він ліг поряд, аби зігріти чоловіка своїм тілом, і став лизати йому обличчя, щоб той прийшов до тями. Чоловік прокинувся й подумав, що перед ним вовк. У результаті Баррі був тяжко поранений.

Залишаючи після себе криваві сліди й збираючи останні сили, Баррі дістався до монастиря, але через важке поранення він більше не міг рятувати людей. Баррі похований на одному з паризьких кладовищ. На його пам'ятнику напис: «Баррі, що врятував сорок чоловік і був убитий сорок першим».

Таких історій безліч... Пес Мухтар у роки Другої світової війни витягнув з окопів понад чотириста поранених солдатів. Сибірський хаскі Болто врятував сотні життів від дифтерії! Глухий далматинець витягнув із річки дівчинку, яка тонула. Пес із кличкою Роско врятував хлопчика під час пожежі, а сам при цьому дістав 30 % опіків шкіри.

Собаки рятують людину на суходолі, у воді, під землею й навіть у небі. Останнім часом рятувальникам на допомогу приходять найсучасніша техніка, але чуття та інтуїцію, якими володіють собаки, ніщо не здатне замінити. Їхні дії — це прояви найвищого ступеня відданості й любові до людини (*За С. Бровченком*).

- А.** Що виражає заголовок — тему чи основну думку тексту? Хто адресат і яка мета висловлення? До якого стилю належить цей текст?
- Б.** Прочитайте текст іще раз і підготуйте до нього складний план. За цим планом стисло перекажіть прочитане вголос. Скористайтеся планом роботи над стислим переказом.

План роботи над стислим переказом

1. Прочитайте (прослухайте) текст.
2. З'ясуйте стиль і тип мовлення, жанр тексту.
3. Подумки визначте найважливішу інформацію, відкинувши другорядну.
4. Прочитайте (прослухайте) текст удруге.
5. Складіть план переказу.

3. Перекажіть текст за планом, не скорочуючи його надмірно й не перевантажуючи другорядною інформацією.

До речі...

Рятувальник і рятівник — ці слова розрізняють за значенням.

Рятівник — той, хто рятує або врятував кого- або що-небудь.

Рятувальник — той, хто професійно рятує кого-, що-небудь, тобто працює в рятувальній службі.

- Поміркуйте, чому текст вправи 2 названо словом *рятівники*, а не *рятувальники*.

4. Прослухайте фрагмент телепередачі «Як підгодовувати птахів». Підготуйте складний план почутого тексту. Перекажіть цей текст за планом (*усно*).

§ 7–8. ДІЄСЛОВО. ПРИСЛІВНИК (повторення та узагальнення вивченого)

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

— Котику, ти чого муркотиш?

— Котику, ти чого муркочеш?

А. Чи відрізняються за змістом речення?

Б. Чи правильно написано дієслова в цих реченнях?

Дієсло́во — самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета й відповідає на питання **що робити? що зробити?**

Дієслівні форми

особові дієслова	дія або стан предмета — що робить? що робив? що буде робити? та ін.	<i>світитиму, прочитав</i>
безособові дієслова й безособові форми на -но, -то	дія або стан предмета безвідносно до її виконавця — що відбувається? що зроблено?	<i>світає, прочитано,</i>
неозначена форма дієслова (інфінітив)	дія або стан предмета без указівки на рід, число, особу, спосіб, час — що робити? що зробити?	<i>світити, читати, іти</i>
дієприкметник	ознака предмета за дією або станом — який? яка? яке? які?	<i>освічений, прочитаний</i>
дієприслівник	додаткова дія або стан — що роблячи? що зробивши?	<i>освітивши, читаючи</i>

Інфінітив, безособові дієслова й дієприслівник — незмінні форми дієслова.

Особові дієслова мають два типи відмінювання за особами та числами: **I дієвідміна** й **II дієвідміна**. Дієслова **I дієвідміни** в особових закінченнях мають літеру **е (є)**: *можемо, можеш, можете*, а **II дієвідміни** — **и (і)**: *варимо, вариш, варите*.

Визначити, до якої дієвідміни належить дієслово, можна двома способами.

I дієвідміна	II дієвідміна
форма 3-ї особи множини (<i>що роблять? що зроблять?</i>)	
-уть (-ють) → е (є)	-ать (-ять) → и (і)
<i>пишуть → пишеш</i>	<i>роблять → робиш</i>

Якщо не вдається визначити дієвідміну за формою 3-ї особи множини (наприклад, ви вагаєтеся — *борються* чи *боряться*), то це можна зробити за основою інфінітива.

Дієслово. Прислівник (повторення та узагальнення вивченого)

II дієвідміна	I дієвідміна
перед -ти стоїть -а- (після шиплячого), -и-, -і-, -ї- , що в 1-й ос. одн. випадає	решта дієслів
<i>бачити</i> (-и- перед -ти ; у 1-й ос. одн. випадає: <i>бачу</i>) → <i>бачать, бачиш</i> ;	<i>боротися</i> (-о- перед -ти) → <i>борються, борешся</i> ; <i>тьмяніти</i> (-і- перед -ти в 1-й ос. одн. не випадає) → <i>тьмяніють, тьмянієш</i>
ВИНЯТКИ	
<i>боятися, стояти, бігти, спати</i>	<i>хотіти, сопіти, гудіти, ревіти, іржати</i>

У вправі 1 обидва дієслова записано правильно: *муркотиш* утворено від *муркотіти* (II дієвідміна, бо **-і-** в 1-й ос. одн. випадає — *муркочу*), а *муркочеш* — від *муркотати* (I дієвідміна, бо **-а-** не після шиплячого). Так само *цокотіти* і *цокотати*, *гуркотіти* і *гуркотати*, *булькотіти* і *булькотати* і под.

2. Запишіть слова, уставивши пропущені літери **е (є)** або **и (і)**.

Кро..ш, бач..ш, біж..мо, до..ш, соп..мо, чека..ш, кол..ш, зароб..ш, малю..ш, аналізу..мо, завод..мо, бор..шся, змага..шся, ірж..мо, хоч..ш, ка..шся, лиж..ш, кле..ш, лет..мо, стел..ш, зітха..ш, сход..мо, зійд..мо, пожалі..ш, забуд..ш, пол..мо, узгоджу..мо, товаришу..ш, започаткову..мо.

3. Запишіть фонетичну транскрипцію поданих дієслівних форм.

Дивишся, смієшся, граєшся, обурюються, займаються, навчаються.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність між дієсловом та його формою.

Приклад	Форма дієслова
1 очікуватимеш	А інфінітив
2 заплановано	Б особове дієслово
3 зашарітися	В безособова форма
4 узгодивши	Г дієприкметник
	Д дієприслівник

2. Літеру **е(є)** треба писати на місці пропуску в обох дієсловах варіанта

- А клич..мо, крут..мо
- Б в'яж..мо, вар..мо
- В мож..мо, ірж..мо
- Г існу..мо, кле..мо

3. Закінчення **-ать (-ять)** у 3-й ос. мн. мають обидва дієслова рядка

- А бачити, молоти
- Б платити, плакати
- В заводити, сипати
- Г бігти, славитися

5. Опишіть одну з ранкових фізичних вправ, використавши не менше п'яти дієслів теперішнього часу у формі 1-ї ос. мн. (стаємо, піднімаємо й под.).

Прислівник — самостійна незмінювана частина мови, що виражає ознаку дії, стану, ознаку іншої ознаки або предмета й відповідає на питання **як? де? куди? звідки? коли? чому?**: *виконувати якісно, стояти неподалік, повторити завтра, кава по-східному.*

Способи творення прислівників

Прислівники утворюються:

- суфіксальним способом (*три* → *тричі*, *теплий* → *тепло*);
- префіксальним (*багато* → *забагато*);
- префіксально-суфіксальним (*рано* → *вранці*);
- складанням основ (*босоніж*);
- шляхом переходу з однієї частини мови в іншу (*поблизу річки* — *стань поблизу*). Прислівники походять від:
 - іменників (*навесні, уночі*);
 - прикметників (*по-людськи, вороже*);
 - числівників (*утрьох, натроє, по-третьє*);
 - займенників (*потім, чомусь*);
 - дієслів (*лежма, навпомацки*) та ін.

Правопис прислівників

Від способу творення і походження залежить написання прислівників разом, окремо чи з дефісом. Прочитавши приклади, згадайте загальні правила¹ написання прислівників (прислівникових сполук), які ви вивчали в 7 класі.

РАЗОМ: віднині, донині, дотепер, забагато, набагато, навічно, надалі, назавжди, потроху, утричі, безвісти, убік, увечері, вголос, внизу, восени, впоперек, вранці, вщерть, всередині, доверху, догори, додолу, додому, докупи, заочі, зісподу, зозла, навесні, навиворіт, навіки, надв'орі, нагору, надміру, наостанок, напам'ять, наполовину, наприклад, насилу, наяву, посередині, упереміш, урозсип, навиліт, навідріз, навідліг, напереріз, напідпитку, нашвидку, сповна, злегка, донедавна, удвоє, вперше, вдруге, натроє, надвоє, утрьох, учотирьох, заодно, внічию, удосвіта, знадвору, напереді, навприсядки, навряд, навстіж, наздогін, наосліп, напоготові, попідтинню, спідлоба, мимоволі, мимохідь, мимохіть, насамперед, нашвидкуруч, обабіч, обіруч, чимдуж, чимраз, абикуди, абиyak, абиколи, чимало, щовечора, щоразу, щосили, якраз, якнайдовше, споконвіків, споконвіку, споконвічно.

ОКРЕМО: усе одно, усе рівно, у цілому, за віщо, без відома, без кінця, без ліку, без сумніву, без угаву, без упину, в ногу, в обмін, в обріз, до біса, до вподоби, до ладу, до лица, до останку, до пня, до побачення, до речі, до смаку, до снаги, до сьогодні, за кордон, з переляку, з розгону, на ходу, на відмінно, на вибір, на диво, на жаль, на зло,

¹ Правила написання прислівників доволі складні, крім того, вони мають багато винятків, тому радимо подані в теоретичній частині прислівники вивчити напам'ять.

на зразок, на льоту, на мить, на око, на поруки, на радість, на сміх, на щастя, під силу, по змозі, по правді, уві сні, у стократ, по суті, раз у раз, день у день, час від часу, один в один, по двоє, по троє, по батькові, з усіх усюд, на самоті, на добраніч.

З ДЕФІСОМ: на-гора, по-братньому, по-французьки, по-сусідському, по-сусідськи, по-латині, по-заячи, по-людськи, по-перше, по-друге, будь-де, куди-небудь, хтозна-як, казна-коли, вряди-годи, десь-інде, десь-інколи, де-не-де, сяк-так, коли-не-коли, як-не-як, віч-на-віч, всього-на-всього, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, де-факто, де-юре.

З ДЕФІСОМ та ОКРЕМО: без кінця-краю, не сьогодні-завтра, з діда-прадіда, з давніх-давен.

6. Перепишіть прислівники, знявши риску.

До/схочу, спокон/віків, раз/у/раз, без/перестанку, у/цілому, на/швидку/руч, по/праву/руч, на/щастя, до/речі, з/давня, до/загину, без/угаву, у/щент, мимо/хіть, по/французьки, по/іншому, по/малу, по/двоє, у/двох, по/друге, на/двоє, як/не/як, пліч/о/пліч, день/у/день, у/вечері, по/латині, сам/на/сам, з/дідів/прадідів, з/усіх/усюд, з/розгону, на/ходу, поза/вчора, на/прикінці, по/українськи, на/яву, уві/сні, не/сьогодні/завтра, над/міру, поза/очі, у/стократ.

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Баламути

Три разки жовтуватих від часу намистин, загорнуті в руду панчошу, перейшли мені в спадок від бабусі. У нас, на півдні Вінниччини, таке намисто називали баламутами — перекручене від «перламутр». Бабуся в ньому виходила заміж, а до неї — її мама. Бабуся тримала баламути у великій скрині на самому дні, під горою домотканих скатертин, рушників і сорочок. Діставала дуже *рідко*, але коли це ставалося, завжди починала згадувати. Розповідала, що до неї *часто* приходили дівчата брати баламути на своє весілля. Тоді особливих статків не було, тому такі позички були звичні. Намисто свідчило про статус його власниці: що більше разків на шії, то багатшого вона роду. Найдорожчим було червоне із середземноморських натуральних коралів. Одна низка могла коштувати, як добра корова. Найдешевшими були пацьорки — з дрібних скляних або дерев'яних намистин. Баламути оцінювали *десь посередині* між коралями та пацьорками. Бабуся казала, що розділить баламути й дасть по одному разку в сім'ю кожного з трьох синів — дочок у неї не було. А *недавно* потай віддала все мені. Може, тому, що я найбільше любила слухати про її молодість? (За Т. Тисячною).

Соломія Вітвицька

А. Випишіть дієслівні форми в поданій послідовності.

Особові дієслова: Безособові форми на **-но**, **-то**: Неозначена форма дієслова:
Дієприкметник: Дієприслівник:

Б. Визначте способи творення виділених прислівників.

В. Перекажіть текст (*усно*).

8. Виконайте тестові завдання.

1. Літеру **и** треба писати на місці всіх пропусків у рядку

- А** навшпиньк.. , всюд.. , по-японськ..
- Б** по-моряцьк.. , увечер.. , інкол..
- В** анітрох.. , навік.. , удвіч..
- Г** мовчк.. , зовн.. , навік..

2. Разом треба писати всі прислівники варіанта

- А** по/чеськи, в/ранці, у/притул
- Б** до/недавна, у/день, без/вісти
- В** без/угаву, у/горі, натще/серце
- Г** до/недавна, у/щент, до/загиину

3. Разом треба писати всі прислівники варіанта

- А** до/речі, з/висока, зо/зла
- Б** у/тричі, по/троху, на/решті
- В** ані/трохи, без/упину, у/двох
- Г** на/жаль, на/виворіт, у/ночі

9. Складіть і запишіть речення з поданими парами слів за зразком.

Удень — у день; усередині — у середині, убік — у бік.

Зразок. Униз — у низ.

Глянувши вниз, ми побачили на березі озера каплицю.
Куля влучила в низ стовпа.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати дієслова.

Принесі́ти, завезті́, відвезті́, було́, кажу́.

2. Запам'ятайте колоритні українські прислівники.

Вряді́-годи́ — зрідка, нечасто, деколи.

Горілі́ць — обличчям догори.

Долілі́ць — обличчям до землі, униз; ниць.

Наві́дліг — з розмаху.

Обі́руч — обома руками.

10. 1. Перепишіть дієслівні форми, уставивши пропущені літери **е (є)** та **и (і)**.

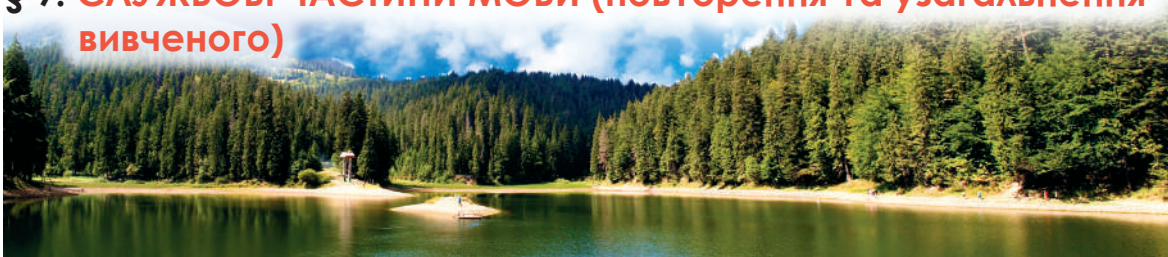
Замислю..шся, зітха..ш, соп..ш, хоч..ш, клич..ш, сипл..ш, бор..шся, колот..шся, біж..мо, гуд..мо, бач..мо, кле..мо, пол..мо, до..мо, ріж..мо, губ..мо, печ..мо, реагу..мо, існу..мо, нес..мо, рев..мо, знаход..мо, маст..мо, маж..мо.

2. Перепишіть прислівники, знявши ризку.

Сама/самотою, по/черзі, до/останку, до/речі, до/сих/пір, на/сміх, по/правді, по/переду, за/молоду, на/жаль, по/суті, під/силу, спокон/віків, будь/ласка, по/моєму, хтозна/скільки, бозна/як, коли/не/коли, кінець/кінцем, по/середині, по/братськи, будь/де, до/пізна, по/дитячому, на/завжди, у/трох, по/третє, на/трое, по/трое, у/третє, на/світанку, у/зимку, усе/одно, раз/у/раз, на/льоту, на/гору, в/основному.

- Чи виникли у вас труднощі під час опрацювання параграфа? А що легко вам вдалося?

§ 9. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ (повторення та узагальнення вивченого)

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Без тебе мрія побачити Синевир не здійснилася.

Без тебе мрія побачити Синевир не здійснилася б.

А. Чи відрізняються речення за змістом? Чим саме?

Б. Завдяки якому слову змінився зміст другого речення? До якої частини мови воно належить?

Службові частини мови — це неповнозначні слова, що не називають реалій, а тільки вказують на відношення між ними. Вони не виступають назвами предметів, дій, ознак, а тому на питання не відповідають і членами речення не бувають.

Прийменник	виражає відношення між предметами, відношення дії, стану чи ознаки до предмета (уживаємо при іменниках і займенниках)	<i>у, з, через, між, під час, згідно з, відповідно до, з огляду на</i>
Сполучник	поєднує (сполучає) члени речення та частини складного речення	<i>і, але, або, щоб, якщо, хоч, для того щоб</i>
Частка	надає словам або реченням певних смислових чи емоційно-експресивних відтінків; є засобом творення форм слів	<i>ж, ось, он, навіть, тільки, будь-, -небудь, -но, не, ні; б, хай</i>

Правопис часток

Разом	Окремо	З дефісом
<i>ні, ані, аби, чи-, чим, -сь, де, як, що</i>	<i>б (би), ж (же), ось, он</i>	<i>будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-, -бо, -но, -то, -таки</i>
<i>ніхто, абиде, чимало, щодня</i>	<i>була б, сказав же, он який, ось де</i>	<i>будь-де, казна-як, отоді-бо, іди-но, все-таки</i>

У непрямих відмінках із прийменником частки пишемо **окремо**: *абихто* — *аби з ким, будь-що* — *будь у чому*.

Вігук — особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх: *ой, гу, ах, ого-го, такої, ку-ку, ку-ку-рі-ку, ш-ш-ш, алло!, овва!, гайда!, привіт!, бувай!* та ін.

ПОВТОРЕННЯ

2. Прочитайте текст. Знайдіть службові слова й визначте, до якої частини мови вони належать.

Світання

Десь далеко-далеко розгоряється день, але полум'я ще не видно, навіть заграва не піднялася, та по землі вже розходиться блакитний дим. І в ньому блякнуть дрібні зірки й розчиняється ніч!

Ще не розвиднілося, не розтопилися сніги, проте в душі вже радісна повінь, і на голому, здавалося, усохлому дереві мого життя брунькуються мрії та в'ють гнізда сподівання, адже наповнилися капіляри соками віри в добро і — настає березневий ранок! (В. Думанський).

3. Перепишіть слова, знявши ризик.

Бозна/де, казна/в/кого, поговорила/б, ні/який, аби/з/ким, ні/в/кого, де/небудь, будь/у/чому, ані/трохи, чим/дуж, знав/же, он/яке, читай/но, як/от, прийшла/таки, хтозна/з/чим, як/найніжніший, ось/куди, навряд/чи, що/миті, таки/він, ні/до/чого.

ЗАУВАЖТЕ!

Сполучник може переходити в частку: *Ліс і взимку прекрасний*. У цьому реченні слово *і* не виконує функції сполучника (не поєднує однорідні члени чи частини складного речення), а лише додає смислового відтінку: «не тільки влітку, восени, а й узимку». Порівняйте: *Ліс і взимку прекрасний* і *Ліс узимку прекрасний*.

4. Виконайте тестові завдання.

- НЕМАЄ прийменника в реченні
 - Виміняв шило на швайку.
 - З поганої трави — погане й сіно.
 - Було б пшоно, а каша буде.
 - Без нашого Гриця вода не освятиться.
- НЕМАЄ сполучника в реченні
 - І кози ситі, і сіно ціле.
 - Готовеньке і кішка з'їсть.
 - Бачить кіт сало, та сили мало.
 - Учи лінивого не молотом, а голодом.

3. НЕМАЄ частки в реченні

- А З ким поведешся, того й наберешся.
- Б Дурням закон не писаний.
- В Назад тільки раки лазять.
- Г Стук-грюк, аби з рук.

5. Напишіть пост (в уявній соцмережі) про те, як часто ви дивитеся на небо, коли це буває і з якою метою ви це робите. Поставте запитання своїм дописувачам. Використайте всі службові частини мови.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
запізнився із-за заторів
працювати згідно наказу
виконати відповідно інструкції
піти за хлібом
розмістити по алфавіту

ПРАВИЛЬНО
запізнився через затори
працювати згідно з наказом
виконати відповідно до інструкції
піти по хліб
розмістити за алфавітом

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Рожеве озеро

Кілька років тому інтернет і ЗМІ зарясніли *знімками* з так званого Рожевого озера, що на Херсонщині. Солоність цієї водойми становить 35 %. Цей показник перевершує вміст солі в усесвітньо відомому Мертвому морі. В озері вода настільки солона, що в ньому неможливо потонути. Люди засмагають, не виходячи з води, адже сіль увесь час тримає тіло на плаву.

Ніжно-рожевим *кольором* озеро завдячує єдиному виду живих організмів, що його населяє, — одноклітинним водоростям дуналієли солоноводної. Під дією сонячного проміння дуналієла виробляє бета-каротин, відомий як вітамін молодості. «Рожева вода» має широкий *спектр* дії: активізує роботу всіх важливих органів людини, сприяє відновленню рівноваги організму, дає омолоджувальний ефект (І. Сікорський).

- А. Випишіть із тексту в три колонки прийменники, сполучники та частки.
- Б. Доберіть і запишіть по одному синоніму до виділених слів.

Рожеве озеро. Херсонщина

§ 10. ДІЛОВІ ПАПЕРИ. ПРОТОКОЛ

• Який із стилів мовлення (*див. довідку*) має такі ознаки?

- 1) *Сфера використання* — ділові стосунки.
- 2) *Функція* — урегулювання службових стосунків.
- 3) *Форма*: монолог, діалог.
- 4) *Мовні особливості* — нейтральна лексика, мовні кліше, стислість викладу, послідовність, повні речення.

Довідка: стилі мовлення: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, розмовний, художній.

Протокол — це документ, у якому фіксують хід і результати проведення нарад, засідань, зборів, конференцій. У протоколах відображають усі виступи з питань, що розглядаються, а також ухвалені в результаті обговорення рішення.

Цей документ складає секретар або інша спеціально призначена для цього особа. Підписують протокол голова зборів і секретар.

Реквізити протоколу:

- назва виду документа;
- порядковий номер;
- назва заходу (*збори, нарада, конференція* тощо);
- назва установи (*підприємства, організації*), де відбувається захід;
- дата проведення;
- місце складання (*назва населеного пункту*);
- прізвища й ініціали присутніх (або кількість присутніх);
- посади, прізвища, ініціали голови зборів і секретаря;
- порядок денний (у називному відмінку) із зазначенням доповідачів із кожного питання;
- основний текст;
- перелік додатків до протоколу із зазначенням кількості аркушів і примірників;
- підписи голови й секретаря.

Основний текст протоколу ділять на розділи, які відповідають пунктам порядку денного. Кожен розділ нумерується (1, 2, 3 і т. д.).

Розділи протоколу містять такі складники.

Слухали	Виступили	Ухвалили
прізвище доповідача й тема доповіді; зміст доповіді	прізвища тих, хто виступає; зміст виступу	ухвалене рішення

Якщо присутніх на зборах (наradі, конференції тощо) багато, то треба зазначити тільки їхню кількість. Дата проведення заходу і є датою протоколу.

За обсягом інформації протоколи бувають трьох видів:

- *стислі* (у них записують лише обговорювані питання, прізвища доповідачів, ухвалені рішення);
- *повні* (вони відрізняються від стислих поданням виступів доповідачів та інших учасників);
- *стенографічні* (у них записують дослівно всі виступи, репліки, запитання, відповіді).

1. Прочитайте зразок протоколу й виконайте завдання.

Зразок

<p>ПРОТОКОЛ № 7 загальних зборів колективу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка</p>		
11.10.2016	м. Київ	
<p>Голова: Кравчук І. В. Секретар: Хоменко В. А. Присутні: працівники інституту – 79 осіб (список додається)</p>		
<p>Порядок денний</p>		
<p>1. Підготовка студентів до фольклорної практики. 2. Робота з підготовки щодо використання записувальних пристроїв.</p>		
<p>СЛУХАЛИ: Пашенко В. С. Інформація керівника фольклорної практики.</p>		
<p>ВИСТУПИЛИ: Метенко О. М. вніс пропозицію поділити студентів на групи, чітко визначити кожному завдання й години роботи на практиці. Литвиненко Г. С. зазначив, що до початку практики треба підготувати анкети (опитувальники).</p>		
<p>УХВАЛИЛИ: 1. Усім студентам узяти участь у фольклорній практиці. 2. Доручити керівникові практики скласти графік робіт. 3. Поділити студентів на групи й визначити місце й час роботи на практиці.</p>		
Голова	(підпис)	І. В. Кравчук
Секретар	(підпис)	В. А. Хоменко

А. Зверніть увагу на оформлення протоколу, місце кожного реквізиту, використання великих літер, розділових знаків.

Б. Визначте вступну й основну частину. З'ясуйте, який цей протокол за обсягом: стислий, повний чи стенографічний.

2. Складіть протокол на одну із ситуацій: 1) батьківські збори вашого класу; 2) нарада з питань підготовки до тижневої екскурсії в м. Одесу; 3) засідання членів спортивної секції вашої школи.

3. Ви знаєте, що ділові папери пишуть в офіційно-діловому стилі. Поміркуйте, чому саме в протоколі можуть бути вкраплення публіцистичного й навіть розмовного стилю.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 11–12. СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВНІ ОДИНИЦІ СИНТАКСИСУ

1. Прочитайте слова, словосполучення, речення та дайте відповіді на запитання.

ранок, виходити, на, тераса, яскравий, сонце, дарувати, тепло.

виходити на терасу, яскраве сонце, дарувати тепло

Ранок... Виходжу на терасу. Яскраве сонце дарує тепло!

- A.** У яких колонках слова пов'язані граматично (закінченнями й/або прийменниками)?
- B.** Складниками речення можуть бути: а) лише слова; б) лише словосполучення; в) слова й/або словосполучення?
- B.** Мовні одиниці якої колонки мають інтонаційну завершеність?

Сінтаксис — розділ науки про мову, що вивчає будову й значення словосполучень і речень.

Словосполучення складається з двох або більше повнозначних слів (самостійних частин мови), пов'язаних за змістом і граматично: *виходити* (куди?) *на терасу*. Дію (*виходити*) скеровано на об'єкт (*на терасу*). Між цими словами є змістовий зв'язок (порівняйте: *виходити на серезки*, *виходити на холодильник* — ці слова за змістом не поєднуються). Крім того, інфінітив *виходити* вимагає від залежного слова знахідного відмінка з відповідним закінченням **-у** і прийменником **на** (граматичний зв'язок).

Компоненти словосполучення можуть поєднуватися лише за змістом: *виходити усміхаючись*, *надзвичайно тепло*. Усі ці слова незмінювані, а отже, не мають закінчень.

Речення може складатися з одного або кількох слів, що виражають відносно закінчену думку. Слова в реченні поєднані за змістом і граматично. Речення треба вимовляти з певною інтонацією: *Ти взяв на пляж сонцезахисний крем?*

2. Випишіть лише словосполучення. Поставте стрілку від головного до залежного слова.

Напроти базару, уздовж берега, тільки відпочивати, таки поїхав, нехай позасмагає, ті гори, незважаючи на негоду, побувати тут, занадто добре, з огляду на графік, чисте повітря, я і ти, ідучи з братом, моя сім'я, он який, лише вдень.

3. Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

У березні влада Таїланду оголосила, що тимчасово закриває відомий курорт Мая-Бей для відвідувань усамітнена бухта з прозорою водою білим піском і вапняковими скелями

стала надто популярною після того, як на її мальовничому тлі зняли фільм «Пляж» із Леонардо ді Капріо відтоді на її берег щодня висаджувалося до 4–5 тисяч туристів за словами експертів, 77 % коралових рифів у затоці Мая-Бей загрожує зникнення переважно їх пошкоджують якорі суден запланована на цей рік чотиримісячна перерва (із червня по вересень) не зарадить цій проблемі невже запізно рятувати Мая-Бей океанолог із Бангкока Тон Тамронгнавасават із цим не погоджується «якби ми вважали, що в цій ситуації нічого не можна вдіяти, то не закривали б затоку, — повідомив він в інтерв'ю Бі-бі-сі. — Три роки тому ми вже закрили острів Ко-Юн, і зараз там дуже добре ростуть корали» (В. Бейкер).

Затока Мая-Бей. Таїланд

- А.** Перепишіть текст, поставивши в кінці речень відповідні розділові знаки та записавши перше слово кожного речення з великої літери.
- Б.** Запишіть кількісні показники словами.
- В.** Підкресліть граматичні основи.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Словосполучення записано в рядку

- А** таки написав
- Б** поблизу пляжу
- В** плавати брасом
- Г** нехай усміхається

2. Лише словосполучення записано в рядку

- А** у зв'язку з наказом, той інженер, пити воду
- Б** збільшити втричі, моє ліжко, поза сумнівами
- В** турбота про ближнього, уві сні, дуже сміливо
- Г** оглядати себе, ті завдання, пісня про кохання

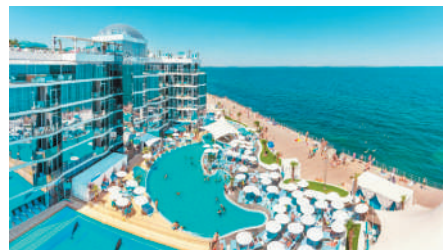
3. Речення записано в рядку

- А** біля затопленого корабля
- Б** Мурашко Ольга Юріївна
- В** лежачого не б'ють
- Г** Бережіть ліс!

5. Складіть рекламу одному з українських курортів (Бердянськ, Буковель, Коблеве, Одеса, Поляна, Скадовськ, Східниця, Трускавець та ін.). Використайте в тексті реклами два-три наведених словосполучення.

Мінеральна вода, плавати в морі, регулярно за-
смагати, уживати вітаміни, ласувати фруктами, місто
мрії, проводити відпустку, свіже повітря, лісові про-
гулянки, цікаві екскурсії.

Треба грамотно поєднувати компоненти словосполучення і речення. Неправильно утворена форма залежного слова призводить до **граматичної помилки**:

- узгодження прикметника з іменником: **різкий біль**, а не *різка біль* (біль — іменник ч. р.);
- поєднання прикметника з незмінюваним іменником: **кумедний поні**, а не *кумедне поні* (поні — іменник ч. р.);
- дієслівне керування (дієслово вимагає певного відмінка від залежного слова): **навчатися музики**, а не *навчатися музиці*; **сміятися з нього**, а не *сміятися над ним* та ін.

6. Знайдіть словосполучення з граматичною помилкою. Відредагуйте їх і запишіть.

Споживати фрукти, нехтувати порадами, сміятися над сусідом, кепкувати з подруги, зраджувати батьківщині, навчатися німецької, властивий для алое, притаманний повісті, характерний чоловікам, яскравий какаду, українське бароко, екзотичне колібрі, великий Делі, стрімке Міссісіпі, найближче ПТУ.

7. Випишіть лише словосполучення.

Іти назустріч, назустріч щастю; не дивлячись на дорогу, незважаючи на погрози; станьте поблизу, поблизу вокзалу; у зв'язку з морозами, перебувати у зв'язку; бігайте навколо, навколо пам'ятника; ківі — це пташка, подай це; тебе й мене, розмова про тебе.

 8. Виконайте тестові завдання.

1. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- А дякую долі
- Б читаю повість
- В навчаюся мові
- Г дивлюся фільм

2. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- А властивий моржам
- Б притаманний мені
- В характерний солі
- Г належний сестрі

3. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- А різдвяний розпродаж
- Б сильний нежить
- В далека путь
- Г біла тюль

9. Напишіть есе на тему «Мій улюблений вид активного відпочинку» (п'ять–сім речень). Підкресліть у кожному реченні по одному словосполученню.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
властивий для дельфінів
притаманний для китів
характерний тюленям
навчатися фізиці
зрадити друзові

ПРАВИЛЬНО
властивий дельфінам
притаманний китам
характерний для тюленів
навчатися фізики
зрадити друга

- 10. 1.** Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

Якось в одній сільській школі хлопчик ударив дівчинку ударив так боляче, що вона заплакала її тато був учителем у класі дівчинка відразу йому поскаржилася побачивши це, хлопчик одразу притиснувся до стіни в очікуванні покарання що зробити вчителю щоб виховати й дівчинку, і хлопчика тато нахилився до доньки й щось прошепотів їй на вухо вона миттєво витерла сльози й усміхнулася дівчинка підійшла до хлопчика, який її образив, і простягла йому долоню, у якій лежали цукерки він довго дивився на цукерки на дівчинку й на вчителя потім узяв цукерки, відвернувся і заплакав (*Притча*).

- А.** Перепишіть текст, поставивши в кінці речень відповідні розділові знаки й записавши перше слово кожного речення з великої літери.
- Б.** Підкресліть у кожному реченні по одному словосполученню.

- 2.** Виправте, де потрібно, граматичні помилки в словосполученнях і запишіть їх.

Зрадити інтересам, нехтувати помилки, знущатися над жертвою, кепкувати з однокласників, властивий для рибок, характерний для письма, притаманний для індійців, сміятися з товариша, навчатися танців, руде шимпанзе, сонячний Тбілісі, цікаве хобі, слабкий біль, неправильна дріб, висока ступінь, повноводе Хуанхе, екзотичне Нікарагуа, далека Перу, довга вермішель, ефективна шампунь, нова ГЕС, запашний нехворощ.

- Чи допоміг вам матеріал параграфу правильно виконати вправу? Перевірте одне одного на наступному уроці.

§ 13–14. ПОНЯТТЯ ПУНКТОГРАМИ. ТИПИ ПУНКТОГРАМ

1. Прочитайте речення і скажіть, завдяки чому вони протилежні за змістом.

Крокувати, не можна стояти!

Крокувати не можна, стояти!

Пунктуація — розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків. В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, тире, три крапки (або крапки), дужки, лапки, дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак) і скісна риска.

Дефіс використовуємо як пунктограму і як орфограму. Дефіс як розділовий знак використовують для поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень:

- прикладки з означуванням іменником: *учитель-філолог, дівчинка-грузинка*;
- на позначення приблизної кількості: *дві-три години, п'ять-шість речень*.

Розділові знаки бувають одиничні й парні.

Розділові знаки

одиничні	парні
крапка, крапка з комою, двокрапка, три крапки, тире, дефіс, знак питання, знак оклику, скісна риска: <i>Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі?</i> (П. Тичина).	дві коми, два тире, дужки, лапки: <i>А ліс, як дрейфуюча шхуна, скрипів</i> (Л. Костенко).
роздільні	видільні
при однорідних членах речення, між підметом і присудком, між частинами складного речення, у кінці речення та ін.: <i>Ви знаєте, як сплять старі гаї?</i> (П. Тичина).	при звертанні, вставних і вставлених словах, відокремлених та уточнювальних членах речення: <i>Це була, так би мовити, наша фамільна ворона</i> (О. Довженко).

У текстах художнього, публіцистичного й розмовно-побутового стилів іноді ставлять **авторські розділові знаки** (так звана **авторська пунктуація**). Їх використовують, свідомо відхиляючись від правила, щоб наголосити на якійсь дії чи ознаці, передати психологічний стан людини тощо. Здебільшого саме тире використовують як авторський знак у тому місці, де не повинно бути жодного розділового знака, або замість коми: *Той сад, і ніч, і зорі — де вони тепер? І не цікавлюсь — над ким ці сурми плакали* (П. Тичина).

*І переможцеві — arena плеще,
Хоч небуття, — зневажений смішко, —
Язык хамелеона — із мішка* (Е. Андіївська).

- 2.** Прочитайте речення та визначте, які розділові знаки в них одиничні, а які — парні.

1. Людині бійся душу ошукать, бо в цьому схибиш — то уже навіки. 2. Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з Богом говори. 3. І все на світі треба пережити, бо кожен фініш — це, по суті, старт. 4. І наперед не треба ворожити, і за минулим плакати не варт. 5. Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі. 6. Це, може, навіть і не вірші, а квіти, кинуті тобі. 7. Вірю в серце твоє і волю, вірю в правду твоїх очей (Із тв. Л. Костенко).

- 3.** Прочитавши поезію, визначте тип кожної пунктограми: а) одинична чи парна; б) роздільна чи видільна (усно).

Вона прийшла

Вона прийшла, непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.

Вона прийшла, завітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?

В. Симоненко

К. Чащина.

Дівчина дивиться вдалину

- 4.** Виконайте тестові завдання.

1. Одиничні розділові знаки використано в реченні

- А І земля — наречена в молочнім цвіту — мліє солодко в сонячно-яснім меду.
- Б Не бійся правди, хоч яка гірка, не бійся смутків, хоч вони як ріки.
- В Так багато на світі горя, люди, будьте взаємно красивими.
- Г Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану.

2. Парні розділові знаки використано в реченні

- А Так мовчиш, що заслухатись можна, потонути в м'якій тишині.
- Б А час не зупиняється, а молодість біжить, і миті жодної не можна повернути.
- В Там, у степу, схрестилися дороги, немов у герці дикому мечі.
- Г Я — твоя мука і твоє сумління, мені кати не обрубали крил...

3. Видільні розділові знаки використано в реченні

- А Іди і спопеляй байдужі душі, і сліпоту, й холопство прокляни...
- Б Немає в мене страху за плечима — я розірвав його одвічний гніт.
- В Життя ішло, минуло той перон, гукала тиша рупором вокзальним.
- Г Поки геній стоїть, витираючи сльози, метушлива бездарність отари свої пасе.

- 5.** Розгляньте картину К. Чащиної «Дівчина дивиться вдалину» та виконайте завдання.

- А.** Опишіть картину (передній і задній план, колористика, творчий задум, враження, які справляє картина).
- Б.** Підкресліть у своєму описі однією рискою одиничні пунктограми, а двома — парні.

Основні пунктограми

До найпоширеніших пунктограм належать розділові знаки:

- при відокремлених членах речення (кома, тире);
- при однорідних членах речення (кома, тире, двокрапка);
- при вставних і вставлених конструкціях (кома, тире, дужки);
- при звертаннях (кома, знак оклику);
- між частинами складного речення (кома, крапка з комою, двокрапка, тире);
- для оформлення речень із прямою мовою (лапки, кома й тире, двокрапка, крапка та тире, двокрапка й тире);
- між підметом і присудком (тире);
- на місці пропущеного члена речення (тире);
- у кінці речень (крапка, три крапки, знак питання, знак оклику).

Розділові знаки в кінці речення

Вибір розділового знака в кінці речення залежить від мети висловлювання й емоційного забарвлення.

крапка (.)	у розповідному або спонукальному реченні без окличної інтонації	<i>Зима без снігу — літо без хліба. Узимку бійся вовка, а влітку — мухи</i> (Нар. тв.). <i>Як парость виноградної лози, плекайте мову. Пильно й ненастанно політь бур'ян</i> (М. Рильський).
знак питання (?)	у кінці питального речення	<i>Що людству залишається? Невже обнятися з лелеками і плакати?</i> (О. Пахльовська).
знак оклику (!)	у кінці окличного речення	<i>Гетьте, думи, ви хмари осінні! Тож тепера весна золота!</i> (Леся Українка).
три крапки (...)	на позначення перерваності або незакінченості висловлювання	<i>Юнак розплющив очі: синь! Літак... Димки... І височінь</i> (П. Тичина).

У кінці речення три крапки можуть поєднуватися з іншими знаками — знаком питання чи знаком оклику (тоді використовуємо лише дві крапки): *Встає народ, гудуть мости, Рокоцуть ріки ясноводі!..* (М. Рильський).

У кінці питальних речень, що вимовляємо з окличною інтонацією, ставимо два знаки — знак питання і знак оклику: *Се ти, мій чарівниченьку?!* (Леся Українка);

Підвищену проти звичайної окличну (питальну інтонацію) передаємо двома або трьома знаками оклику (знаками питання): *О мій велетню Самсоне, пута розривай!!* (Олександр Олесь); — *Пустіть нас!!! — закричав Синичка* (О. Довженко). *Де ж слава ваша?? На словах!* (Т. Шевченко).

Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вівісках, печатках і штампах; на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора (авторки), назви твору, назви видавництва та місця видання і т. ін.

6. Прочитайте притчу й прокоментуйте розділові знаки, що стоять у кінці кожного речення.

Маленька дівчинка принесла знадвору два яблука. Мабуть, їй хтось пригостив.

— Матусю, поглянь, які гарні яблука!

— Справді, гарні! Пригостиш мене? — запитала мама.

Дівчинка поглянула на яблука, а потім відкусила від одного з них. На момент замислилася і... надкусила інше.

Мама дуже здивувалася і подумала: «Яка жадібна дівчинка в мене росте! Обидва яблука почала їсти, а мені так жодного й не запропонувала...»

Але, на її подив, дівчинка простягнула одне яблуко зі словами:

— Матусю! Візьми це яблуко! Воно — солодше!

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Друзі, ви коли-небудь готували чай на травах. Якщо ні, то пропоную свій простий, але незвичайний рецепт. Заваріть зелений чай, а потім перелийте його в скляний чайник. Додайте дві-три гілочки свіжої м'яти, кілька скибочок лимона або лайма й одну-дві палички кориці. Тепер ваш чайник, наповнений різнобарв'ям, нагадує акваріум із багатим рослинним світом. А яким ароматом він дихає. Спробуйте приготувати це м'ятно-лимонне чудо — ваші гості будуть у захваті.

- А.** Перепишіть текст і поставте розділові знаки в кінці кожного речення.
Б. Підкресліть парні розділові знаки двома рисками.

8. Виконайте тестові завдання.

- Знак питання треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
 - З великим пензлем у великих капцях малює гном оранжевий дашок
 - І сонце яре з глибини небес сипнуло світанкову позолоту
 - Якщо на боці людини правда, їй нічого не страшно
 - Мамо, чи кожна пташина у вирій на зиму літає
- Знак оклику треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
 - Хіба є хто на землі крилатіший за людину
 - Звертання здебільшого відокремлюють комами
 - Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі
 - Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами
- Крапку треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
 - Де ти барився
 - Ми з Олегом грали у футбол
 - Який може бути футбол на мій день народження
 - Хіба в тебе сьогодні іменини

9. Напишіть у зошит текст для SMS-повідомлення другові (подрузі) про свої враження від кінофільму, аніме, вистави, спортивної гри та ін. (*не менше п'яти речень*). Використайте речення з крапкою, трьома крапками, знаком питання та двома знаками оклику.

10. 1. Перепишіть вірш і виконайте завдання.

Люблю *чернігівську* дорогу —
весною, влітку, *восени*.
Там досі моляться Стрибогу
високі в сонці ясени.
Дівчата ходять, мов княгині.
Цвітуть смарагдові луги.
Русявокосі Берегині
позолотили береги.
Там *переходять* шлях уповні.
Під осінь в кожному селі
немов димки димлять жертовні —
копають люди картоплі.
Бори стоять, такі соснові!
Ведмедів бачать уві снах.

Вінки цибулі *буришиніві*
там висять просто на тинах.
Від магістралі за два метри,
уся закутана в що є,
сидить бабуся, як Деметра,
у відрах моркву продає.
Шофер гальмує мимоволі,
стоять колеса в шелюзі¹, —
несе хтось яблука в приполі,
несе хтось груші в картузі.
І знову мчиш, як метеор ти.
І довго світяться в душі
оті розкішні натюрморти
уздовж доріг на спориші...

Л. Костенко

- A.** Підкресліть одиничні розділові знаки однією рисою, а парні — двома.
B. Обведіть кружечком видільні розділові знаки.
B. Випишіть виділені слова й розберіть їх за будовою.

2. Прочитайте притчу та виконайте завдання.

До мудреця прийшов воїн і сказав:
— Послухай, я вже немолодий, багато часу провів у боях, і знаю, що смерть може на-
здогнати мене будь-коли Як мені не помилитися в *життєвому* виборі Як відкриваються
ворота в пекло, а як — у рай
Старий подивився на воїна, примружив очі, а потім розсміявся і вигукнув:
— Хіба ти воїн Ти — хвіст собачий
Злобою блиснули очі воїна Він вихопив меч і замахнувся на старого Але мудрець не
злякався Він спокійно сказав:
— Ось так відкриваються ворота в пекло
Воїн зрозумів, що зробив дурість Він поклав меч і став перепрошувати:
— Пробачте мені, я погарячкував, не зрозумів я відразу Вашої мудрості
— А так *відкриваються* ворота до раю, — сказав мудрець

- A.** Перепишіть текст, розставивши в кінці кожного речення розділові знаки.
B. Підкресліть двома рисками парні розділові знаки.
B. Затранскрибуйте виділені слова.

¹ Шелюзá — верба гостролиста; зарості такої верби.

§ 15. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПОВІДАННЯ НА ОСНОВІ ПОЧУТОГО (з обрамленням)

- А.** Пригадайте, що таке *оповідання* як літературний жанр.
- Б.** Розгляньте таблицю й скажіть, який термін ви ще не вивчали.

Композиція оповідання

<i>Сюжетні елементи</i>	<i>Позасюжетні елементи</i>
експозиція — зав'язка — розвиток дії — кульмінація — розв'язка	пейзаж, портрет, інтер'єр, обрамлення, авторські відступи, епіграф

- 1.** Прочитайте оповідання й виконайте завдання.

Правда мозолів

Початок розхристано-тривожних 1990-х. Ритмічно погойдуючись, біжить зеленим тунелем поїзд. Тернопіль залишився позаду, тож пасажири, зайнявши місця, поринули у свої думки. Дехто дрімає, то тут, то там спалахують вогники розмов.

Переді мною дві жінки-пенсіонерки з дещо зарозумілими, зі слідами колишньої вроди, обличчями. Крізь дрімоту до вух долітають окремі фрази. Про городи, дітей, онуків.

— Я ще з квітня пенсії не отримувала.

— А я що? — підхоплює сусідка. — Таки колись ліпше було.

— І то все та Україна наробила, — аж сичить жінка.

Я вже готовий був утритися в розмову, але тут підняла голову старенька бабуся, зав'язана в білу хустину. Поправивши маленький клуночок, який тримала в руках, заговорила:

— Краще було, жіночки? А знаєте, на чому воно трималося? На ось цих колгоспних мозолях, — показала старечі долоні з покрученими пальцями, — і нагайці бригадира. І не гнівить Бога, шановні, Україна — то не начальство, а наша чорна земля, і вона не винна, що носить на собі всяку погань.

Настала напружена тиша.

Поїзд тим часом мчав, борючись з простором і часом.

На обрії забілів Збараж (*І. Коваль*).

- А.** Яка тема й головна думка оповідання? Який стиль мовлення?
- Б.** Визначте зав'язку, кульмінацію й розв'язку цього оповідання.
- В.** Що є спільного між початком і кінцем оповідання «Правда мозолів»?

Обрамлення — це початкова й завершальна частини в композиції твору, що нагадують рамку, у яку вкладено розповідь про події. Оповідач у творі І. Ковалю «Правда мозолів» їде в потязі, про це він говорить на початку, а потім і в кінці оповідання (це і є обрамлення), а всередині відбуваються події — розгортається сюжет.

Обрамлення не має безпосереднього зв'язку з розвитком сюжету, проте підпорядковується основній думці оповідання.

Саме з обрамлення читач здебільшого дізнається про те, хто і за яких обставин розповів про події.

2. Прочитайте оповідання й виконайте завдання.

Кішка повернулася на світанку

У прибудній кішки на колгоспній фермі народилися кошенята. Якось один чоловік, побачивши їх, крикнув: «Виб'ю до ноги!» Цієї ж ночі кішка-мама перенесла діток на горище. Згодом одне з маленьких оселилося в нашому домі...

На диво жвавою виявилася Мурка. Коли на всій вулиці не залишилося, здається, жодної миші, узялася до пацюків. Але цим, на жаль, не обмежилася. Наступним об'єктом полювання стали... сусідські голуби — породисті, дорогі. Один за одним зникали символи миру — хто б таке стерпів? Хоч як було жаль, але вирок було проголошено — вивезти шкідничку. Виконати його зголосився скривджений сусід.

Раннього весняного ранку кішка була посаджена в сумку, і через мить на подвір'ї залишилася лише синя хмаринка від двигуна мотоцикла. А замок-блискавка сусідської сумки був розстібнутий аж ген за Тернополем.

Минуло півроку. Перший несміливий сніжок притрусив примерзлу землю. Ішлося до зими. Якось серед ночі почувся плач — пронизливий, сповнений страждання й туги. Тривога охопила домашніх.

Батько, ухопивши ліхтарика, вилетів на вулицю. Нікого не було. Але жалібний стогін, який долітав з-під сараю, не вщухав. Нахилився, присвітив.

Зіщулившись від холоду, замучена, худа, нещасна, плакала від щастя наша Мурка. З її очей текли сльози. Вона ридала, бо, здолавши сорокакілометрову відстань, витерпівши і голод, і холод, повернулася в найдорожче місце на землі — додому.

У це важко було повірити. Як і неможливо було стримати сльози. Як змогло маленьке беззахисне створіння знайти домівок? Неймовірно. Але хіба ми, люди, пройшовши сто доріг, завершивши тисячу справ, не прагнемо до отчого порога, до калини, що росте на розі хати?

«Хай ловить, що хоче, карати кицю більше не будемо», — рішення про реабілітацію тваринки родина прийняла одноголосно.

...Я знову й знову милуюся двома маленькими грайликами. І знаю напевне: історія не повториться, кошенята потраплять до хороших людей (За І. Ковалем).

A. Визначте стиль мовлення, тему й головну думку оповідання.

Письмовий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням)

- Б.** Визначте зав'язку, кульмінацію й розв'язку твору.
- В.** Придумайте до тексту обрамлення й запишіть його.

3. Пригадайте цікаву історію, яку ви почули від знайомих, по телебаченню чи радіо, і виконайте завдання.

- А.** Згадайте, як розгортається сюжет у ній (зав'язка — кульмінація — розв'язка).
- Б.** Придумайте до цієї історії обрамлення.
- В.** Доберіть заголовок.
- Г.** Уведіть позасюжетний елемент.
- Г.** Побудуйте складний план оповідання.
- Д.** Напишіть твір-оповідання.

4. Візьміть участь у конкурсі на найкращий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням).

§ 16–17. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ. ЙОГО ГОЛОВНІ ОЗНАКИ

А. Згадайте, що таке *словосполучення*, вибравши для правила матеріал із довідки.

Довідка: кілька слів, не менше двох повнозначних слів; поєднання, протиставлення; одне з яких головне, а друге залежне.

Б. Серед поданих сполук слів є лише одне словосполучення. Виберіть і назвіть його.

Ріки й озера; навколо озера; не замерзає; над струмком; Дніпро-ріка; чисте озеро; поблизу моря.

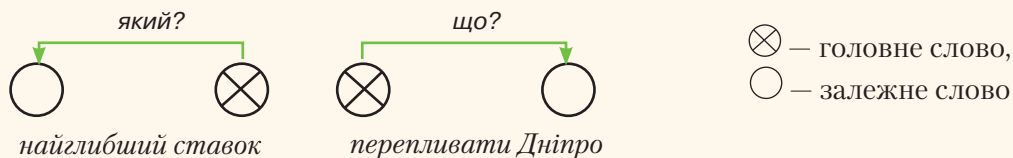
В. Перевірте за алгоритмом, чи правильно ви зробили вибір.

Словосполучення поєднує два або більше повнозначних слова, одне з яких — головне, а інше — залежне.

Питання ставимо від головного до залежного слова, наприклад: *найглибший ставок, перепливати Дніпро.*

Схематично наведені словосполучення мають такий вигляд.

Залежне слово поглиблює значення головного.

Отже, слова в словосполученні поєднуємо **за змістом** (залежне слово поширює чи поглиблює значення головного) і **граматично** (за допомогою закінчень і прийменників).

Слова в словосполученнях поєднуємо **тільки за змістом**: *стрімко текти, бажання полавати, удихати пірнаючи*. Як видно, залежне слово в таких випадках не має закінчення, бо воно незмінне (*стрімко* — прислівник, *полавати* — неозначена форма дієслова, *пірнаючи* — дієприслівник).

Словосполучення бувають *синтаксичними, лексичними та фразеологічними*.

Синтаксичні словосполучення	Лексичні та фразеологічні словосполучення
вільні сполуки повнозначних слів	стійкі сполуки повнозначних слів
<i>щаслива Ольга</i> <i>зелений гай</i> <i>чисте море</i> <i>мотати на катушку</i> <i>накрити скляною кришкою</i>	<i>Щаслива Олена</i> (прізвище та ім'я) <i>Зелений Гай</i> (село) <i>Чорне море</i> <i>мотати на вус</i> <i>накрити мокрим рядном</i>

Кожний компонент синтаксичного словосполучення є окремим членом речення, а лексичні та фразеологічні словосполучення є одним членом речення. Порівняйте: Переді мною шумить зелений гай і Ми проїхали Зелений Гай, а потім повернули на Львів.

Синтаксис розглядає лише синтаксично вільні словосполучення, тому тут і далі саме їх називатимемо терміном *словосполучення*. А на позначення лексичних і фразеологічних комплексів слів будемо використовувати термін *стійка сполука слів*.

Не вважають словосполученнями:

- 1) підмет із присудком: *крига розтає, пливуть брижі*;
- 2) однорідні члени речення: *моря й озера, холодний і слизький*;
- 3) повнозначне слово зі службовим: *поблизу затоки, за нею*; тут: *за, поблизу* — прийменники;
- 4) стійкі сполуки слів — складні власні назви та фразеологізми: *Кривий Ріг, море по коліна*;
- 5) складені форми слів: *найменш бурхливий, будемо занурюватися*.

1. Знайдіть і прочитайте вголос тільки словосполучення.

Чорне море, дуже глибоко, навпроти джерельця, швидко заливати, товкти воду в ступі, річки й канали, понад лиманом, стрибати квакаючи, будуть намивати, океан мрій, найбільш солоне, гірські річки, води в рота набрати, страшний торнадо, спадає вода, затоки й протоки, ті струмки.

2. Випишіть словосполучення у дві колонки: у першу — у яких слова пов'язані й за змістом, і граматично, у другу — тільки за змістом.

Вода з криниці, глибоко пірнати, бажання пити, щедро зволожувати, кручі Дніпра, добре орошений, поема про море, океан мрій, дощова вода.

3. Випишіть із кожного речення по одному словосполученню, уставивши пропущені букви **е (є)**, **и (ї)**.

1. Море п..р..пливти — не кусок хліба з'їсти. 2. Ложкою не вич..рпа..ш води з моря.
3. Вода м'яка, а камінь проб..ває. 4. Кожна жаба своє болото хвал..ть. 5. Хоч річка й нев..личка, а б..р..ги ламає. 6. Без води й борщу не звар..ш. 7. Вив..ли його на чисту воду.
8. Реш..том воду неносять. 9. Не вил..вай каламутної води, доки чистої не знайд..ш.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Словосполучення записано у варіанті

- A** Жовті Води
Б бити байдики

- В** будемо плавати
Г освітлена дорога

2. Словосполучення записано у варіанті

- A** найбільш улесливий
Б той експеримент

- В** поблизу вікна
Г ніч і день

3. Словосполучення записано в рядку

- A** схід Поділля
Б Південний Буг

- В** протягом години
Г будуть подорожувати

5. Прочитайте. Виберіть лише ті сполуки слів, які не є словосполученнями. Складіть і запишіть по одному реченню з вибраними сполуками.

Наливати холодну воду, товкти воду в ступі, солодка вода, дути на холодну воду, напиться води, занурити у воду, водою не розлити.

6. Прочитайте текст. Випишіть по одному прикладу сполук слів, які не є словосполученнями. Вибираючи їх, орієнтуйтеся на п'ять пунктів, що вміщені в теорії на с. 45. Перекладіть назву згаданого в тексті журналу.

Скільки води ми повинні випивати за день?

Як відомо, науковці весь час щось піддають сумніву. І щодо споживання води вони теж мають свою думку. Нещодавно вчені Гарвардського університету провели дослідження, які показали, що протягом дня людина має випивати 5–6 склянок води (1–1,5 л). У цю дозу входять усі види рідини: вода, суп, борщ, і чай, і компот... Результати дослідження були опубліковані у відомому виданні «Clinical Journal of Sports Medicine». Експеримент довів, що надмірне споживання води може призвести до нестачі натрію, унаслідок чого може з'явитися запаморочення, головний біль і навіть блювота. Аби такого не сталося, учені рекомендують більш уважно дослухатися до свого організму та фізіологічного відчуття спраги (С. Гужва).

7. Прочитайте й перекажіть текст. Випишіть виділені словосполучення і побудуйте до них схеми.

Легенда Шацьких озер

Усі, хто бували на мальовничих Шацьких озерах, чули легенду про великий *острів посеред озера* Світязь. Його існування дивує тим, що саме в цій частині водойми глибина сягає п'ятдесяти метрів. Як же міг там утворитися острів? Коли наука «розводить руками», у свої права вступають легенди й міфи. Ось одна з таких оповідок.

Колись давно на місці озера Світязь були розкішні поля та луки, десятки сіл і величезний замок, яким правила молода княгиня. Однак розпочалася війна, і фортеця була оточена ворогами. Не бажаючи здаватися в тяжку неволю, княгиня звернулася з *молитвою до Бога*, щоб той захистив її і вірних людей. Як тільки вона вимовила останні слова, замок зник під землею, а *навколо нього розлилися* води, потопивши військо агресорів. *Відтоді з'явилося* озеро, а величні дерева острова нагадують фортечні мури.

 8. Виконайте тестові завдання.

1. Лише словосполучення записано в рядку

- А кава й шоколад, щира усмішка, шанувати старших
- Б вишивати хрестиком, золоті руки, Поділля і Полісся
- В мала батьківщина, дбати про ближнього, п'ять днів
- Г кумедний поні, повість про війну, перейти Рубікон

2. Лише словосполучення записано в рядку

- А співати баладу, менш вдалий, твоя зоря
- Б збирати врожай, моя мрія, перше вересня
- В чистити взуття, Великі Сорочинці, якась жінка
- Г розбивати тарілку, спіймати облизня, синя ложка

3. Лише словосполучення записано в рядку

- А надзвичайно влучно, безпечний поворот, чиясь куртка
- Б семеро курчат, відважитися на подвиг, тихо й чисто
- В покликати Коваленка, міцні нерви, перший клас
- Г нова ідея, поширювати плітки, Олег Петрович

 9. Виконайте одне із творчих завдань.

А. Визначте за ілюстраціями художні твори, які ви читали на уроках української літератури в 6 класі. Опишіть у зошиті (*три-п'ять речень*) одну із зображених ситуацій, пов'язаних із водоймами. У кожному реченні підкресліть ризикою по одному словосполученню.

- Б.** Перегляньте ролик «Найвищий рівнинний водоспад України» і висловіть ваші враження від побаченого двома-трьома реченнями. Підкресліть у них по одному словосполученню.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
Течі́я, кіломе́тр, русло́, посере́дині, джерело́.
- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
у повній мірі
шириною два кілометра
не дивлячись на перешкоди
уталити жажду
уїхати на море

ПРАВИЛЬНО
повною мірою
завширшки два кілометри
незважаючи на (попри) перешкоди
утамувати спрагу
поїхати до моря

До речі...

Піти по воду чи за водою? Коли треба назвати мету дії, то вживаємо прийменник **по**: *піти по хліб, сходити по воду, поїхати по гриби*.

Піти за водою — фразеологізм, який означає «пропасти, безслідно зникнути».

- 10.** **1.** Випишіть лише синтаксичні словосполучення і побудуйте до них схеми.

Закинутий будинок, свіжа капуста, горобина ніч, макове поле, гнути спину, читати вірш, уживати терміни, іти з матір'ю, вітер у голові, Софія Київська, через помилку, у теплій кімнаті, поводитися гонористо, подрібнювати каву, сім учениць, ці миті, окрилений щастям, більш досвідчений, кав'ярні й ресторани, Західна Україна, будемо прощатися, час минає, вдале фото, дієприкметниковий зворот, Азовське море, працювати з братом, дуже швидко, бігти підстрибуючи, співати дифірамби.

- 2.** Прочитайте текст і доберіть до нього заголовок. Випишіть із тексту десять словосполучень і побудуйте до кожного з них схему.

Японець Масару Емото захопився чарівними властивостями води: він грав для неї різну музику, а потім миттєво її заморожував і фотографував. Красиві симетричні кристали формувалися під мелодії Баха, Шопена та Шумана, а хаотичні й потворні виникали під звуки важкого року. Дивні й по-особливому закручені народжувалися в переливах джазу. Так само вода сприймає і те, що ми кажемо: на лайку вона реагує безформними фігурами, а на добрі слова — витонченими й ніжними малюнками.

Емото провів ще один кумедний експеримент: він поставив на полицю дві закриті банки з вареним рисом. Одній банці його учні регулярно протягом тижня казали: «Дякую!», а іншій: «Ти дурень!» Через тиждень у першій банці рис прокис, але залишився білим і набув приємного оцтового аромату, у другій — почорнів і згнів, а його сморід пробивався навіть крізь кришку.

Учений дійшов висновку: добро сильніше за зло. Такі зміни відбуваються і з нами під зовнішнім впливом: усе гарне й добре нас омолоджує та зміцнює, а зле завдає болю і страждань (За Г. Зайцевою).

§ 18–19. ВИДИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

А. Прочитайте словосполучення та поміркуйте, за якою ознакою їх згруповано у дві колонки.

стрибки із жердиною
систематично тренуватися
особливо ефективно

зірки українського спорту
пропливти велику відстань
уникати ризикованих рухів

Б. Прочитайте словосполучення в колонках і визначте в кожному з них головне слово.

складне тренування
легка атлетика
пружні м'язи

грати в хокей
бити по воротах
подавати кутовий

доволі швидко
надзвичайно міцно
радісно через перемогу

В. Поміркуйте, за якою ознакою згруповано ці словосполучення.

За кількістю слів словосполучення поділяють на прості та складні.

Прості словосполучення утворені з двох повнозначних слів (самостійних частин мови): *опорний стрибок, виконувати вправи.*

Складні словосполучення утворені з трьох або більше повнозначних слів: *вправи на паралельних брусах, початок вільних вправ.*

За способом вираження головного слова словосполучення поділяють на:

- 1) **іменникові:** *порада тренера, абсолютна першість;*
- 2) **прикметникові:** *найкращий у веслуванні, готовий позмагатися;*
- 3) **числівникові:** *п'ятеро футболістів, один із найсильніших;*
- 4) **займенникові:** *хтось із своїх, кожний з учасників;*
- 5) **дієслівні:** *нахиляти голову, опускаючи руки;*
- 6) **прислівникові:** *радісно від перемоги, надзвичайно швидко.*

1. Знайдіть лише складні словосполучення та прочитайте їх.

Кубок Європи з кікбоксингу, найбільш сильний боксер, вибороти перемогу, плавати в Чорному морі, будемо працювати щотижня, поступитися чеській фігуристці, перемога в юніорських змаганнях, плавання на короткій воді, бронзовий призер.

2. Випишіть у зошит словосполучення в поданій послідовності.

- а) Іменникові;
- б) прикметникові;
- в) займенникові;
- г) дієслівні.

Вилучити двох гравців, спортивна форма, хтось із веслувальників, види східних єдиноборств, кожний із нас, найкращий у фехтуванні, заміна півзахисника, неймовірно сміливий, ніким не перевершений, пройдений за пів хвилини.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. *Стометрівка* стала своєрідним випробуванням для хлопців і дівчат («*Київська правда*»). 2. У *вищій* не залишилося команд, які б не знали смаку перемоги. 3. Граючи із середини другого тайму в меншості, «Барселона» раз у раз відпускала нападників *синіх*, і біля гостьових воріт стало спекотно. 4. Нещодавно в Україні з'явився ще один «бол» — аквабол («*Україна молода*»). 5. Динамівці знову потішили своїх *фанів* на відкритому тренуванні («*День*»). 6. Футболісти готуються до штурму в Баварії («*Газета по-українськи*»). 7. Турнір двоколовий, оскільки спочатку майже 70 шахістів із 16 країн виборюватимуть путівки до фіналу, а потім розпочнеться змагання за принципом «*плей-оф*» («*Вечірній Київ*»).

- А.** Випишіть із кожного речення по одному словосполученню та визначте його вид за: 1) кількістю слів; 2) способом вираження головного слова.
- Б.** Розкрийте значення виділених слів. Поміркуйте, чому саме в спортивній галузі так багато неологізмів іншомовного походження.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Простим є словосполучення
 - А незважаючи на великі труднощі
 - Б оспіваний у народних піснях
 - В читати з великим захопленням
 - Г відвідати старовинний храм
2. Складним є словосполучення
 - А знати всіх лаборантів
 - Б будемо плавати брасом
 - В зупинитися поблизу річки
 - Г відвідати Андріївську церкву
3. Складним є словосполучення
 - А запізнився через затори
 - Б найменш свіжі фрукти
 - В мені море по коліна
 - Г моя старша донька

5. Утворіть синонімічні словосполучення. Визначте засоби граматичного зв'язку. З'ясуйте, чи змінилися ці засоби після зміни словосполучення (за зразком).

Ольжині ковзани, вода з моря, кросівки тренера, вправи для ранку, життя без турбот, дерев'яні лижі, медаль із золота, першість континенту, збірна чоловіків, змагання взимку, куртка з пуху, гумові ласті.

Зразок. Збірна України — українська збірна.

За наявністю чи відсутністю прийменника словосполучення поділяють на **прийменникові** та **безприйменникові**.

Прийменникові словосполучення	Безприйменникові словосполучення
<i>поблизу</i> молоді яблуні, <i>у</i> музичній школі, <i>зважаючи на</i> думки фахівців, <i>протягом</i> останньої години, <i>у зв'язку з</i> тривалим карантинном	<i>стояти</i> поблизу, <i>музична</i> школа, <i>думки фахівців</i> , <i>остання</i> година, <i>тривалий</i> карантин

Не забувайте: *у зв'язку з, відповідно до, з огляду на, незважаючи на, протягом, поблизу* — прийменники: *у зв'язку з* негодую, *відповідно до* наказу, *з огляду на* труднощі, *незважаючи на* біль, *протягом* весни, *поблизу* школи.

6. Перетворіть прості словосполучення на складні (за зразком).

Зразок. Швидко бігати — надзвичайно швидко бігати.

Долати перешкоди, установити рекорд, робота над диханням, глибокий видих, прогнутися вперед, правильна постава, рух плечима, спиратися на сидіння, забити гол.

7. Прочитайте гумореску та виконайте завдання.

Рекорд

— Поздоров мене, браток! —
 Кажє Федір гордо. —
 Я учора встановив
 Справжнього рекорда.
 Триста метрів прошмаляв
 Десь за пів хвилини —
 Мотоцикла перегнав
 І автомашини.

Недовірливий Мусій
 Скоса подивився:
 — А чого ж у тебе ніс
 Так перекосився?
 — Як «чого»? Та я ж тому
 І ушкварив кроса,
 Що трамвайними дверима
 Прищипнуло носа.

П. Глазовий

A. Випишіть дієслівні словосполучення.

B. Згадайте, що *розмовну (просторічну)* лексику використовують у невимушеному й неофіційному спілкуванні. Знайдіть просторічні слова й доберіть до них нейтральні відповідники.

8. Виконайте тестові завдання.

1. Іменниковим є словосполучення

- A опускати руки
- B лівіше від руки
- B руки батька
- Г одна з рук

2. Прислівниковим є словосполучення

- A швидко читати
- B боляче через зраду

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** залюбки допомогти
- Г** котлета по-київськи

3. Прийменниковим є словосполучення

- А** зустрітися неподалік парку
- Б** одягнути гумові рукавички
- В** ласувати чорним шоколадом
- Г** розважати своїх гостей

9. Виконайте одне із творчих завдань.

- А.** Напишіть інструкцію з виконання ранкової вправи, використавши кілька наведених дієслів і прислівників. Підкресліть словосполучення.

Дієслова: згинати, знаходитися, зупинятися, кидати, ковзати, напружувати, натискати, підстрибувати, повертати, спиратися, рухати, махати, опускати, піднімати, присідати, стояти.

Прислівники: вгору, горілиць, навідліг, навприсядки, навпіл, навшпиньки, обіруч.

- Б.** Переглянувши експрес-урок «Префікс *най-*», доберіть і запишіть десять словосполучень із прикметниками найвищого ступеня порівняння.

Префікс *най-*

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Дворазбóвий, стрибáти, горілиць, завдáння, заняття.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
відмінити тренування
заняття продовжується годину
бігати біля години
тренуватися по графіку
давайте поплаваємо

ПРАВИЛЬНО
скасувати тренування
заняття триває годину
бігати близько години
тренуватися за графіком
поплаваймо

10. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Марadona з нашого класу

Коли він уперше з'явився в класі, ми не знали, що це нам щастя з неба звалилося. Ніхто не міг навіть запідозрити в тому тюхтійкуватому хлопцеві Марадону. Він був ніби сонний, і, здавалося, ніщо у світі не може розворушити його. Коли ми йшли грати у фут-

бол, — це було після уроків, — нікому й на думку не спало запросити його, хоч у нас і бракувало одного гравця. Хто б міг подумати, що він перестає бути вайлом, тільки зачує гупання м'яча.

Уже не пригадаю, як він усе-таки потрапив із нами на стадіон. Зате добре пам'ятаю, що було далі. Він підхопив м'яч у центрі поля і, жонглюючи, проніс його до воріт. Обминув воротаря, як стовп, перекинув м'яч із ноги на ногу, потім — коліном його на голову й головою обережно закинув у сітку. Як на тренуванні, коли ніхто не заважає. Але ж це було не тренування, а двостороння гра. Навкруг нього стояли, роззявивши рота, троє захисників. Це був майже шок. Таке ми бачили тільки по телевізору, у репортажах чемпіонату світу.

Уважно придивившись до нього, я раптом зрозумів: це ж викапаний Марadona (*За М. Слабошпицьким*).

А. Випишіть із перших трьох речень усі можливі словосполучення та визначте вид кожного з них за: 1) кількістю слів; 2) способом вираження головного слова.

Б. Навчіться стисло переказувати текст (*усно*).

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Пісня «Червона рута» відома всім. Проте не кожний знає, що в природі рута має жовті квіти. За легендою, червоним вона зацвітає лише на кілька хвилин, у ніч на Івана Купала. Дівчина, яка знайде її і зірве, буде завжди щаслива в коханні.

А. Випишіть усі можливі словосполучення.

Б. Дайте їм характеристики (*за зразком*).

Зразок

Пісня «Червона рута» — безприйменникове словосполучення, просте, іменникове; відома всім — безприйменникове словосполучення, просте, прикметникове.

До речі...

Про одного з героїв роману-есе М. Слабошпицького «Марія Башкирцева» сказано: «Живіт у нього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно *займається греблею*». Можна подумати, що герой кожного дня ходить працювати на греблю (гідротехнічну споруду на річці). Певна річ, сумлінно працюючи на греблі, можна позбутися зайвих жирових відкладів, але згаданий чоловік не тягає каменів і землі на греблю — він *займається веслуванням*, тобто веслує на човні (*О. Пономарів. «Культура слова»*).

- Поясніть своїми словами, чим гребля відрізняється від веслування.

§ 20–21. УЗГОДЖЕННЯ. КЕРУВАННЯ. ПРИЛЯГАННЯ

1. Прочитайте словосполучення та виконайте завдання.

дніпровська набережна

набережна Дніпра

- А.** Побудуйте схеми словосполучень.
Б. Ці словосполучення відрізняються за змістом чи граматичним зв'язком їхніх компонентів?

Слова можуть поєднуватися сурядним і підрядним зв'язком.
Сурядний зв'язок — це поєднання граматично незалежних, рівноцінних компонентів за допомогою єднальних (*і, та*), протиставних (*а, але, проте, однак*) чи розділових сполучників (*або, чи*): *брат і сестра; холодний, але смачний; яблука або груші*.

Компоненти словосполучення поєднані підрядним зв'язком.

Підрядним називаємо зв'язок, що вказує на граматичну залежність одного компонента від іншого в словосполученні чи реченні. У словосполученні *пишати донькою* від головного слова (*пишати*) до залежного (*донькою*) ставимо питання *ким?* Тут дієслово вимагає від залежного іменника форми орудного відмінка.

Підрядний зв'язок у словосполученні буває трьох типів: *узгодження, керування та прилягання*.

Типи підрядного зв'язку		
узгодження	керування	прилягання
залежне слово стоїть у тому самому роді, числі й відмінку , що й головне	головне слово потребує від залежного лише певного відмінка	залежне слово незмінне й пов'язується з головним лише за змістом
<i>червоний олівець</i> — Н. в., одн., ч. р., <i>червоним олівцем</i> — Ор. в., одн., ч. р., <i>червоних олівців</i> — Р. в., мн., ч. р.	<i>писати</i> (чим?) <i>олівцем</i> , <i>кликати</i> (кого?) <i>кота</i> , <i>новела</i> (про що?) <i>про війну</i>	<i>уміння</i> (яке?) <i>працювати</i> , <i>іти</i> (як?) <i>поспішаючи</i> , <i>говорити</i> (як?) <i>тихо</i>

Отже, в узгодженні й керуванні залежне слово стоїть у певному відмінку, а в приляганні воно не має відмінкової форми, бо незмінне (інфінітив, дієприслівник, прилівник).

При узгодженні компоненти словосполучення мають однакові відмінкові форми, а при керуванні — різні або ж головне слово взагалі не має відмінка. Порівняйте: *дитяча книжка* (узгодження) і *книжка для дітей, читати дітям* (керування).

2. Перепишіть словосполучення, побудуйте до них схеми й визначте в них тип підрядного зв'язку.

Читання казки — ... ;
 читати казково — ... ;
 казкове читання —

3. Запишіть словосполучення в три колонки за типом підрядного зв'язку: 1) узгодження; 2) керування; 3) прилягання.

Швидко зорієнтуватися, раптовий порив, здатний працювати, дума про море, турбота про ближнього, сприяти успіху, дбайливо доглянутий, смачна яечня, нехтувати порадами, сміятися з брата, перший із хоробрих, найвищий за всіх, недалеко від матері, часткова правда, кумедне мавпеня, його погляд, навчатися фізики, чотири міста, хтось із студентів, золотий перстень, той гвинт, зробити якісно, сидіти замислившись.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Узгодженням поєднано компоненти словосполучення

А щасливий хлопець
 Б промова оратора

В залитий сонцем
 Г вигідно продати

2. Керуванням поєднано компоненти словосполучення

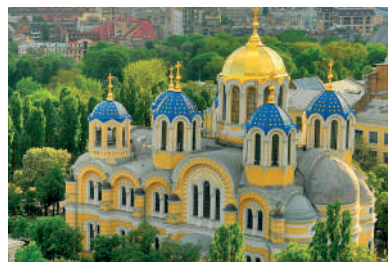
А бігти підстрибуючи
 Б поспішні висновки
 В зробити висновок
 Г якісно лікувати

3. Приляганням поєднано компоненти словосполучення

А давно відремонтований
 Б запрограмований збій
 В заблокувати трибуну
 Г усмішка Джоконди

5. Утворивши словосполучення з різними типами підрядного зв'язку, уведіть їх у текст.

Столиця (Україна), прогулюватися (Хрещатик), пообідати (смачно), побувати (вперше), піти (Володимирський собор), дніпровський (набережна).

Іноді в узгодженні залежне слово підпорядковується не трьом, а двом граматичним категоріям головного: *містом Одесою* (обидва слова в Ор. в. одн., але різного роду: *місто* — с. р., а *Одеса* — ж. р.), *річка Буг* (обидва слова в Н. в. одн., але різного роду: *річка* — ж. р., а *Буг* — ч. р.).

Словосполучення, що мають різну будову й тип підрядного зв'язку, можуть бути синонімічними за змістом: *майка з бавовни* — *бавовняна майка*, *консультація юриста* — *юридична консультація*, *після завершення уроку* — *завершивши урок*, *наполегливо працювати* — *наполеглива праця*.

Іноді словосполучення можна замінити одним словом із синонімічним значенням: *дуже гарний — прегарний, чужий край — чужина, ставати старим — старіти.*

Українська мова багата на виражальні ресурси, завдяки яким можна вибрати найбільш вдалу форму для висловлення думок.

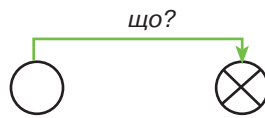
Схема синтаксичного розбору словосполучення

1. Вид словосполучення за способом вираження головного слова.
2. Вид словосполучення за будовою.
3. Вид словосполучення за наявністю прийменника.
4. Тип підрядного зв'язку.
5. Схема словосполучення.

Зразок письмового розбору

Любить травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну інохідь коня (Л. Костенко).

Любить травинку — словосполучення, іменникове, просте, безприйменникове, керування.

- 6.** Зробіть синтаксичний розбір словосполучень за поданою вище схемою.

П'ятизірковий готель, давно відремонтований, піти до рибного ресторану.

- 7.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Аруба — невеликий острів у Карибському морі. Що в ньому особливого?

По-перше, кришталєво-бірюзові теплі води моря, по-друге, хороший сервіс у місцевих готелях, а по-третє, дивовижна природа.

Тут ви побачите безліч кольорових риб, величезних пеліканів, ігуан і вишуканих рожевих фламінго з ніжними тонкими шийками. Ви не тільки споглядатимете цих птахів у їхньому природному середовищі, а й зможете погодувати з рук.

Якщо для вас подорож до Аруби лише нездійсненна мрія, то її можна перетворити на плани. Для цього треба спочатку добре вчитися, вибрати фах за покликанням і знову вчитися, потім наполегливо працювати — й успіх не забариться!

- А.** Випишіть по два приклади словосполучень до кожного типу підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання).

- Б.** Зробіть синтаксичний розбір вписаних словосполучень.

8. Виконайте тестові завдання.

- Лише словосполучення записано в рядку
 - А миттєві враження, Олег Сергійович, ловити метеликів
 - Б піти з посади, міцно триматися, запальна Оксана
 - В накивати п'ятами, важкий характер, ця ялинка
 - Г чекати на гостей, чорне і біле, повільно писати

- Лише складні словосполучення записано в рядку
 - А слухати дуже уважно, працювати попри хворобу
 - Б вийти із цього класу, відповідно до нового статуту
 - В написаний простим олівцем, іти з моїм батьком
 - Г чути дитячі голоси, з огляду на порушені проблеми

3. Увідповідніть тип підрядного зв'язку із словосполученням.

<i>Тип підрядного зв'язку</i>	<i>Словосполучення</i>
1 узгодження	А макарони по-флотськи
2 керування	Б незважаючи на віхолу
3 прилягання	В завершити справу
	Г бурхливі оплески

9. Доберіть синонімічні словосполучення або слова до поданих словосполучень (за зразком).

Кофта із шерсті, погляд батька, здійснити контроль, після завершення прибирання, сто років, читати вголос, яйце зозулі, дуже спокійний, магазини Харкова, чай із м'ятою, хотіти спати, запекло боротися.

Зразок. Стіл із дерева — дерев'яний стіл. Ставати сивим — сивіти.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.
Фóльга, фóрзац, фаховíй, черговíй, чарівníй.
- Запам'ятайте українські приказки.

НЕПРАВИЛЬНО
На смак і колір товариша нема.
Перший млинець комом.
Насильно милим не будеш.

ПРАВИЛЬНО
На колір і смак товариш не всяк.
Перший млинець нанівець.
Силою не будеш милою.

10. 1. Запишіть словосполучення в три колонки за типом підрядного зв'язку: 1) узгодження; 2) керування; 3) прилягання.

Саджати картоплю, чиста білизна, мити полуницю, синьо-жовтий прапор, заваривши каву, берег Десни, тренувати песика, мальовничі краєвиди, швидко написаний, мастити

олією, читати напам'ять, чекати на матір, місто Львів, заможна родина, узгоджувати з керівником, мирний план, освоювати землі, натхненно працювати, запеклі бої, збільшити втричі, бажання виспатися, восьмеро козенят, пригодницька повість, іти на конфлікт, штани з віскози.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ця казкова споруда біля селища Гаспри стала символом Криму, своєрідною емблемою його Південного берега. Так само незвична й назва палацу — «Ластівчине гніздо». Палац збудований за проектом архітектора Всеволода Шервуда. «Ластівчине гніздо» знайшло свого автора випадково: 1910 року Шервуд поїхав до Криму у весільну подорож і несподівано отримав чудове замовлення — збудувати замок на скелі над морем. А через кілька місяців проєктування його почали будувати й завершили за дуже короткий термін.

Будівлю зведено в неакадемічному стилі з порушенням усіх усталених законів творення форм і композиційно-художніх канонів стилю. У її створенні не тільки проявилися творчі симпатії та пріоритети архітектора, а й легко простежуються характеристики соціального замовлення та вподобання замовника. Дух захоплює сміливе розташування витонченої камерної споруди над високим урвищем Аврориної скелі. Сама думка про можливість зведення цієї будівлі в таких природних умовах здається безглуздою, але очевидне змушує повірити в реальність її існування (За О. Седаком).

- А.** Випишіть по два приклади словосполучень до кожного типу підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання).
- Б.** Зробіть синтаксичний розбір вписаних словосполучень.

- Чи відвідували ви або ваші батьки Ластівчине гніздо? Які враження у вас залишилися?

§ 22. ПИСЬМОВИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ МІСЦЕВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

А. Пригадайте, чим опис відрізняється від роздуму й розповіді.

Б. Назвіть, яка з наведених ознак властива опису.

подія — ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ?

теза—докази—висновок — ЧОМУ?

характеристика — ДЕ? ЩО? ЯКИЙ?

1. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

I. Широкий, як Дніпро, Хрещатик. Попід берегом, на тротуарах, — люди; посередині, на бруківці, — машини... Праворуч — будинки, схожі на величезні, кахлею обкладені груби, один на одного громадяться, угору на Печерськ лізучи. Ліворуч — ЦУМ склом на сонці виблискує. Далі — здорова десятиповерхова міськрада (скільки ж то в ній людей радиться!).

Десять за міськрадою — телевізійна вежа небо аж у космос проштрикує. Оце висота! На тлі неба круглі з хрестами бані вимальовуються — то костел.

Після міськради, за вулицею Прорізною, Хрещатик завертає праворуч і, порозсваввши будинки далі від себе (наче збирається крикнути: «Пустіть мене, я хочу пірнути в Дніпро!»), утикається на Європейській площі у філармонію. І через ту філармонію в Дніпро не пірнає...

Та після вулиці Прорізної ми по Хрещатику далі не пішли, бо праворуч була станція метро. А метро, як ви самі знаєте, — це метро! І я хотів би глянути на того, хто, приїхавши до Києва з Васюківки, байдуже пройшов би повз метро! (За В. Нестайком).

Ю. Совинський. Метро «Хрещатик»

II. Зачарувало Юлька місто. Любив його якимось дивно, не по-хлоп'ячому, і любив не стільки самий рух, барвистість людської течії, а скоріше затаєну думку, закам'янілість м'язів каріатид і атлантів, різкі переходи від сучасної архітектури до старовини. Столітній сторож-ліхтар на площі біля оперного театру. Пляма світла на тротуарі, перекреслена вузькою тінню. І більше ані штриха, лиш якийсь трохи сумний настрій угадувався за тим (Н. Бічуя).

III. На південь від Могильова, за двоє гін від Дністра, на високій скелі лівого узбережжя притулилося містечко Буша з тверджею-замком, що панував над околицею. На вузькому стрімчаку, немов орлине гніздо, повис отой замок і на синьому небі далеко білів своїми зубчастими мурами, своїми бійницями-баштами. Край п'яти тієї скелі розсипали-

ся, мов курчата круг квочки, манесенькі селянські й міщанські хатки, окутані вітами зелених садочків; між критими соломою стріхами здіймалися де-не-де й високі черепичні дахи, що червоніли між яриною здалеку. Саме місто Буша, — цебто торговий майдан, — з одного боку тулилося до стрімчастої скелі, а зокола було обмежане високим земляним валом і добрим дубовим гостроколом. За містом уже посувався пригород аж до узбіччя; з двох боків його огортало провалля, з третього — вали, а з четвертого — великий ставок, який набравсь із річки Бушки й тримався кам'яною загатою (*М. Старицький*).

- А.** З'ясуйте тему, головну думку текстів, до якого типу мовлення вони належать.
- Б.** Визначте стиль кожного тексту.
- В.** Назвіть деталі, яким автори й авторка найбільше приділяють увагу.
- Г.** Стисло перекажіть кожен опис місцевості.

ЗАУВАЖТЕ!

Описуючи місцевість, звертайте увагу не тільки на потрібний об'єкт і його деталі, колір, матеріал, а й на погоду, частину доби, пору року.

У художніх творах в опис місцевості автор може вводити елементи роздуму, висловлюючи своє ставлення до зображуваного.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Був хмарний туманний ранок, над будинками висіла сіро-коричнева пелена, неначе відбиток укритих болотом вулиць унизу. Мій компаньйон перебував у найкращому гуморі, без угаву балакав про кремонські скрипки й різницю між скрипками Страдіварі й Амати. Я ж увесь час мовчав, бо похмура погода й сумна справа, за яку ми взялися, неабияк мене пригнічували.

— Ви наче й не дуже думаєте про роботу, яку взяли на себе, — не витримав я.

— Я ще не маю фактів, — відповів він. — А теоретизувати, не знаючи всіх обставин справи, — величезна помилка. Це впливає на безпомилковість висновків.

— Скоро ви матимете факти, — мовив я. — Ось Брікстон-роуд, а це, якщо я не дуже помиляюся, той будинок.

— Правильно. Стій, *кучере*, стій!

Ми не доїхали до будинку ярдів сто, але за наполяганням Холмса решту шляху пройшли пішки.

Будинок № 3 по Лорістон-гарденс мав лиховісний і загрозливий вигляд. Це був один із чотирьох будинків, що стояли поряд, трохи відступивши від проїжджої частини вулиці; у двох із них хтось жив, ще два стояли порожніми. Останні світили трьома рядами сумних і понурих вікон, на яких не було занавісок, але за каламутними шибками, наче більма, де-не-де виднілися оголошення: «Здається внайми». Маленькі палісадники з розкиданими острівцями чахлої рослинності відокремлювали ці будинки від вулиці; кожний із палісадників перетинала вузька, жовтуватого кольору доріжка. Уночі пройшов дощ, і все було мокре. Палісадник перед будинком № 3 було обгороджено цегляним муром із дерев'яним парканчиком зверху; біля муру стояв дебелий *констебль*, оточений невеличким гуртом гаволовів, які витягували шиї й напружували очі в марній надії хоч мигцем побачити, що саме відбувається в палісаднику.

Мені здавалося, що Шерлок Холмс негайно побіжить у будинок і порине у вивчення таємничої події. Та такого, як виявилось, у його намірах і близько не було. З безтурботним виглядом, який за подібних обставин видався мені трохи неприродним, він неквап-

ливо прогулявся туди й назад по бруківці, байдужим поглядом ковзаючи по небу, по землі, по будинках навпроти й по дерев'яному парканчику. Він повільно пройшов до будинку доріжкою, точніше по траві, що росла обабіч доріжки, пильно дивлячись на землю. Двічі він зупинявся, й один раз я побачив, як він посміхнувся й задоволено щось вигукнув. На мокрій глиняній доріжці було чимало слідів, але полісмени багато по ній походили, і я не уявляв собі, як може мій компаньйон сподіватися щось на ній прочитати. Проте я вже мав докази його дивовижної спостережливості й був переконаний, що він побачить багато такого, що сховано від мене *за сімома печатками*.

Біля дверей будинку нас зустрів високий на зріст із блідим обличчям і волоссям кольору соломи чоловік; кинувшись нам назустріч, він гаряче потиснув руку Холмсові.

— Як добре, що ви прийшли, — сказав він, — я залишив усе так, як було, ніхто нічого не чіпав (*За А. Конаном Дойлом*).

- А.** Визначте тему й головну думку тексту.
- Б.** Поясніть лексичне значення виділених слів.
- В.** Складіть і запишіть план стислого переказу.
- Г.** Перекажіть стисло текст (*письмово*) за складеним планом.
- Д.** Які детективні твори на уроках зарубіжної літератури ви читали? Який із них найбільше сподобався?

§ 23–24. РЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ТИПИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

А. Прочитайте записи в обох колонках.

За вісімдесят вісім днів, хіт співачки, співачка Адель, британська співачка, у ресурсі «Ютуб», один мільярд переглядів.

За вісімдесят вісім днів хіт «Hello» британської співачки Адель набрав у ресурсі «Ютуб» один мільярд переглядів.

- Б.** За допомогою словосполучення чи речення легше й точніше можна передати думку.
В. Прочитайте обидва записи.

чарівна мелодія

Чарівна мелодія?

Г. Поміркуйте, чи можна за допомогою словосполучення запитати про щось. Зробіть відповідні висновки, давши відповіді на запитання.

1. Будівельним матеріалом чого є словосполучення?
2. Чому важливо вміти будувати речення?

Речення — комунікативна одиниця, що складається з одного або кількох слів і виражає завершену думку: *Я вже пообідав. Ти підеш до парку? Допоможи!*

Реченню властиві такі ознаки: предикативність, інтонаційна й смислова завершеність, модальність.

Предикативність (латин. *praedicatio* — сказане, висловлене) — співвіднесеність змісту речення з реальною дійсністю, завдяки чому зміст речення трактуємо як реальний, можливий чи бажаний. Предикативність виражається за допомогою часових форм дієслова (минулий, теперішній, майбутній час) та обставин місця та часу. У реченні *Цього літа температура води в Дніпрі піднялася до + 25 градусів* граматична основа виражає факт об'єктивної дійсності: інформація базується на вимірюванні спеціальним приладом — термометром; вона відповідає реальній дійсності. А в реченні *Якби цього літа температура води в Дніпрі піднялася до + 25 градусів* предикативність виражає бажаність, а не реальну дійсність.

Модальність (латин. *modus* — міра, спосіб) — особисте ставлення мовця до висловлюваного, що виражається за допомогою:

- інтонації (стверджувальна та заперечна, серйозна й іронічна);
- вставних слів (*на жаль, на щастя, мабуть, може, здається, безперечно* і под.);
- часток (*невже, авжеж, ніби, таки* і под.);
- способу дієслова (дійсний, умовний, наказовий).

Порівняйте: *Я не встигну.* — *Можливо, я не встигну.* — *Невже я не встигну?*

Основним носієм предикативності є головні члени речення — підмет і присудок (через це граматичну основу ще називають *предикативним центром* речення). Щоб предикативна конструкція стала реченням, вона повинна бути інтонаційно оформлена.

Інтонація речення включає:

- підвищення і зниження тону (мелодика мовлення);
- збільшення і зменшення сили голосу (інтенсивність мовлення);
- прискорення та сповільнення вимови (темп мовлення);
- певне чергування напруження та послаблення наголошених і ненаголошених складів (ритм мовлення);
- виділення окремих слів у реченні (логічний наголос).

За метою висловлювання речення бувають **розповідні, питальні й спонукальні**.

розповідні	питальні	спонукальні
розповідь, повідомлення про якісь факти, події чи явища	запитання, що спонукає співрозмовника до відповіді чи роздумів над нею	спонукання до дії у формі прохання, поради, наказу
крапка (.), знак оклику (!), три крапки (...)	знак питання (?)	крапка (.), знак оклику (!)
<i>Читаю повідомлення.</i>	<i>Читаєш повідомлення?</i>	<i>Читай повідомлення!</i>

Якщо розповідне, питальне чи спонукальне речення вимовляємо з підсиленою інтонацією, із сильним емоційним почуттям, то в кінці нього ставимо знак оклику. Отже, за емоційним забарвленням речення бувають **неокличні** (*Читаєш повідомлення?*) та **окличні** (*Читаєш повідомлення?!*).

1. Визначте вид кожного речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням (усно).

1. Червону руту не шукай вечорами (*В. Івасюк*). 2. Там, де для когось тільки лютий за вікном, на моїй вулиці давно уже весна (*С. Вакарчук*). 3. Танцює радісно юрба, хміліє місяць, пахнуть квіти (*К. Гнатенко*). 4. Не сумуй, моя зоре, на небі! (*І. Білик*). 5. Нам танок не зупинити цей! (*О. Ксенофонов*). 6. І хто сказав, що щастя забагато не буває? (*О. Положинський*). 7. Не дивись на мене, грай, музико, грай! (*В. Куровський*). 8. Я піду до річеньки стрічати зірочки (*О. Скрипка*). 9. Як назвати зорі вночі, що діамантами на небі сяють? (*І. Білик*).

2. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Осінній день березами почавсь.
Різьбить печаль свої дереворити.
Я думаю про тебе весь мій час.
Але про це не будем говорити.
Ти прийдеш знов. Ми будемо на «Ви».
Чи ж неповторне можна повторити?

В моїх очах свій сум перепливи,
Але про це не треба говорити.
Хай буде так, як я собі велю.
Свій будень серця будемо творити,
Я Вас люблю, о як я Вас люблю!
Але про це не будем говорити.

Л. Костенко

А. Чому авторка написала займенник «Ви» з великої літери?

Б. Визначте тип кожного речення за метою висловлювання (усно).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Розповідним є речення (*розділовий знак у кінці речення пропущено*)
 - А Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній
 - Б Не милуй мене шовково, ясно-соколово
 - В Той сад, і ніч, і зорі — де вони тепер
 - Г Ходила яблуня і стукала у вікна
2. Спонукальним є речення (*розділовий знак у кінці речення пропущено*)
 - А Чого являєшся мені у сні
 - Б Червону руту не шукай вечорами
 - В Моє життя, кохана, мов срібнотканий сон
 - Г Твої коси від смутку, від суму вкрила прозолоть
3. Питальним є речення (*розділовий знак у кінці речення пропущено*)
 - А Не дивися так привітно, яблуневоцвітню
 - Б А чогось так сичі розридалися в лузі
 - В А я тут, в саду, на лавці, де квітки-ласкавці
 - Г Мамо, чи кожна пташина на зиму у вирій літає

4. Напишіть текст для реклами зубної пасти (*до п'яти речень*). Використайте в ньому розповідне, питальне й спонукальне речення.

Питальні речення

На початку питального речення можуть стояти питальні займенники *хто, що, який, чий, котрий, скільки*, прислівники *як, коли, де, куди, звідки, чому* й питальні частки *хіба, невже, чи, що за*: **Яка** орда нам гідність притоптала? (Л. Костенко) Чого ти ждеш?

Хто сказав, що все уже відкрито?

Нащо ж ми народжені тоді?

Як нам помістити у корито

Наші сподівання молоді? (В. Симоненко).

Питальні речення за своїм характером бувають *власне питальні, риторично-питальні і питально-спонукальні*.

Види питальних речень

власне питальні	риторично-питальні	питально-спонукальні
пряме запитання, що вимагає обов'язкової відповіді	запитання, що стверджує якусь думку й не вимагає відповіді	запитання, що містять спонукування до дії
<i>Котра зараз година? Ти любиш плавати? (З розмови).</i>	<i>Хто може випити Дніпро? Хто власнен виплескати море? Хто наше злото-серебро Плугами кривди переоре? (М. Рильський).</i>	<i>Хіба не треба допомогти слабкому? А може, і далі працюватимемо удвох? (В. Самійленко).</i>

Ці речення читаємо з підвищеним тоном у кінці, а також інтонаційно виділяємо слово, у якому міститься суть запитання:

*Хіба **не треба** допомогти слабкому?*

Риторично-питальні речення найчастіше використовують у поетичних творах, за допомогою них ліричний герой (героїня) ділиться своїми емоціями й почуттями: *Чому не віримо ми в диво? Чому не віримо ми в щастя?* (А. Матвійчук).

Розповідні речення

Розповідні речення бувають **розповідними, стверджувальними й заперечними**.

Види розповідних речень		
розповідні	стверджувальні	заперечні
повідомляється про якусь подію, явище чи факт	стверджується те, що висловлюється про предмет мовлення	заперечується якась ознака чи явище дійсності
<i>Улітку відпочиваємо біля моря.</i>	<i>Так, ми поїдемо до моря.</i>	<i>Ми не поїдемо до моря.</i>

Заперечні речення поділяють на **загальнозаперечні** та **частковозаперечні**.

Заперечні речення	
загальнозаперечні	частковозаперечні
із часткою не перед присудком; у цих реченнях заперечення стосується всього висловлювання	із часткою не перед підметом чи другорядним членом речення; у них заперечення стосується окремих членів речення
<i>І не поверне вже ніхто назад час правди й справедливості нової</i> (Л. Костенко).	<i>Питай не старого, а бувалого</i> (Нар. тв.).

Розповідні речення читаємо з розповідною інтонацією, тобто з підвищенням тону вимовляння на початку або в середині речення та пониженням його в кінці:

І я не чув, як жайвір в небі тоне (В. Симоненко).

Окличні речення

Якщо розповідні, питальні чи спонукальні речення треба передати емоційно (із захопленням, здивуванням, обуренням та ін.), то такі речення називають **окличними**, поділяючи їх на **розповідно-окличні, питально-окличні** та **спонукально-окличні**: *Сьогодні чудовий ранок! Ти ще спиш?! Прокитайся, сплюхо!*

У кінці питально-окличних речень ставимо знак питання та знак оклику.

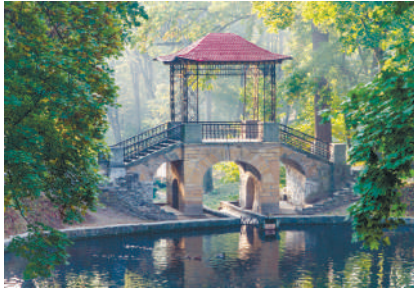
5. Прочитайте діалог і визначте вид кожного питального речення (усно).

- У кав'ярні:
 — Чи не могли б Ви принести меню?
 — Будь ласка.
 За кілька хвилин:
 — Що будете замовляти?
 — А чизкейк з ягодами свіжий?

- Так.
- Тоді чизкейк і лате. Чи не могли б Ви притишити музику?
- Так, звичайно. Хіба можемо ми не дослухатися до бажань клієнта? У нас гостей ша-
нують.
- Дякую.

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Природний світ парку «Олександрія» дуже багатий та різноманітний. 2. Ви бували в парку «Олександрія»? 3. Так, я відвідав його минулого літа. 4. А в уманській «Софії» теж уже побували? 5. В Умані ще не були. 6. Обов'язково відвідайте «Софію»! 7. А що в ній особливого? 8. Озеро, фонтан посеред нього, підземна річка, цікавий ландшафт, цінні породи дерев, альтанки — і цей список можна продовжувати ще довго. 9. То Вам «Софія» більше подобається, ніж «Олександрія»? 10. Ці два чудові парки порівнювати не можна. 11. Вони різні, і кожний по-своєму прекрасний.

- A.** Знайдіть розповідні речення та випишіть їх у такій послідовності: 1) розповідні; 2) стверджувальні; 3) заперечні.
- B.** Підкресліть у вписаних реченнях граматичну основу.

 7. Виконайте тестові завдання.

1. Риторично-питальним є речення
 - A** О котрій годині прибуває потяг Маріуполь-Київ?
 - Б** Хто може сонце погасить і землю вибити з орбіти?
 - В** Чи не міг би ти допомогти мені з аналізом речення?
 - Г** У якому році відбуваються події роману «Чорна рада»?
2. Загальнозаперечним є речення
 - A** Будь сильний духом, а не новим кожухом.
 - Б** Нехай буде гречка, аби не суперечка.
 - В** Правди зрадою ніколи не здолати.
 - Г** Гладь коня вівсом, а не батогом.
3. Частковозаперечним є речення
 - A** Не будуй свого щастя на нещасті інших.
 - Б** Не вмирає душа наша, не вмирає воля.
 - В** Не всякий красивий живе щасливий.
 - Г** Не буди лихо, поки спить тихо.

 8. Уявіть, що ви на екскурсії в одному з українських або закордонних міст. Передайте своє захоплення якимось визначним місцем за допомогою розповідно-окличного, питально-окличного й спонукально-окличного речень. Запишіть їх.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Як ви розумієте зміст приказок? Запам'ятайте їх.
 - Дотанцювалися, що без хліба zostалися.
 - Де немає співця, послухаєш і горобця.
 - Співаєш добре, а перестанеш — ще краще.
- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
музикальна школа
розкрити каталог
давайте заспіваємо
у якості музиканта
прийняти участь

ПРАВИЛЬНО
музична школа
розгорнути каталог
заспіваймо
як музикант
узяти участь

- 9.** 1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Під літніми зорями засинає село. 2. Тож пиши мені, щоб у серці не згасала любов. 3. Хіба я заступаю ваше сонце чи вдихаю ваше повітря? 4. Це випадок чи, може, долі знак, якої вже не обмину ніяк? 5. Осінній ліс під ноги скинув шати. 6. Почуймо дружби щирі згуки і простягнім привітно руки! 7. Віти сонних дерев непорушно розмаєні¹ по теплому повітрі. 8. Тож залишаймося сильними й розставаймося з повагою. 9. Сплять трави, нечутно вдихаючи пахощі у світ (*Із тв. В. Думанського*).

- А.** Випишіть речення в такій послідовності: 1) розповідні; 2) питальні; 3) спонукальні.
- Б.** Підкресліть у них головні члени речення.

- 2.** Прочитайте вірш про наслідки Чорнобильської аварії та виконайте завдання.

Стоять озера в пригорщах долин.
 Луги цвітуть у придорожній смузі.
 І царственний цибатий чорногуз
 поважно ходить в ранній кукурудзі.
 Дівча козу на вигоні пасе.
 Машина мчать, баранки крутять аси.
 Малина спіє... І на все, на все
 лягає пил чорнобильської траси.
 Роса — як смертний піт на травах, на горіхах.
 Але найбільше стронцію — у стріхах.
 Хто це сказав, що стріхи — традиційні?
 У нас і стріхи вже радіаційні.

Л. Костенко

- А.** Випишіть питальні речення та визначте їхній вид.
- Б.** Поміркуйте над причиною Чорнобильської трагедії. Запишіть свій роздум (*обсяг — до однієї сторінки*), використавши в ньому риторично-питальні речення.

¹ *Розмаєний* (поет.) — з буйною, пишною рослинністю, квітами.

§ 25–26. ПОШИРЕНЕ ТА НЕПОШИРЕНЕ РЕЧЕННЯ. ПОРЯДОК СЛІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Сонце сідає.

Помаранчеве сонце сідає за морем.

- А.** Яке речення має більш яскраві образи?
- Б.** Завдяки чому в другому реченні вимальовується теплий образ сонця й місце події?
- В.** Які ви знаєте другорядні члени речення?

За наявністю другорядних членів (означення, обставина, додаток) речення бувають *поширеними* та *непоширеними*.

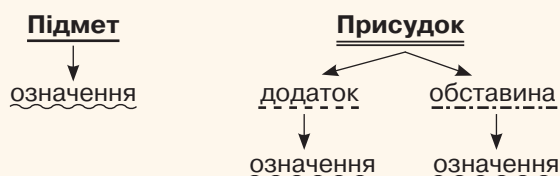
Речення, у якому є один або кілька другорядних членів, називають *поширеним*: Помаранчеве сонце сідає за морем.

Речення Сонце сідає непоширене, оскільки в ньому немає другорядних членів.

Другорядні члени речення		
означення	обставина	додаток
ознака предмета, людини, належність комусь або чомусь	місце, час, спосіб дії, причина, умова, мета	предмет або стан, на який спрямована дія або щодо якого ця дія відбувається
<i>який? чий? котрий?</i>	<i>де? коли? як? яким чином? з якої причини? за якої умови? з якою метою?</i>	питання непрямих відмінків: <i>кого? чого? кому? чому? ким? чим?</i> та ін.
<i>Тече <u>синя</u> річка.</i>	<i><u>Неподалік</u> тече річка.</i>	<i><u>Мене</u> манить річка.</i>

Другорядні члени речення залежать від підмета або присудка.

ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Означення, окрім підмета, може залежати також від додатка чи обставини: Люблю веселих людей.

Речення Мріє, не зрадь! непоширене, бо вставні слова та звертання не є членом речення.

Поширене та непоширене речення. Порядок слів у простому реченні

ЗАУВАЖТЕ!

Фразеологічний зворот (із кількох слів він не складався б) виступає одним членом речення: А ти й досі за холодну воду не брався! Порівняйте: А ти й досі ледарюєш!

2. Прочитайте речення та визначте, яким другорядним членом вони поширені (*усно*).

1. Дружна сім'я не знає печалі. 2. Материнська молитва з дна моря дістає. 3. Не ховай свої невдачі від батьків. 4. Любов матері й на відстані гріє. 5. Яблуко від яблуні недалеко відкотиться. 6. Брат брата не видасть. 7. У своєму домі й стіни допомагають (*Нар. тв.*).

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Обрій тане за хмарами чорними. 2. Квітами буяє жовта медуниця (*Г. Акулов*). 3. Тиха місячна ніч над принишклим селом оповила біленькі оселі (*В. Геращенко*). 4. Рідна земле, я повертаюся (*І. Олефіренко*). 5. Мабуть, Павлуша вискочив на сухе (*О. Донченко*). 6. Туман над лугом проплива, волочить пасма білі (*В. Геращенко*). 7. Зима морозила, сніжила, лютувала (*І. Коваль*). 8. Ріка життя кипить, шумить, хлюпоче (*В. Беля*). 9. Облеліти клени і каштани (*І. Жиленко*). 10. Стежки зміяться глибоко в житі (*М. Коцюбинський*).

А. Випишіть лише поширені речення.

Б. Підкресліть у них другорядні члени.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Поширеним є речення

А Тато й мама відпочивають.

Б Сестро, повертайся!

В Брат б'є байдики.

Г Квіти полито.

2. Додатком поширено речення

А Учора прилетіли журавлі.

Б Журавлі до мене повернулися.

В Наші журавлі повернулися.

Г Журавлі й лелеки повернулися.

3. Обставиною поширено речення

А Наш садок розцвітає.

Б Лапятий сніг кружляє.

В Хмарка затуляє сонце.

Г Навколо розляглися співи.

5. Чи згодні ви з повчанням «Не ховай свої невдачі від батьків»? Викладіть свої роздуми в письмовій формі (*п'ять–сім речень*). Використайте хоча б одне непоширене речення.

В українській мові порядок слів у реченні *вільний*. Він може бути прямим і непрямым. **Прямий порядок слів** вважають нейтральним, якщо підмет стоїть перед присудком, додаток — після присудка, а означення перед означуваним словом. Наприклад: *Нетерпеливий соловейко чекає свою солов'їху.*

У реченнях із **непрямим порядком слів (інверсія)** з'являються додаткові відтінки, посилюється увага на якомусь предметі чи ознаці. Наприклад: *Солов'їху свою чекає соловейко нетерпеливий.*

Іноді непрямий порядок слів зумовлений римуванням.

*І паличка в Антоніо в **руці**,*

І чути, що розповідає флейта...

А скрипки співчують їй чи лестять

*В самотності у моторошній **цій*** (В. Бойко).

6. Знайдіть речення з непрямым порядком слів і прокоментуйте їх (усно).

1. Останній грім давно скотився з даху (*Л. Костенко*). 2. Я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать... (*Леся Українка*). 3. З мене вихлюпне тільки ніжність весняним різнотрав'ям густим (*Р. Третяков*). 4. Тихий вечір підкрався до тебе, тихий вечір присів біля нас (*І. Олефіренко*). 5. І грандіозним виростало прекрасне дружби почуття (*П. Тичина*). 6. Росте тривоги чорний парашут: у грудях розкривається (*І. Малкович*). 7. Перо сови мені на стіл упало, і стрепенулось дико і зухвало (*І. Драч*).

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Люблю України коханої небо... 2. Іду я стежкою дзвінкою, так вільно й молодо мені (*В. Сосюра*). 3. Місто — примарний і болісний витвір, суму й уяви химерної план (*В. Захабура*). 4. Все ніколи до них, тому і їм байдуже... Як між забутих книг листків пожовклих душі (*В. Бойко*). 5. Все готово. Винесено речі, кілька книг, рукописів сувій (*П. Тичина*). 6. Червоною хустиною вона своє волосся русе пов'язала (*М. Рильський*). 7. Сміється річки сяюча блакить, і гомонить під вербами малеча (*Г. Чубач*).

А. Перепишіть речення та підкресліть ті слова, що стоять на незвичному для них місці.

Б. Перебудуйте речення так, щоб у них був прямий порядок слів (усно).

В. Чи варто перебудовувати поетичні рядки, аби в них був прямий порядок слів? Аргументуйте свою думку (усно).

Сувій — що-небудь згорнене, скручене в трубку.

8. Виконайте тестові завдання.

1. Речення з непрямым порядком слів записано в рядку

- А Біля озера притулилися пишні верби.
- Б Пишні верби притулилися біля озера.
- В Пишні верби біля озера притулилися.
- Г Біля озера притулилися верби пишні.

2. Речення з непрямым порядком слів записано в рядку

- А Золотокоса осінь ще довго не поступатиметься зимі.
- Б Цього року лютий подарував мені морози люті.
- В Уже відчувається весни подих у краях наших.
- Г Хай літо завжди дарує нам тепло та врожай.

3. Речення з прямим порядком слів записано в рядку

- А Коло криниці чистої зустрів я любов свою.
- Б Густий очерет приховує качину родину.
- В Сонця усмішка звеселяє все навколо.
- Г Рік нинішній несе мені надію теплу.

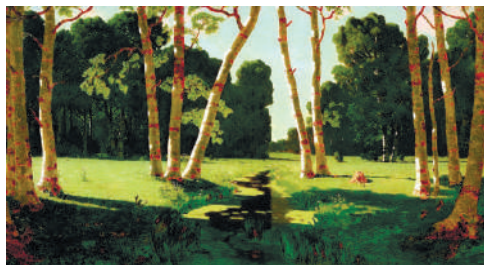

9. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Ліс оживає. 2. Галявина освітілася. 3. Гуляє вітер. 4. Погойдуються кульбабки. 5. Зацвіла конвалія. 6. Пахощі разносяться. 7. Душа радіє.

Поширене та непоширене речення. Порядок слів у простому реченні

- А.** Перепишіть речення, поширивши їх другорядними членами.
- Б.** Використайте непрямий порядок слів у двох поширених реченнях.

А. Куїнджі. Березовий гай. 1879 р.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.
Кіломе́тр, кварта́л, ката́лог, це́нтнер, дециме́тр.
2. Вивчіть правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
по крайній мірі
у більшій мірі
приймати міри
приводити приклад
підводити підсумки

ПРАВИЛЬНО
принаймні
здебільшого
уживати заходів
наводити приклад
підбивати підсумки

- 10.** 1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Вибирай завжди дорогу нелегку (*В. Сухомлинський*). 2. Це *аскетична* пристань гітариста, коли він струни пальцями торка. 3. *Строкати* ритми вулиць і юрби, дахів похилих старовинні плечі. 4. Я чую смутку пальці крижані (*Л. Костенко*). 5. Рать *світозора* грозою постала (*М. Рильський*). 6. Садок вишневий коло хати. 7. Як умру, то поховайте мене на могилі серед степу широкого на Україні милій... (*Т. Шевченко*).

- А.** Підкресліть ті слова, що стоять на незвичному для них місці.
- Б.** Поясніть лексичне значення виділених слів (*письмово*).

2. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Сонце сідає. 2. Погойдуються чайки. 3. Море втихомирюється. 4. Сріблиться доріжка. 5. Підпливає човен. 6. Настає тиша. 7. Усе засинає.

- А.** Перепишіть речення, поширивши їх другорядними членами.
- Б.** Використайте непрямий порядок слів у двох поширених реченнях.
- В.** Підкресліть головні та другорядні члени речення.

І. Айвазовський. Неаполітанська затока. 1841 р.

§ 27–28. ПРОСТЕ ТА СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. АКТИВНИЙ І ПАСИВНИЙ ЗВОРОТИ

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ми прийшли на пляж *із пальмами*.

Ми прийшли на пляж, *на якому ростуть пальми*.

- А.** Визначте граматичні основи.
- Б.** Виділені конструкції в цих реченнях відрізняються за змістом чи за будовою? У чому полягає ця відмінність?

Просте та складне речення

У реченні може бути одна або кілька граматичних основ.

За кількістю граматичних основ	
просте	складне
<u>Зацвітають яблуні.</u>	<u>Зацвітають яблуні, коли <u>приходить</u> травень.</u>

За складом граматичної основи речення поділяють на *односкладні* та *двоскладні*.

За складом граматичної основи	
односкладне	двоскладне
один головний член речення: <u>Ранок. Двір занесло снігом.</u>	два головні члени речення — підмет і присудок: <u>Уже черемха зацвіла.</u>

Частини складного речення можуть бути як односкладними, так і двоскладними: *Мені не відомо, коли розпогодиться. Синоптики знають, коли розпогодиться. Знаєш, коли погода покращиться? Я знаю, коли погода покращиться.*

Частини складного речення можуть поєднуватися за допомогою сполучників та інтонації або лише за допомогою інтонації. З огляду на це складні речення поділяють на *сполучникові*, *безсполучникові* та *з різними видами зв'язку*.

Складне речення		
сполучникове	безсполучникове	з різними видами зв'язку
<u>Море невинно <u>голубіє над</u> стінами скель, <u>і сонце світить</u> ласкаво (М. Коцюбинський).</u>	<u>Настане літо, жовтий цвіт <u>укриє</u> липу до вершини (Я. Щоголів).</u>	<u>Мати <u>вірила</u>: земля все <u>знає, що говорить</u> чи <u>думає чоловік</u> (М. Стельмах).</u>

Частини складного речення можуть поєднувати сполучники: *і, й, та, а, але, проте, однак, або, чи; що, якщо, якби, бо, тому що, для того щоб, перед тим як, хоч* — або сполучні слова (займенники, прислівники): *як, хто, що, який, котрий, чий, коли, де, доки, звідки* та ін. Перед сполучниками переважно ставимо кому.

Між частинами складного речення зазвичай ставимо розділовий знак, здебільшого **ко́му**, рідше — **двокрапку, тире, крапку з комою**.

Складні речення, як і прості, бувають розповідними, питальними та спонукальними (за метою висловлювання), а також окличними й неокличними (за емоційним забарвленням).

- 2.** Перепишіть речення і підкресліть граматичні основи. Назвіть вид кожного речення за складом граматичної основи.

1. Старі фотографії на стіл розклади, дитячі історії смішні розкажи, і справжнім друзям, не забудь, подзвони. 2. А до берега тихо хвилі несуть поранені душі живих кораблів. 3. Намалюю на папері дракончиків злих і буду з ними битися один на один. 4. Лікує час, але не повертає дні в календарі на стіні. 5. За гроші не купити тільки час. 6. Відповів мені мудрий Бог вічним небом і золотом зірок. 7. Притулися тихенько й обійми мене ніжно (Із тв. А. Кузьменка).

- 3.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Був теплий день, світилася весна (М. Рильський). 2. Я довго стояв на вершині Дніпрової кручі і слухав, як сивий невпинно котив свою воду (Л. Первомайський). 3. Ялинка затремтіла від низу до вершечка, і кілька зелених глиць упало на сніг (М. Коцюбинський). 4. Вже на річках дитячий галас вщух, холонуть дні, і все навкруг холоне (Г. Дудка). 5. Прийде вечір — усі вулиці в селі аж гудуть піснями (С. Васильченко). 6. Дзвінкий дощ падає з невидимої хмари, і розбурхана земля п'є його золотий сік (В. Підмогильний). 7. У той час над Києвом було жарке літо, ішов червень, і важкі темні хмари мало не щовечора збиралися на небі (В. Собко).

А. Перепишіть речення та підкресліть у них граматичні основи.

Б. Визначте вид кожного складного речення — сполучникове, безсполучникове чи з різними видами зв'язку.

- **4.** Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним є речення

- А І роси, і птиці, і трави з зорею вітають мене.
- Б Дівчині дарують квіти з напіврозквітлими пуп'янками.
- В У чагарниках низькорослих акацій посвистували снігурі.
- Г Сади, омиті музикою згадок, ковтають пил міжселищних доріг.

2. Простим є речення

- А Ні вітерець не війне, ні хмарка не збіжиться.
- Б Сплять лісоруби в колибі, сняться їм сни прості.
- В Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів.
- Г А маки процвітають і білим, і сивим, і червоним цвітом.

3. Простим є речення

- А Не може кермувати людьми той, хто сам не бачить шляху із п'їтьми.
- Б Стояла мертва тиша, тільки вода внизу шуміла по камінню.
- В Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ.
- Г І діти сміються, і вітер привітно в каштанах шумить.

5. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Розвиднілося. Мешканці містечка попрокидалися. 2. Хижки ставлять подалі від берега. Тут часто бувають приливи. 3. Підходимо до пірса. Наш кораблик буде відчалювати. 4. Задощило. Нам довелося шукати накриття. 5. Нарешті розпогодилося. Ми повернулися на пляж.

- А. Визначте вид простих речень за складом граматичної основи (односкладне чи двоскладне) (усно).
- Б. Утворіть із пар простих речень і запишіть складні (за зразком).

Зразок. Розвиднілося. Мешканці містечка попрокидалися. Розвиднілося — і мешканці містечка попрокидалися.

Активний та пасивний звороти

Виконавця дії називаємо **суб'єктом**, а те, на що спрямовано дію, — **об'єктом**. У реченні *Олег прочитав книжку* суб'єктом виступає підмет *Олег*, а об'єктом — додаток *книжку*, адже саме на неї було спрямовано дію.

Речення, у якому підмет виражає виконавця дії (суб'єкт), а додаток — об'єкт, на який її спрямовано, називаємо **активним**: *Олег прочитав книжку*.

Речення, у якому підмет виражає об'єкт дії, а додаток того, хто її виконав, називаємо **пасивним**: *Книжка прочитана Олегом*.

Активні та пасивні конструкції (або звороти) синонімічні. Відмінність між ними полягає лише у вираженні суб'єкта й об'єкта.

Конструкції з формами на **-но, -то**

В українській мові широко вживані пасивні конструкції, у яких присудки виражені безособовими формами на **-но, -то**: *Чашку розбито. Нарешті названо ім'я переможця*. У таких реченнях немає вказівки на виконавця, а зосереджується увага на результаті дії чи її наслідках. Ці синтаксичні конструкції поширені в усіх мовних стилях — від наукового й офіційно-ділового до художнього та розмовно-побутового: *Рішення ухвалено одногосно або:*

*Ой у полі жито копитами збито,
Під білою березою козаченька вбито.
Ой убито, вбито, затягнуто в жито,
Червоною китайкою личенько накрито.*

Не треба вживати безособові форми на **-но, -то**, коли за логікою не може бути діяча: *Дике поле встелено ромашками*. Аж ніяк не *встелено*, а **встелене**, бо ніхто не міг застелити дике поле ромашками. У реченні з народної пісні можна домислити виконавця дії: жито збили коні, козаченька вбили вороги і т. д.

Хоч діяча й можна домислити в безособових конструкціях на **-но, -то**, проте вводити його тут у формі іменника чи займенника в орудному відмінку є грубим порушенням: *Іспит складено студентом*. Форма орудного відмінка можлива, якщо нею позначено знаряддя дії: *Лист написано олівцем*.

Уживання пасивних дієприкметників у ролі присудка хоч і не є порушенням, але бажано таких конструкцій уникати. Порівняйте:

НЕ БАЖАНО	БАЖАНО
Ці слова <u>вимовлені</u> тихо. Книжка <u>підписана</u> автором.	Ці слова <u>вимовлено</u> тихо. Книжку <u>підписано</u> .

Саме речення правої колонки звучать природно, по-українськи. Пасивні дієприкметники здебільшого вживаємо в ролі означення: *Вимовлені слова зігріли своїм теплом. Мені подарували книжку, підписану її автором.*

Безособові форми на **-но, -то** вживаємо замість пасивних дієприкметників, коли треба наголосити не на ознаці, а на дії. Наприклад, у реченні *Ухвала прийнята одноголосно* дієприкметник потрібно замінити на безособову форму **прийнято**: *Ухвалу прийнято одноголосно*. А в реченні *Хлопці зморені довгою дорогою* таку заміну робити не можна.

Пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**

Для зображення природного явища або стану істоти використовуємо пасивні конструкції з дієсловами на **-ся** (дієслово на **-ся** + іменник в орудному відмінку): *Очі налилися кров'ю. Криниця заповнилася водою. Небо затяглося хмарами.*

Порушенням мовної норми є пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**, у яких назва особи, яка виконує дію, має форму орудного відмінка, а назва предмета, на який ця дія спрямована, — називного: *Учнями пишуться твори. Депутатами приймаються закони. Присудок підкреслюється двома рисками. Епітети використовуються в художніх текстах*. Наведені речення стануть логічними, якщо зробити акцент на ролі діяча: *Учні пишуть твори. Депутати приймають закони*. Або можна вжити форму без **-ся**: *Присудок підкреслюють двома рисками. Епітети використовують у художніх текстах*.

Особливістю української мови є те, що в центрі уваги завжди перебуває особистість, а не процес. Якщо російською *дело рассматривается, вопрос обсуждается*, то українською *розглядають справу, обговорюють питання*.

6. Прочитайте речення та прокоментуйте вживання безособових форм дієслів на **-но, -то**.

1. На сизих луках скошено траву, і літо буйне в береги ввійшло (*М. Рильський*). 2. Поснулим душам велено хропти: кого улещено дарами, кого утоплено в крові (*Л. Костенко*). 3. Морозом вікна позамуровано (*Панас Мирний*). 4. Наорано, насіяно, та нікому жати (*Нар. тв.*). 5. Будинок великий, вікон багато, гілля в саду вгиналось од яблук, усюди входжено, загороджено (*С. Колесник*). 6. Рішення ухвалено більшістю голосів. 7. Вас усунуто від виконання обов'язків (*З газети*).

7. Відредагуйте та запишіть речення.

1. Дані про вибори обробляються комп'ютером. 2. Емоційно-забарвлена лексика використовується в художньому стилі. 3. Нами вживаються заходи по поліпшенню умов

проживання. 4. На зборах обговорюється проблема навчання в другу зміну. 5. Ваша справа розглядається в суді. 6. Чому цей комп'ютер використовується не по призначенню? 7. Спочатку проводяться громадські слухання, а потім ухвалюються рішення.

8. Виконайте тестові завдання.

1. Редагування потребує речення

- А Удар нанесено палицею.
- Б Записку написано ручкою.
- В Завдання виконано учнями.
- Г Порожнину очищено щіткою.

2. Редагування потребує речення

- А Звіт прийнято адміністрацією.
- Б Слова записано фломастером.
- В Стіну розбито молотком.
- Г Вершки збито міксером.

3. Редагування потребує речення

- А Восени біля моря починає хмаритися здебільшого після обіду.
- Б Над майбутнім люди зазвичай замислюються після сорока років.
- В Людьми робляться помилки передусім через неухважність і лінощі.
- Г Рани загоюються швидше біля моря, в евкаліптових та ялівцевих галях.

9. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Якщо ви вирішуєте використовувати свій статус і вплив, щоб підняти не тільки свій голос, а й голос тих, у кого його немає; якщо ви вибираєте не тільки сильних, але й слабких; якщо ви вибираєте можливість представити себе в житті тих, хто не має нічого, то вами буде пишатися не тільки ваша сім'я, а й тисячі, мільйони людей, реальність яких ви можете змінити (*Дж. Роулінг*).

- А.** Напишіть розповідь про вашого знайомого чи знайому або про видатну людину, яка відповідає наведеній характеристиці Дж. Роулінг (*п'ять-сім речень*).
- Б.** Використайте в тексті дві-три пасивні конструкції.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.
Партёр, перевезті, перéкис, переля́к, підліткови́й.
- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
два відсотка
третє люте
півтора місяці
по п'ятницям
без десяти шість

ПРАВИЛЬНО
два відсотки
третє лютого
півтора місяця
по п'ятницях, щоп'ятниці
за десять шоста

10. 1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Ліс стоїть задумливий: йому ось-ось треба своє пишне вбрання скидати (*Остан Вишня*). 2. І стонадцятий сніг ті поля притрусив, і уже прилетять не ті самі лелеки (*Л. Костенко*). 3. Листя виросте з листочка, з нитки витчється сорочка (*М. Сингаївський*). 4. З ріпінням в'їжджала схилом *мису* водовозна діжка, розхлюпуючи кришталеві *цівки* води (*З. Тулуб*). 5. Наша хата трьома вікнами дивиться на широку вулицю, що вливається у великий *вигін* (*М. Кагарлицький*). 6. Дівчина зійшла на легкий, обгороджений *балясинками рундук*, зупинилася перед дверима (*М. Стельмах*). 7. Полтавським шляхом бій іде, видніється пожега, а до села уже прийшов з сокирою тесляр (*М. Нагнибіда*).

- Випишіть лише складні речення та підкресліть у них граматичні основи.
- Укажіть у кінці кожного виписаного речення його вид: сполучникове, безсполучникове чи з різними видами зв'язку.
- Випишіть із тлумачного словника лексичне значення виділених слів.

2. Відредагуйте та запишіть речення.

1. Аналіз проведено доцентом Коваленком. 2. У нашому мікрорайоні будинки зводяться дуже швидко. 3. Ухвала вже прийнята. 4. Озерце вкрито лататтям. 5. У моїй школі викладається французька мова. 6. Нові методика опановано студентами-старшокурсниками. 7. Це питання розглядається педрадою школи. 8. Дикий ліс здавна населено сотнями видів тварин. 9. Від присудка ставиться запитання до обставини й додатка.

- Чи складно вам було виконати цю вправу? Чи трапляються у вас подібні помилки під час написання творчих робіт? Чим ви користуєтеся, щоб їх виправити? Обміняйтеся враженнями на наступному уроці.

§ 29. УСНИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

- 1.** Прочитайте текст. Визначте тип мовлення (розповідь, роздум, опис). Аргументуйте відповідь.

Хати на вулиці стояли чепурні, бо господарі прибрали оселі до свят. Хтось поставив перед домом ялинку, хтось почепив під дахом Діда Мороза, який ніби намагався непоміченим дістати комина, щоб через нього прошмигнути до дитячої кімнати, а хтось розвішав миготливі гірлянди.

Одна лише хатинка на краю вулиці (за нею вже починалися луки, а за луками — ліс) стояла неприбрана, смутна. Навколо неї були стосами складені дроба. Видно, газ сюди не підводили. Тому дроба використовувалися не лише для того, щоб опалювати взимку хату, а й щоб утримувати те тепло. На дробах, підігнувши під себе пухнасті лапки, спали два котики. На прив'язі сидів кудлатий песик *(За Н. Гербіш)*.

- 2.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Прокидаюсь я щосуботи від сонця й золота, що, здається, тече крізь вікно з позолочених хрестів на Андріївській церкві. Я дивлюся на них і уявляю, куди б лягала їх тінь, коли сонце тільки-но зійшло. А сягала вона аж на дальні, укриті молоденькою зеленню, приподільські кручі. Кручі ті найраніше зустрічають весну. Потім тінь усе коротшала й коротшала, доки не зникла поміж старовинними будинками на узвозі — тихій вуличці, вимощеній бруківкою, мабуть, ще за руських князів. Я подумав тоді: «Тіні коротшають так само непомітно, як і людське життя».

Я йду узвозом до Подолу, мого улюбленого, брудненького, але найдемократичнішого району в цілому місті, з його Житнім базаром, старенькими церковцями, вологим вітром із Дніпра. На узвозі мало перехожих. Субота. Тільки в сквері біля Андріївської церкви сидять на лавочках пенсіонери з онучатами. Нині на узвозі тихо. Однак тільки-но я поминаю останній низовий будинок нашої вулиці, від спокою, що огортав мене там, нагорі, не залишається й сліду: співають на крутих звивах колії трамваї, коротко й різко сигналять машини, скриплять гальма, підтюпцем біжать від автобусної зупинки до базару сільські жінки з кошиками й клунками за плечима.

...Я пішов на кручі. Поміж густими кущами дереви на схилах уже закуталася лагідна просинь. А низовою вулицею ще текла ріка жовтого пилу, і в ньому снували маленькі люди. Сонце вже торкнулося обрію. Воно було кругле, густо-червоне й таке врочисте, що говорити з ним личило б хіба що давньогрецькою мовою. Але я не знав давньогрецької і йшов поміж кручами, тихо шепочучи: «Awe sol, awe sol!¹». Скоро я вже не добачу тебе з цих круч. Але ж ти однакове всюди! *(За Гр. Тютюнником)*.

¹ «Слава сонцю, слава сонцю!» *(Латин.)*

Усний твір-опис місцевості на основі особистих спостережень ...

- А.** Визначте, у якому стилі написаний текст.
- Б.** Які мовні особливості тексту властиві цьому стилю? Проілюструйте свою думку прикладами з тексту.
- 3.** Доберіть до об'єктів місцевості слова й словосполучення, за допомогою яких їх можна описати. Запишіть їх у робочому зошиті, орієнтуючись на подане нижче зображення центральних вулиць Чернігова.

Будівля —

Хідник (тротуар) —

Проїжджа частина —

Сквер (парк) —

Транспорт —

Розміри вулиці (площі) —

До речі...

Сквер відрізняється від парку передусім розміром. *Парк* — великий сад або гай для прогулянок з алеями, квітниками, а також звичайно з обладнанням для відпочинку, розваг. А *сквер* — невеличкий громадський сад у населеному пункті.

- 4.** Напишіть твір-опис на одну з тем (опишіть вулицю або іншу місцевість у художньому стилі, попередньо склавши план опису). За потреби скористайтеся пам'яткою.

Теми творів

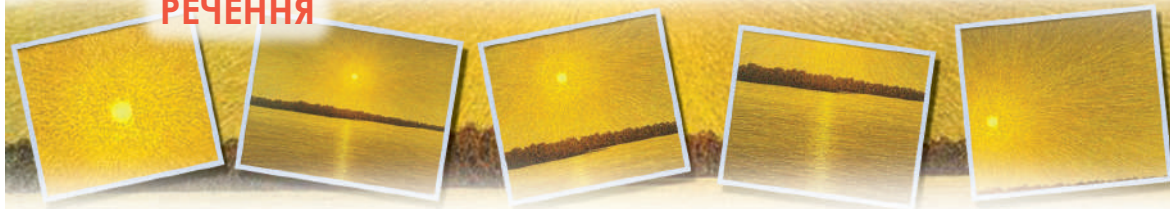
1. Вулиця мого дитинства.
2. Вулиця, на якій розташована моя школа.
3. Цю місцину я пам'ятатиму завжди.

Пам'ятка

Як писати твір-опис у художньому стилі

1. Виберіть місцевість, яку ви будете описувати.
2. Доберіть матеріал:
 - а) історія цієї місцевості;
 - б) місце розташування;
 - в) розміри;
 - г) рослинність;
 - г) пора року, частина доби;
 - д) ваші враження.
3. Визначте послідовність викладу думок.
4. Складіть план опису.

§ 30–31. ДВОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. ПІДМЕТ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ

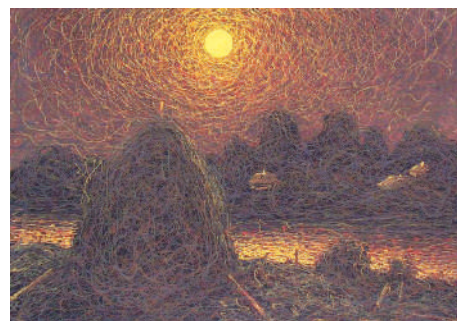

А. Прочитайте речення та назвіть головні члени.

1. Дивовижні пейзажі Івана Марчука. 2. Вони вражають технікою виконання. 3. Висловіть свої враження від цих картин.

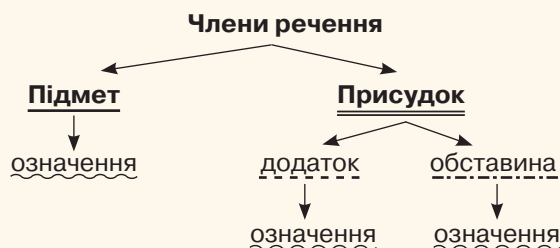
Б. Пригадайте, якими бувають речення за складом граматичної основи. Визначте тип кожного поданого вище речення.

В. Чи можна сказати, що одне з видів простих речень — односкладне чи двоскладне — не завершене?

І. Марчук. Із циклу «Пейзажі».
Початок 2000-х років

Повнозначні слова в реченні поєднані *граматичним зв'язком* і за змістом. Другорядні члени речення залежать від головних або від інших другорядних.

Між підметом і присудком існує певний граматичний зв'язок: присудок потребує підмета у формі називного відмінка, а підмет, у свою чергу, підпорядковує присудок, визначаючи його форми особи, числа й роду. Отже, підмет і присудок перебувають у взаємозв'язку.

Підмет — головний член двоскладного речення, який означає особу, предмет, опредмечену дію чи абстрактне поняття й відповідає на питання *хто? що?*

Наприклад: *Натюрморти Катерини Білокур вражають філософським осмисленням життя. Малювання квітів захоплювало її змалку.* У другому реченні підмет означає *опредмечену дію* (пор.: *малювати* — *малювання*, *читати* — *читання*).

За способом вираження підмети поділяють на прості й складені.

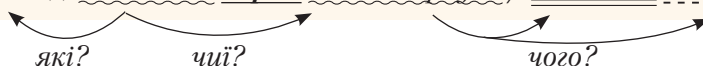
Простий підмет виражається одним словом — іменником або займенником (рідше — іншими частинами мови в значенні іменника). Наприклад: *Її полотна глибоко розкривають навколишню дійсність. Багатьом людям вони нагадують рідний дім. Одні викличуть із глибин пам'яті завітчану галявину в лісі, інші — мамин садок. Після споглядань робіт Катерини Білокур «барвисто» уже звучить і сприймається інакше, якимось яскравіше й рельєфніше.*

Складений підмет виражається двома й більше повнозначними словами.

Способи вираження складеного підмета

сполучення двох іменників (конструкція «хтось із кимось»)	<i>Жінка з дитиною <u>притягують</u> до себе погляд на картині К. Моне «Поле маків».</i> Пор.: <i><u>Батько з дочкою пішли</u> до ставка і <u>Батько з дочкою пішов</u> до ставка.</i>
сполучення числівника з іменником (словосполучення з кількісним значенням)	<i>Багато художників <u>оспівують</u> природу у своїх творах.</i>
сполучення двох займенників	<i>Кожний із нас <u>захоплюється</u> роботами французьких художників початку двадцятого століття.</i>
складна власна назва	<i>«Запорожці пишуть листа <u>турецькому султану</u>» експонується в Харківському художньому музеї. Ілля Рєпін <u>створив</u> дві версії цього полотна.</i>
фразеологізм	<i><u>Працювати до сьомого поту</u> — <u>звичка</u> багатьох залюблених у свою справу митців.</i>

Підмет разом із залежними від нього другорядними членами речення становить групу підмета, а присудок із залежними від нього другорядними членами — групу присудка. Наприклад: *Пастельні барви Івана Марчука / додають спокою і легкості.*

ЗАУВАЖТЕ!

Щоб перевірити, чи правильно ви визначили підмет, замініть його відповідними займенниками *він, вона, воно, вони* (у називному відмінку). Якщо така заміна в реченні можлива, то ви не помилилися: це — підмет. Наприклад: *Протягом усього життя **художниця** малювала **квіти***. Пор.: *Протягом усього життя **вона** малювала **квіти** і Протягом усього життя **вона** малювала **вони** (?)*. Ні, вона малювала **їх**. Отже, висновок: підмет не **квіти**, а **художниця**.

- 1.** Прочитайте речення. Знайдіть у них підмети й скажіть, якою частиною мови вони виражені.

1. Коли настав час писати конкурсну роботу в Академії мистецтв, Кричевський звернувся до весільного обряду. 2. Його «Наречена» розповідає саме про кульмінаційний момент цього свята — прибирання подругами молодої до вінця. 3. Усе оповив золотавий серпанок вечірньої пори. 4. Він надає простому за змістом мотиву особливої значущості (Ю. Белічко). 5. Два кольори домінують на картині Олександра Мурашка «Дівчина в червоному капелюсі». 6. Червоний відразу впадає в око, а чорний контрастує з лицем дівчини й головним убором. 7. Вражати — завдання будь-якого художника.

- 2.** Перепишіть речення. Уставте пропущені букви **е, и** й підкресліть підмети.

1. «Ворожіння на вінках» — одне з найкращих полот..н Івана Соколова. 2. Він зобразив сцену на бер..зі річки, розділивши п..рсонажів на дві групи. 3. Ліворуч три дівч..ни, освітл..ні теплим сяйвом річки, пускають на воду вінки. 4. Праворуч ще кілька дівчат відчалувають від бер..га на човні. 5. «Оч..рет на Дніпрі поблизу Олешок» Івана Айвазов-

ського вперше був представл.ний на академічній виставці в Петербурзі (Ю. Белічко). 6. Марія Примаченко створила у своїх роботах власний фантастичний світ. 7. Супутниками її творчого життя були акварель із гуашшю. 8. «Гороховий звір» став справжнім ш..девром серії про тварин. 9. На картині зображ..ний в..ликий помаранч..во-рожевий звір. 10. Коли народилася ця по-д..тячому наївна істота, художн..ці було майже сімдесят років! 11. Нині багато творів Марії Примаченко експонують у Парижі, Празі, Монреалі, Києві (М. Шинкарук).

До речі...

Картини пишуть чи малюють?

Слова **писати** й **малювати** — синоніми в значенні «створювати твір живопису». Хоча в середовищі професійних художників частіше використовують слово *писати*.

Між іншим, **рисувати** — не росіянізм, це слово означає «відтворювати на площині лінійні образи зображуваних предметів, робити їхній контурний рисунок».

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Комахи-бегемоти Емми Андіївської

Е. Андіївська.
Південь. 2000 р.

Особливе місце серед сучасних українських митців посідає незвичайна письменниця і художниця Емма Андіївська. Чому незвичайна? Зверніть увагу на її картини, вони й справді не такі, як ви звикли бачити. Комахи-бегемоти з великими очима (за визначенням самої художниці) літають, ніби в космосі. Зверніть увагу, в одній істоті живе малюсінька комаха й величезний бегемот! Таке поєднання здивує будь-кого. Незмінні герої картин Емми Андіївської живуть у Всесвіті, а може, у вигаданій художницею країні.

- А. Пригадайте, які казки Е. Андіївської ви читали в 6 класі. Про що вони?
Б. Випишіть із речень граматичні основи й перекажіть за ними текст.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Підмет виділено в реченні

- А Я вигадаю нові *літери* та розділові знаки.
Б Нарешті настав час відновлювати й будувати *храми*.
В Тепло дихнула в лице пухка *рілля*, повна спокою і надії.
Г Вже на землю рушила весна, всі *кутки* заповнює собою.

2. Підмет виділено в реченні

- А У мої вікна червоно заходить *сонце*.
Б Отару хмар на *південь* жене пругкий вітер.
В Знялися лелеки й потягли за собою засмучене *листя*.
Г Пізньої осені на околиці села хтось палив зів'яле *бадилля*.

3. Підмет виділено в реченні

- А Чесне *діло* роби сміло.
Б Без діла жити — тільки *небо* коптити.

- В** На охочого робочого *діло* знайдеться.
Г Маленька праця краща за велике *безділля*.

5. Прочитайте уривок із вірша й виконайте завдання.

Візьмуся малювати я картину
Не пензлем на полотнах, а словами
Про хмарну млу, мов осені хустину,
Що вогкий сум ятрить над головами...
А з ним зітхнуть із дощового неба
Повівом вітру дум прадавніх злети:
— Коли метелика створити треба,
То значить мусиш стати ним, поете!..

Т. Чорновіл

- А.** Знайдіть і назвіть підмети. Визначте, якими частинами мови вони виражені.
Б. Пригадайте, що таке *непрямий порядок слів*. Знайдіть і прочитайте приклади інверсії.

6. Складіть і запишіть речення, увівши в них сполуки слів у ролі підмета. Підкресліть граматичні основи. З'ясуйте спосіб вираження кожного підмета.

Усі ми, кілька днів, Карпатські гори, Західна Україна, Вікторія Андріївна, бити байдики, Чорний Черемош (річка в Карпатах), кожний із нас, фарба з пензлями.

7. Розкрийте значення приказки «*На колір і смак товариш не всяк*». Як ви вважаєте, шедеври світового мистецтва мають подобатися кожній людині? Запишіть свої роздуми трьома–п'ятьма реченнями. Підкресліть у них граматичні основи.

8. Виконайте тестові завдання.

- Складений підмет ужито в реченні
А Бабине літо чекатиму з нетерпінням.
Б Вабить знов мене Чумацький Шлях.
В Три явори посадила сестра при дорозі.
Г Між дорогою і полем піднялися бур'яни.
- Складений підмет ужито в реченні
А «Тореадори з Васюківки» прочитано на одному подиху.
Б Вологий дим кошлатими клубками котився по землі.
В Бабине літо висіло на вітах, як прядиво.
Г Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою.
- Складений підмет ужито в реченні
А Золоті плями на стіні заселяють кімнату радістю.
Б Місяць із сонцем ніжну бесіду веде про свої зірки.
В Оранжево-фіолетові хмари відгрібають зі сходу ніч.
Г Знову в серці дивовижно щастя з мрією сплелись.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
Живóпис, нанесті́, пізнáння, серéдина, дані́на.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
біля ста відтінків
фарби осіннього парку
сто років тому назад
ви праві
люба тема

ПРАВИЛЬНО
близько ста відтінків
барви осіннього парку
сто років тому
ви маєте рацію, ваша правда
будь-яка тема

9. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У Великій Британії українського художника Івана Марчука визнали одним із ста живих геніїв світу. Який він, геній з України?

— *Іван Марчук коли-небудь хотів проводити майстер-класи? Ви передаєте свої вміння наступним поколінням?*

— Ні, я секретний. Уміння не передають, передають одержимість. Якщо ти можеш подружитися з одержимістю — буде з тебе художник. Технологію свою я не передам, бо мушу бути в одному екземплярі.

— *У дитинстві Ви любили погуляти?*

— Я виріс у селі, був страшним шибеником, лазив на дерева, крав у ворон яйця і в дівчат кидав. Коли ж я приїхав на перші канікули з училища, усі були шоковані: нікому дороги не загородив, нікого не обізвав, лише сидів і малював, бо мусив привезти найбільше робіт. Коли ж робили згодом виставки, то я найбільше всіх критикував, хоча потім в Америці розучився це робити. Там ніхто собі цього не дозволяє. Кажуть, критикувати не етично.

— *Маєте рецепт, як збудувати рай на землі?*

— Я знаю, що таке добро, любов і щедрість. Якби кожний працював хоч двадцять відсотків, як я все життя, ми б уже давно жили в раю... *(Б. Городницька)*.

A. Доберіть заголовок до фрагмента інтерв'ю, використавши для цього слова з тексту.

B. Випишіть прості речення та підкресліть у них граматичні основи.

B. Над простими підметами надпишіть, якою частиною мови вони виражені.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Ішли дві долі різними шляхами, на роздоріжжі долі обнялись *(Л. Костенко)*.
2. Жити — це значить дихати, це значить діяти *(Ж.-Ж. Руссо)*.
3. Одержане на першому екзамені «відмінно» дуже мене підбадьорило *(В. Козаченко)*.
4. Для якої радості і втіхи кожний з нас приходить і росте *(Є. Плужник)*.
5. Десь ключ птахів небачених летить *(І. Драч)*.
6. Серпень з вереснем стискають одне одному правиці *(М. Рильський)*.
7. Наші йдуть, ваші йдуть, наші ваших підвезуть.
8. Семеро одну соломину несуть *(Нар. тв.)*.
9. Ромашка золотиста зацвіла, петрів батіг розплющив сині очі *(А. Малишко)*.

A. Підкресливши підмет у кожному реченні, визначте й надпишіть його вид.

B. Випишіть номери, що позначають складні речення.

§ 32–33. ПРОСТИЙ ТА СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Я починаю підкорювати Карпати.

Я вирушив підкорювати Карпати.

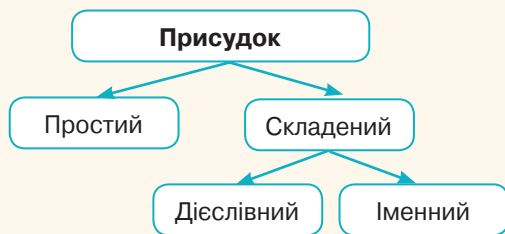
А. У якому реченні виділені слова позначають одну дію, а в якому — дві?

Б. Поміркуйте, у якому реченні виділені слова виступають одним членом речення.

Присудок — головний член двоскладного речення, який означає дію, стан або ознаку предмета, названого підметом, і відповідає на питання **що робить підмет? хто він є? ким він є? що він є? чим він є? який він є? яким він є?**

Наприклад: Запоріжжя славиться своєю історією. Енергодар — місто. Воно доволі молоде.

За будовою присудки бувають прості й складені.

Простий присудок виражається особовим дієсловом: Парк зустрічає нас прохолодою. Кам'яні доріжки кривуляють до водограю.

Присудок, виражений дієсловом у складеній формі майбутнього часу чи фразеологізмом, також вважають простим. Наприклад: Ми будемо відпочивати в Трускавці.

2. Прочитайте приказки та прислів'я, визначте в них граматичні основи.

1. Битому собаці кия не показуй. 2. Скажений пес і хазяїна кусає. 3. Собаку проти шерсті не гладь, бо вкусить. 4. Не чіпай собаки, то й гавкати не буде. 5. Старий пес даремно не бреше. 6. Брехливого собаку чути здалеку. 7. Іди, псе, укуси мене, а потім біди не збудешся.

3. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Пливе овець отара в білім молоці своєї вовни (Б.-І. Антонич). 2. Знову в серці диво-вижно щастя з мрією сплелись (Олександр Олесь). 3. Скільки зла таїться за гарною подобою (Г. Сковорода). 4. Три зозулі грають в грі семибарвистій (А. Гарасевич). 5. Правічну думу думають ліси, вгрузають в мох столітні дідугани¹ (Л. Костенко). 6. Майже три роки

¹ Дідугани — тут: старі покорчені дерева.

минуло від того далекого світлого дня (*Олесь Гончар*). 7. Чумацький Шлях, Стріла, Стожари летять в розгойдани світи (*М. Стельмах*).

- А.** Підкресліть підмети й присудки.
- Б.** Знайдіть випадки відхилення від правила чергування **у–в** (з метою дотримання рими).

 4. Виконайте тестові завдання.

1. Присудок виділено в реченні
 - А** Бажання *творити* живе в мені давно.
 - Б** *Творити* — це давати життя чомусь новому.
 - В** Ми поїдемо в Карпати *творити* чудо на полотнах.
 - Г** Кожний *творить* щось своє, робить ніби мале якесь діло.
2. Присудок виділено в реченні
 - А** *Малювати* — моє захоплення, моя любов.
 - Б** Туристи сіли *перепочити* на кілька хвилин.
 - В** Заповіт *любити* дає своїй дитині кожна мати.
 - Г** Усе життя я *чекатиму* від тебе, мила, доброї звістки.
3. Присудок виділено в реченні
 - А** Завдання *стежити* дали невчасно.
 - Б** *Дбаймо* про чистоту свого мовлення!
 - В** Мої друзі поїхали до моря *відпочити*.
 - Г** *Любити* — велике мистецтво й пожертва.

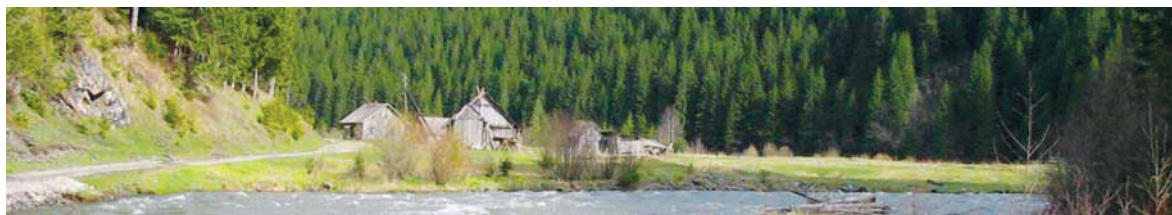
 5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Легенда про Говерлу

За народними переказами, закохався звичайний хлопчина, на ім'я Прут, у вродливу доньку гірського царя — дівчину Говерлу. Кохали вони одне одного до безтями, мріяли прожити все життя щасливо, та не так склалося, як гадалося...

Цар був проти кохання молодих, тому, розлютившись, перетворив свою власну доньку на гору. Чари можна було б зняти. Для цього хлопець до світанку мав піднятися на вершину цієї гори. Але гора була неймовірно високою, і парубок не встиг. Сів і гірко заплакав. І там, де впали його сльози, потекли стрімкі потоки й сам хлопець перетворився на річку Прут, що тече коло Говерли. Відтоді вони завжди нерозлучні — Говерла й Прут.

- А.** Визначте присудки в першому абзаці (*усно*).
- Б.** Повторно прочитайте текст, згорніть підручник і письмово перекажіть легенду.

Складений дієслівний присудок складається з **допоміжного дієслова** й **інфінітива**.

Складений дієслівний присудок

допоміжне слово	інфінітив	приклад
1) початок, продовження чи кінець дії: <i>починати, продовжувати, закінчувати, стати, перестати</i> і под.	інфінітив із будь-яким значенням	<i>Уранці місто <u>починає оживати</u>.</i>
2) волевиявлення (бажання, прагнення, необхідність): <i>могти, мусити, бажати, намагатися, треба</i> і под.		<i>Пішоходи <u>можуть переходити</u> вулицю Хрещатик лише під землею.</i>
3) прикметники типу <i>згодний, ладен, радий, здатний</i>		<i>Ми <u>раді поїхати</u> до Чернівців.</i>

ЗАУВАЖТЕ!

Не вважають складеним дієслівним присудком два граматично пов'язаних дієслова, якщо кожне з них означає окрему дію і виконуються ці дії в різний час. Наприклад: *Брат поїхав змагатися в Бердянськ*. Брат спочатку *поїхав*, а лише потім почне виконувати наступну дію — *змагатися*. Отже, слово **поїхав** у цьому реченні — простий присудок, а **змагатися** — обставина мети (з якою метою?). Порівняйте з реченням *Брат почав змагатися*.

6. Знайдіть у кожному реченні присудок, визначте його тип і спосіб вираження (усно).

1. Не можуть душу зігрівати ті, хто не палають, не горять (В. Симоненко).
2. Не може при добрі той жити, хто хоче злу й добру служить (І. Франко).
3. Пісню змагання уперту, дзвінку я хочу відбити у кожному рядку (Д. Павличко).
4. Ми звикли друзів зустрічати на повну глибочинь сердець (Л. Дмитерко).
5. Без охоти немає роботи.
6. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
7. Треба нахилитися, щоб із криниці води напитися (Нар. тв.).

7. Перегляньте експрес-урок «*Ложа, ложе, лоджія*», після чого запишіть, що означає кожне із цих слів, використавши складений дієслівний присудок. Підкресліть граматичні основи.

8. Виконайте тестові завдання.

1. Складений дієслівний присудок ужито в реченні
 - А Ходімо в парк слухати природу.
 - Б Київ буде проводити чемпіонат.
 - В Мені доручили перевірити дані.
 - Г Завжди треба дбати про гігієну.
2. Складений дієслівний присудок ужито в реченні
 - А Батько навчає сина майструвати шпаківню.
 - Б М'ята буде дарувати нам свою свіжість.

- В** За інерцією поїзд продовжував іти.
Г Ти завжди приходиш сваритися.

3. Простий присудок ужито в реченні

- А** Тільки ти вмієш рятувати мене від самої себе.
Б Про свої пригоди мушу розповісти прямо зараз.
В Ти згоден почергувати на цьому тижні замість мене?
Г Я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні...

- 9.** Напишіть вільне есе про улюблену вулицю, площу чи парк у вашому населеному пункті (*п'ять–сім речень*). Використайте в тексті різні види присудків.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте як треба наголошувати слова.

Оптовий, осетёр, отáман, обруч, обіцянка.

2. З'ясуйте зміст приказок і вивчіть їх.

У семи няньок дитина без ока.

У ноги кланяється, а за п'яти кусає.

Незвані гості гризуть кості.

- 10. 1.** Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Ступає ніч ногами *бурими* на почорнілий *сніготал*. 2. Ой майнули білі коні, тільки в'ються гриви. 3. *Флегматично* зима тротуаром поскрипує, фантастичні плете казки, позіхне десь під білою липою, на шибки покладе мазки. 4. Буду тебе ждати там, де вишня біла. 5. Але щастя твоє ще довго голубіло з очей у всіх. 6. Будуть тебе кликати у сади зелені хлопців чорночубих диво-наречені. 7. Все будуть снитися милі, теплі руки і рученята сині і малі (*Із тв. В. Симоненка*).

А. Підкресліть граматичні основи.

Б. Поясніть значення виділених слів (*письмово*).

- 2.** Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. А справді, варто було б поплавати човном (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Очі не в змозі були відірватися від його карих очей, що вабили до себе, підкоряли (*А. Шиян*). 3. Раз жаба вилізла на берег *подивіться*, та й трошечки на сонечку *погріться* (*Л. Глібов*). 4. Ніхто, ясна річ, не залишився мокнути під відкритою зливою (*Олесь Гончар*). 5. О землі втрачена, явився бодай у зболеному сні!.. (*В. Стус*). 6. Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині (*В. Сосюра*). 7. Їздові ходили навшпиньках, куховар перестав гриміти сковородами (*Олесь Гончар*).

А. Підкресліть підмети та присудки.

Б. Визначте й надпишіть вид кожного підмета й присудка.

В. Затранскрибуйте виділені слова.

§ 34–35. СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК. СКЛАДНИЙ ПРИСУДОК

А. Прочитайте речення. Поміркуйте, чому виділене в другому реченні слово виконує роль присудка, як і підкреслене слово в першому реченні.

1. Андрій Шевченко мешкає в Києві. 2. Андрій Шевченко — мешканець Києва.

Б. Зробіть висновок, на які питання може відповідати присудок.

Складений іменний присудок складається з дієслова-зв'язки й іменної частини.

Складений іменний присудок

дієслово-зв'язка	іменна частина	приклад
<i>бути (є) ставати робитися здаватися вважатися називатися і под.</i>	іменник прикметник числівник займенник дієприкметник фразеологізм	<i>Київ — <u>столиця</u> України. Вулиці Львова <u>романтичні</u>. На відстані майдан <u>здається меншим</u>. Харків із самого ранку <u>запорошений</u>. Людина на Хрещатику <u>здається краплею в морі</u>.</i>

Дієслово-зв'язка виконує граматичну функцію, а іменна частина — змістову (лексичне значення присудка). Іменна частина може бути у формі називного або орудного відмінка.

ЗАУВАЖТЕ!

Складний присудок поєднує складений дієслівний та складений іменний: Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну (Леся Українка). Тут складені присудки ніби «перехрещуються», накладаються один на одного: *хотіла б стати + піснею стати = хотіла б піснею стати*. Так само в реченні Для тебе я можу стати чарівником складний присудок поєднує складений дієслівний (*можу стати*) і складений іменний (*стати чарівником*).

1. Прочитайте речення та визначте в кожному з них граматичну основу. Назвіть вид кожного присудка й спосіб його вираження.

1. Назва міста Чернігова оповита легендою. 2. З третього століття Ужгород називали Унгваром, що означає «фортеця на річці Унг». 3. Назва міста Полтави походить від річки Лтава. Вона є притокою Ворскли. 4. Існує припущення, що Чернівці та Чернігів є якоюсь мірою тезками. Ім'я Чорний покладене в основу обох назв. 5. Припускають, що місто Рівне було закладене на рівнині, обрамленій височиною.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Трас..а здоров'я

Одес..а — рай для туристів. Сьогодні ми вирішили прогулятися Трас..ою здоров'я. Ініціатива моя, хоча мама каже, що вона цей захід почала планувати ще вдома, у Рівному. Хай там як, але сонце сьогодні яскраве й ми готові до прогулянки. Щоб потрапити сюди, треба спуститися від Парку імені Тараса Шевченка до пляжу.

Сама назва маршруту говорить про його призначен..я: тут улітку насолоджуються їздою і морським повітрям велосипедисти, рол..ери, любителі спортивного бігу й піших прогулянок. Уздовж усієї трас..и ми натрапляємо на спортивні майданчики, гірки для велоспорту й просто дикі схили. Тут по-справжньому можна насолодитися морськими пейзажами. Одес..ити розповідають, що час від часу Трас..а здоров'я стає яблуком розбрату через бажан..я підприємливих скоробагатків її забудувати. Ми впевнен..і, що цей рай здоров'я завжди буде слугувати мешканцям і гостям Півден..ої Пальміри.

- А. Перепишіть речення та вставте, де потрібно, пропущені літери.
- Б. Підкресліть підмети й присудки. Надпишіть над кожним присудком його вид.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Складений іменний присудок ужито в реченні
 - А Я рідним полем вічно буду йти.
 - Б В усьому сам-один я розібратись маю.
 - В Сьогоднішній день у Вінниці видався погожим.
 - Г Свою і материнську гідність я не дозволю забруднить.
2. Складений іменний присудок ужито в реченні
 - А Скорить повинні дощову ми непокірну хмару.
 - Б Мої слова були сказані з теплом і любов'ю.
 - В Серед ночі стали плакати карі очі і серденько нить.
 - Г Під небом оцим хмурочолим я буду ждати весни.
3. Складний присудок ужито в реченні

А Ти мусиш відчути великий політ.	В Я хочу творити дива на землі.
Б Ми прагнемо літати в небесах.	Г Нам хочеться бути птахами.

Узгодження головних членів речення

Здебільшого форми роду та числа присудка залежать від форм підмета. Наприклад: *Харків залишив про себе приємні враження*. І підмет, і присудок — одн., ч. р.

Якщо підмет виражений сполученням **числівника з іменником**, то узгодження залежить від того, на чому зосереджено увагу: а) **в одиниці**, якщо треба наголосити на **кількості виконавців**; б) **у множині**, якщо звертаємо увагу на **дію**. Наприклад: *Троє учнів відбилися від гурту*. Тут важлива кількість учнів. *Троє учнів відбилися від гурту*. У цьому реченні наголошено на тому, що учні відстали.

Якщо складений підмет виражений **сполученням двох іменників** або **займенників** (конструкція «хтось із кимось»), то присудок треба ставити **в множині**: Хрещатик із Володимирським узвозом зустрічаються на Європейській площі. Ми з тобою там і побачимось. Якщо конструкція «хтось із кимось» поєднана з присудком в однині, то в такому реченні підмет простий: З журбою радість обнялась (Олександр Олесь).

При **однорідних підметах** присудок здебільшого ставлять у формі **множини**. Наприклад: Антон і Сергій порадили з'їздити в Кам'янець-Подільський. Перед однорідними підметами іноді присудок ставимо у формі однини (за бажанням автора): Триває прогулянка й екскурсія із самого ранку.

1. Якщо підмет виражений... .
2. Якщо складений підмет виражений... .
3. При **однорідних підметах**... .

4. Якщо іменна частина присудка позначає тимчасову ознаку, то її треба поставити у форму орудного відмінка: Вони були щасливими, поки не сталася ця біда. Уранці він був веселим. Якщо ж іменна частина позначає постійну ознаку, то вона набирає форми називного відмінка: Усе життя вони були щасливі. Мій батько був коваль.

_____ був (була) + наз. відм. (постійна ознака)

_____ був (була) + ор. відм. (тимчасова ознака)

Тире між підметом і присудком

Між групою підмета й групою присудка на місці пропущеного дієслова-зв'язки **ставимо тире**, якщо головні члени речення виражені іменниками (числівниками) у формі називного відмінка або інфінітивами. Наприклад: Львів — столиця Галичини. Два та два — чотири. Подорожувати — нові світи відкривати (Нар. тв.). Також ставимо тире, якщо перед присудком стоїть слово **це, то, ось, значить**: Хрещатик — це вулиця.

Не ставимо тире, якщо:

- один із головних членів речення виражено займенником. Наприклад: Ми харків'яни. Цей будинок мій.
- присудок виражено прикметником, дієприкметником або порядковим числівником. Наприклад: Цей сквер затишний. Вулиці вже прибрані. Ця подорож перша.
- перед присудком стоїть заперечна частка **не**. Наприклад: Слово не горобець (Нар. тв.).

За бажанням автора (авторки) тире можна поставити перед присудком, який порівнюємо з підметом. Наприклад: Собор — як свіча (Олесь Гончар). Самотність — як обірвана струна, вона ніколи не буває в парі (Л. Костенко).

ЗАУВАЖТЕ!

Між групою підмета й групою присудка кому ніколи не ставимо.

- 4.** Перепишіть речення, вибравши з дужок потрібну форму присудка. Обґрунтуйте свій вибір (усно).

1. Багато ялтинців (не ходить, не ходять) на пляж.
2. Тато з мамою (поїхала, поїхали) до Миргорода.
3. Семеро переможців першості міста (поїде, поїдуть) на чемпіонат України.
4. До кінця вистави (залишилося, залишилися) десять хвилин.
5. Закупи, ресторан, прогулянка (не входить, не входять) у мої плани — тільки кіно!
6. Класний керівник із

старостою (чекатиме, чекатимуть) на розі бульвару Лесі Українки й вулиці Басейної.
7. Збараж і Тернопіль (подарував, подарували) незабутні враження.

5. Перепишіть речення. Підкресліть головні члени й поставте, де потрібно, тире.

1. Від Львова до Кракова біда однакова. 2. Ніжин більший від Носівки на одну хату.
3. Коломия не помия, Коломия місто. 4. У Відні люди бідні. 5. Золотоноша кругом хороша.
6. У Кутині всі наче поплутані. 7. Хто не пив полтавську воду, той нічого не вартий.
8. Тростянець Полісся кінець. 9. Київ велике село (*Нар. тв.*). 10. Є міста, чиє минуле більше, значущіше за сучасність. 11. Київ це не Афіни, Рим чи Стамбул, він не такий стародавній, але в нього свій чар і своя власна історія, що дає право назвати це місто великим.
12. Історичні міста великі тому, що змінювалися, оновлювалися, зростали, навіть умираючи, знову воскресали й возносилися з руїн і попелу. 13. Київ одне з найчарівніших міст світу (*П. Загребельний*).

6. Прочитайте пісню та виконайте завдання (*усно*).

Під замком, на горбах, в долині
Зеленогривий гордий Львів.
Вже восьмий вік іде, як сину
Данило-князь тут місто звів.
Цей град краси суцвіття храмів —
Моя колиска золота.
Тут я зростала поміж львами
З піснями в серці й на вустах.

Приспів

Найкраще місто на землі
Для мене ти, мій Львове.
Ти мій Париж, маленький Рим,

З твоїх долонь твердих співаю
Наснагу й силу в тяжкі дні.
Твоїми болями страждаю,
Твій спів відлунює в мені.
Коли ж, як сніг, в тобі розтану,
Злечу хмариною увись,
Я піснею твоєю стану,
Зігрію камінь, як колись.

Приспів

О, рідний мій, чудовий.
Найкраще місто на землі
Ти, мій Львове.

О. Білозір

А. Знайдіть і назвіть головні члени речення.

Б. З'ясуйте вид присудків і способи їхнього вираження.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні

А Син із дочкою навчається в художній школі.

Б Батько із сином іноді разом ходять на футбол.

В Підмет із присудком становлять граматичну основу.

Г Сусід із донькою щодня ходить у центральний парк.

2. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні
- А Увечері брат був засмученим.
 - Б Учора ми були дуже схвильовані.
 - В Котляревський був заможний.
 - Г Історія є вчителька життя.
3. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні
- А — Скільки їх проголосувало? — Більшість депутатів проголосувало за цей закон.
 - Б — Що вони зробили? — Більшість учнів списували завдання одне в одного.
 - В — Як багато вас було? — Півтори тисячі людей були на кінофестивалі.
 - Г — Як люди проводять там час? — Багато туристів засмагають, а хтось плаває.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
Кóлія, котрій, кіломе́тр, новій, уподóбання.
2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
бувша назва
вулиця довжиною два кілометра
знак на углу будинка
уязвиме місце
цікаві міроприємства

ПРАВИЛЬНО
колишня назва
вулиця завдовжки два кілометри
знак на розі будинку
вразливе (слабке) місце
цікаві заходи

- 8.** 1. Перепишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Надпишіть над кожним присудком його вид.

1. Під небом оцим хмурочолим знов буду я ждати весни (*В. Сосюра*). 2. Буду я в морі коня напувати, буду край моря доленьки шукати (*Л. Боровиковський*). 3. З ніччю я миритися не хочу (*П. Перебийніс*). 4. Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий поруб (*Л. Костенко*). 5. Куди зникає щебет малюка, коли дорослою стає людина? (*А. Малишко*). 6. Я стаю ніби меншим, а навколо більшає увесь світ (*М. Стельмах*). 7. Мені осіння ніч короткою здається (*Леся Українка*). 8. Які щасливі очі у казок! (*Л. Костенко*).

2. Перепишіть текст, розкривши дужки, і виконайте завдання.

Ранок був (незвичайний, незвичайним). Троє моїх друзів (прийшло, прийшли) до мене без запрошення. Хоч я і не люблю сюрпризів, але привітання з днем народження приймати, мабуть, усім приємно. Я вже мовчу про подарунки. Флешка, книжка, шоколадка (лежала, лежали) на столі, ніби ранкові трофеї. Роман-епопея (притягував, притягувала) погляд своєю яскравою обкладинкою, плитка шоколаду була (поламана, поламаною), проте (апетитна, апетитною), а флешка не викликала особливих емоцій. Хай там як, а вона теж стане в пригоді. Я з друзями (пішов, пішли) до вітальні, де на нас чекав торт і чай.

- А.** Доповніть текст роздумами про те, якими мають бути подарунки на день народження ваших ровесників (ровесниць) і що приємніше, приймати їх чи дарувати.
- Б.** Доберіть заголовок до всього тексту.

§ 36. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

А. Пригадайте й назвіть стилі мовлення.

Б. Який із стилів мовлення (*див. довідку*) має такі ознаки?

- 1) *Сфера використання* — мистецтво слова.
- 2) *Функція* — вираження почуттів мовців.
- 3) *Форма* — монолог.
- 4) *Мовні особливості* — образність, багатозначність, метафоричність, вияв індивідуальності автора (авторки).

Довідка: стилі мовлення: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовний, художній.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У жодній енциклопедії світу не знайти вам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. У давні часи було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи запорожцям. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб заpastися списками.

З одного краю селища річка блищить, з другого — облуплений собор біліє, старовинний, козацький. Медом акацій пахнуть зачіплянські вулички: Весела, Клиничик, Циганівка. Уночі при місяці більше, ніж удень, уражає тебе оце розкошисте зачіплянське бароко з кетяжистих акацій і виноградного буйнолістя. Усе змінилось, розрослося, переплелось, і в усьому, у єдності всього — гармонія. І самий смисл буття чи не в тому, щоб пити красу цих ночей, жити в мудрій злагоді з природою, знати насолоду праці й поезію людських взаємин.

Міцно спить під запахом акацій Зачіплянка. Грона їх звисають аж до відчинених вікон своїм рясним сріблястим суцвіттям. Не видно ні веранд, ні парканів — усе повите нічними фантазіями акацій, химер'ям тіней. Тиша, сон і цвіт. Щось є чаклунське в таємничості нічного цвітіння, у місячному мареві й тиші цих світлих акацієвих ночей. Усе в спочинку, тільки дихають повно легені неба та височить над селищем собор, чатує зачіплянські сні й сновидіння (*За О. Гончаром*).

- А.** Визначте тему й головну думку тексту.
- Б.** До якого стилю належить текст?
- В.** Чи можна його назвати *описом*? Аргументуйте відповідь.
- Г.** Поясніть походження назви села.
- Г.** Які ознаки місцевості ви знайшли в описі?

2. Прочитайте опис місцевості й виконайте завдання.

Ми проїхали підземкою аж до Олдерсгейта, а там пройшли трохи пішки й опинилися на місці подій, про які чули вранці. Це був тісний *майданчик, що марно силкувався приховати свою мізерність*. Власне, не майданчик, а малесенький обгороджений клаптик землі, оточений із чотирьох боків бруднуватими двоповерховими цегляними будинками, де *трохи бур'яну й кілька прив'ялих лаврових кущів провадили тяжку боротьбу з димним, отруйним повітрям*. Три позолочені кулі й вивіска з написом «Джейбез Вілсон», що висіла на одному з наріжних будинків, указували на місце, де наш рудочубий клієнт вів своє діло (За А. Конаном Дойлом).

- А.** Знайдіть приклади персоніфікації у виділених словах і прочитайте їх.
Б. Яку роль персоніфікація й епітет відіграють у художньому стилі?
В. Доберіть епітети до поданих слів, утворіть персоніфікацію (за зразком).

Зразок. Хатинка — Скромна, але привітна хатинка сумно поглядала на гонористі кам'яні будинки, що стояли на парному боці вулиці.

Школа, кіоск, міст, дуб, верба.

3. Прочитайте теми для письмового твору-опису. Виберіть одну з них. Напишіть твір-опис місцевості в художньому стилі.

Теми для творів

1. Моє рідне місто (село).
2. Улюблене місце мого міста (села).
3. Місто (село) моєї бабусі.
4. Місто (село), у якому я мрію жити.

Будова твору-опису місцевості

- I. Вступ.
- II. Основна частина.
 1. Походження назви й історія заснування села чи міста.
 2. Опис місцевості:
 - особливості;
 - житлові будинки;
 - рослинність;
 - пам'ятки культури;
 - місця відпочинку;
 - пора року, частина доби.
 3. Відчуття після розлуки.
- III. Висновок (особисті враження).

4. Розгляньте ілюстрацію. Які почуття вона у вас викликала? Опишіть її в художньому стилі.

§ 37–38. **ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. ОЗНАЧЕННЯ**

А. Пригадайте, яке речення називають *поширеним*.

Б. Установіть відповідність.

Другорядний член речення

- 1 додаток
- 2 обставина
- 3 означення

Питання

- А який? чий? котрій?
- Б що робить? хто він є?
- В кого? чого? кому? чому?
- Г як? де? коли? з якою метою?

А. Яке питання (*який? / чий?*) треба поставити над кожною стрілкою?

?

Квітковий пилок має лікувальні властивості.

?

Пилок *квітки* має лікувальні властивості.

?

Властивість *лікувати* має не кожна квітка.

?

Лікувальні властивості має не кожна квітка.

Б. Якою частиною мови виражене кожне з означень у цих реченнях?

Означення — це другорядний член речення, який називає ознаку предмета (якість, колір, матеріал, належність та ін.) і відповідає на питання **який? чий? котрій?**

Означення, виражене одним словом, називаємо *непоширеним*, а дієприкметниковим або прикметниковим зворотом — *поширеним*.

Означення бувають узгоджені й неузгоджені.

Узгоджені означення стоять у тому самому роді, числі й відмінку, що й означуване слово. Наприклад: *Жовтий тюльпан уважають квіткою розлуки*. Й означуване слово (*тюльпан*), і означення (*жовтий*) мають однакові характеристики: знахідний відмінок, однина, чоловічий рід. Отже, це означення узгоджене.

Способи вираження узгоджених означень

прикметник	<i>Давні греки використовували мак як знеболювальне.</i>
дієприкметник	<i>Зів'ялі квіти сумно пахнуть.</i>
числівник	<i>Перше побачення і квіти — це вже синоніми.</i>
займенник	<i>Їхні хризантеми пахнуть ніжністю.</i>

Дієприкметникові зворóти також належать до узгоджених означень: *Виблискують маки, умиті дощами.*

Способи вираження неузгоджених означень

іменник	<i>Японці здебільшого люблять квіти без запаху.</i>
займенник	<i>Хоч яка гарна троянда, а колючки її гострі.</i>
прислівник	<i>Клумба ліворуч вражає рясним цвітом.</i>
інфінітив	<i>Настала пора поливати.</i>
словосполучення	<i>Квіти червоного кольору виражають пристрась.</i>

Зміна форми означуваного слова не впливає на форму неузгодженого означення. Пор.: Я люблю **квіти** із жовтими пелюстками і Я не люблю **квітів** із жовтими пелюстками.

ЗАУВАЖТЕ!

Розгляньте схему й запам'ятайте, що означення може залежати від підмета, додатка й обставини.

Наприклад: *Білі троянди урочисто стоять у білій вазі та чекають свого адресата.*

Означення може залежати від складеного іменного присудка. Наприклад: *Лілія — запашна квітка.*

1. Прочитайте речення. Знайдіть означення та визначте, якою частиною мови вони виражені (усно).

1. Кульбабки, кульбабки на ніжках тонких! Пошив би я шапку з кульбабок м'яких (П. Ребро). 2. Під віконцем глідюлус у багряному цвіту, подає він ніжний голос: «Я на радість всім цвіту» (В. Кравчук). 3. Росла в гаю конвалія під дубом високим, захищалась від негоди під віттям широким (Леся Українка). 4. В ромашковім полі жайвори співають, і росу пахучу ночі сповивають (Н. Воронюк). 5. Ось волошки, сонні трошки, синім шовком шиті, ясноокі, чисто вмиті, розбрелись по житі (Г. Черінь).

2. Перепишіть речення. Підкресліть означення та визначте, узгоджені вони чи неузгоджені.

1. Ромашка здавна символізує інтимний вибір «любить — не любить». 2. Барвінок уособлює невмирущу пам'ять про покійних. 3. Душевну красу та святість символізують волошки. 4. Особливу силу вони мають для молодих: пучком васильків кроплять наречених на весіллі («Словник символів»). 5. І марили айстри в розкішнім півсні про трави шовкові, про сонячні дні... (Олександр Олесь). 6. Чорнобривці чорноброві квітнуть в тиші вечоровій (В. Семенко). 7. Краса троянди душу чарує, її усмішка серце хвилює (Б. Пісний).

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- 3.** Прочитайте речення. Випишіть означення у дві колонки: у першу — узгоджені; у другу — неузгоджені.

1. Першими почали вирощувати квіти давні єгиптяни понад чотири тисячі років тому.
2. Здавна мовою квітів люди передавали свої думки. 3. Давні греки прикрашали фіалками власні житла й статуї богів. 4. Олія троянди входить до складу парфумів. 5. Властивість виділяти аромат мають не всі квіти (*М. Шевчук*).

ЗАУВАЖТЕ!

Відрізняйте означення від іменної частини складеного присудка. Пор.: *Гарні троянди. Колючі квіти. Троянди колючі, але вони гарні.*

У перших двох реченнях означення стоять на своєму місці — перед підметом (означуванним словом). У третьому реченні пропущено дієслово-зв'язку **є** (*є колючі, є гарні*).

- 4.** Виконайте тестові завдання.

1. Означення виділено в реченні

A *Теплим* був вечір.

Б *Теплим* був пісок на пляжі.

B *Сміливим* був наш задум.

Г *Сміливим* усміхається щастя.

2. Означення виділено в реченні

A *Його* ніхто сюди не запрошував.

Б *Його* погляд спрямований до моря.

В *Її* визнали найкращою піаністкою року.

Г *Її* запросили до Київської консерваторії.

3. Означення виділено в реченні

A *Черговому* довелося прибирати за всіх.

Б *Чесному* чоловікові немає чого боятися.

В *Милому* дарую свою любов.

Г *Хороброму* море по коліна.

- 5.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

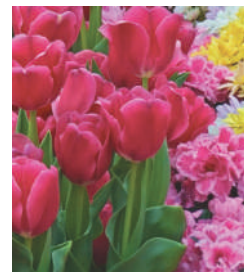
У нашому житті дуже багато свят, неодмінним атрибутом яких є подарунки. Скажімо, на Новий рік і Різдво — цукерки, невеличкі корисні речі, на Великдень заведено дарувати писанкі та крашанкі.

Однак є і такі подарунки, що не вимагають святкового дня. Звичайно ж, це — квіти, їх, за незначними винятками, можна запропонувати будь-кому, не побоюючись порушити правила хорошої поведінки.

Споконвіків квіти для людини були символом почуттів і думок. Справді, де ми ще знайдемо такого ніжного, гарного, поетичного тлумача своїх найпотаємніших мрій і почуттів? На Сході здавна існує наука про значення квітів і мову цих чарівних творінь природи.

На жаль, у сучасному метушливому світі дуже мало людей, які посправжньому розуміють і відчують мову квітів. Можливо, фантазії бракує, а можливо, часу, а швидше за все — бажання жити красиво. Уряди-годи хапаємо, виходячи з метро, кілька гвоздикок — і то вже радість. Мало хто замислюється, вітаючи ветеранів червоними гвоздиками, що цими квітами висловлюють колишньому бійцеві гарячу вдячність. До речі, гвоздикам ще в давнину надавали саме такого змісту.

Тож обов'язково навчіться ще однієї мови спілкування — мови квітів (*За О. Козут*).

Вряді-годі — зрідка, нечасто, деколи.

- А.** Перекажіть текст. Доберіть до нього заголовок.
- Б.** Перепишіть третій абзац тексту. Підкресліть означення й над кожним із них надпишіть, яке воно — поширене чи непоширене.

6. Прочитайте загадки. Виконайте завдання.

1. У зеленім зіллі виросло дівчатко.
В нього вії білі й золоті очатка.
2. Синьоока ця заброда в полі водить хороводи.
Де вона вінки спіліта, пшениці рідкі й житá.
3. Білі горошини на зеленій стеблині.
4. Стоять красуні на воді,
Вінки в них білі й золоті.

- А.** Запишіть загадки під диктовку. Напишіть у кінці кожної з них у дужках відгадку.
- Б.** Уважно звірте ваш текст із тим, що в підручнику.
- В.** Підкресліть означення й складені іменні присудки, іменна частина яких виражена прикметником.
- Г.** Скажіть, яку роль відіграють означення в загадках.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Неузгодженим означенням поширено речення
 - А** Не люблю каламутного слова.
 - Б** Щаслива я, що маю сильні руки.
 - В** Сузір'я яблук світяться крізь листя.
 - Г** Моє нечуване терпіння іще ніхто не переміг.
2. Неузгодженим означенням поширено речення
 - А** Ладнаю весла до бортів смолистих.
 - Б** Ішов ночей повільний караван.
 - В** У цій же річці чаплі по коліно.
 - Г** Пізно стрілися наші дороги.
3. Поширеним означенням ускладнено речення
 - А** Чому ліси чекають мене знову, на щит піднявши сонце і зорю.
 - Б** Чому верба, від крапель кришталева, мені сказала: «Здрастуй!» — крізь туман.
 - В** Не уникай в путі круговороту — хай руки загартуються твої...
 - Г** Заходь по груди у студену воду, — пливи, пливи, пливи десятки літ...

8. Складіть і запишіть невеликий текст (*три-п'ять речень*) про те, як хлопець вибирає букет і збирається його подарувати разом із вітальною листівкою своїй дівчині. Використайте неузгоджені означення *дарувати, із тюльпанів, з побажаннями, кохати*.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Поясніть значення приказок і запам'ятайте їх.
 - Без шипів троянди не буває.
 - Де волошки, там хліба трошки.
 - Троянда червона — і та блідне.
- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
набільш ароматніша квітка
тисячу років тому назад
дякуючи старанню
радує око
поливати по суботам

ПРАВИЛЬНО
найбільш ароматна квітка
тисяча років тому
завдяки старанню
тішить око
поливати по суботах (щосуботи)

- В.** Перегляньте експрес-урок «Зручний чи зручній?». Складіть речення (*усно*), використавши прикметники з проблемним наголосом у ролі означення.

Зручний чи зручній?

- 9.** **1.** Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий поруб (*Л. Костенко*). 2. Голосом любові і скорботи нам кричать румовища німі (*М. Бажан*). 3. Під деревом стояла дивної краси висока молода красуня в білому вбранні, у червоній шапочці на голові (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Вже міст через Дінець давно прогуркотів (*В. Сосюра*). 5. Година для праці настала (*Леся Українка*). 6. Одні тільки бажання творити добрі діла й zostались при мені на все життя (*О. Довженко*).

- Підкресліть означення.
- Визначте, які з них узгоджені, а які неузгоджені (надпишіть узгодж./неузгодж.).
- Знайдіть випадки відхилення від правил чергування **у-в** (через римування) та обведіть їх кружечком.

Румовище — заст. руїна.

- 2.** Перепишіть текст і виконайте завдання.

Бувають їстівні квіти. Салат із кульбаб дуже корисний. Із квітів хризантеми також готують салати. А з кореня лотоса варять суп і виготовляють борошно.

Усі знають країну тюльпанів, але не всім відомо, що в Голландію завезли ці квіти з Туреччини в шістнадцятому столітті. До того тюльпанів там і не було.

У Японії цінують дерева передусім за їхні квітки, а не за плоди. А яка ж рослина найбільша? Листя гігантської водяної лілії з Амазонки досягає двох метрів і може витримати на собі дитину (*М. Шевчук*).

- Підкресліть граматичні основи й означення.
- Надпишіть над кожним означенням, узгоджене воно чи неузгоджене та якою частиною мови виражене.

§ 39–40. ПРИКЛАДКА

А. Прочитайте речення та з'ясуйте, якою частиною мови виражені підкреслені слова.

Легендарна співачка починає свій виступ.
Красива дівчина із фіалками в руках.
Казкове місто на березі моря.
Українська дівчина вийшла у фінал.

Співачка-легенда починає свій виступ.
Красуня дівчина із фіалками в руках.
 Місто-казка на березі моря.
 Дівчина-українка вийшла у фінал.

Б. За якою ознакою речення записано у дві колонки? Чим особливі означення, ужиті в реченнях правої колонки?

Прикладка — це означення, виражене іменником, що стоїть у тому самому числі й відмінку, що й означуване слово. Наприклад: річка Конка, хлопець-спортсмен, мати-героїня, газета «Спорт».

Прикладка вказує на ознаку предмета й водночас дає іншу назву означуваному слову.

Значення прикладки

професія	<u>співачка</u> Мадонна, <u>таксист</u> Андрій
рід занять	<u>практикант</u> Микита, <u>жінка-стажерка</u>
національність	<u>білорус</u> Віталій, <u>дівчинка-болгарка</u>
назва населеного пункту	<u>місто Вінниця</u> , <u>село Вітряне</u>
назва річки, гори, озера та ін.	<u>річка Тиса</u> , <u>гора Арарат</u> , <u>озеро Світязь</u>
назва твору	<u>повість «Климко»</u> , <u>картина «Незнайомка»</u>
назва закладу, установи та ін.	<u>готель «Славутич»</u> , <u>фабрика «Світоч»</u>

З двох іменників — загальної та власної назви — прикладкою є власна назва. Наприклад: озеро Тельбін, універмаг «Україна». Виняток становлять імена людей: вони виконують роль означуваного слова, а загальні назви при них — прикладки. Наприклад: професор Пономарів, учениця Світлана.

За своїм значенням прикладка конкретніша, аніж означуване слово. Наприклад: гора Еверест — гір багато, а прикладкою Еверест ми конкретизуємо означуване слово (яка ж саме гора).

Прикладка стоїть у тому самому відмінку, що й означуване слово. Наприклад: місто Київ — у місті Києві, інженер Савенко — інженером Савенком.

Форму називного відмінка зберігають лише назви озер, островів, гір, планет, підприємств, кораблів, журналів, художніх творів та ін. Наприклад: станція Знам'янка — на станції Знам'янка, озеро Байкал — в озері Байкал.

Написання прикладок

Окремо	Через дефіс
прикладка є видовою або власною назвою та стоїть після родової назви — означуваного слова: <i>річка Дністер, гора Говерла, місто Полтава, риба окунь, трава звіробій</i>	а) прикладка є видовою або власною назвою та стоїть перед родовою назвою — означуваним словом: <i>Дністер-ріка, Говерла-гора, Полтава-місто, окунь-риба, звіробій-трава;</i> б) прикладки в складі термінів: <i>жук-коріод, льон-довгунець, гриб-паразит</i>
близька до прикметника прикладка стоїть перед означуваним словом: <i>красуня (= красива) Ольга, жадюга (= жадібний) вовк</i>	близька до прикметника прикладка стоїть після означуваного слова: <i>Ольга-красуня, вовк-жадюга</i>
	прикладки, що характеризують предмет за віком, національністю, місцем проживання, фахом: <i>учений-фізик, фізик-учений, дівчина-естонка, естонка-дівчина</i>

Прикладки — назви газет, журналів, художніх творів, наукових праць, установ, фірм, пароплавів та ін. — пишемо **з великої літери й у лапках**. Наприклад: *журнал «Viva», літак «Руслан», повість «Сіроманець», перукарня «Олівія».*

Прикладки, що приєднуються словами імені, на ім'я, **у лапки не беремо**. Наприклад: *пароплав імені Тараса Шевченка; пес, на ім'я Джой.*

1. Прочитайте речення. Знайдіть і назвіть прикладки. Поясніть їхнє написання.

1. Картину «Таємна вечерея» художник Леонардо да Вінчі уявляв собі як зіткнення добра і зла (*М. Шевчук*). 2. Початок космічної ери в історії людства світ пов'язує з ім'ям академіка Сергія Корольова. Загалом він розробив багато проектів керованих ракет, геофізичних ракет, ракет-носіїв (*В. Горбунов*). 3. Жовта груша, мов диня, від удару аж тріснула, соком-медом іскристим так і бризнуло з неї, на те іскріння відразу й бджола прилетіла (*Олесь Гончар*). 4. Управління лісового господарства області затвердило спеціальну програму «Діброва», мета якої — розширення дубових лісів на Прикарпатті (*Н. Дичка*).

2. Запишіть словосполучення у дві колонки: у першу — ті, що пишемо окремо; у другу — ті, що пишемо разом.

Поет/романтик, споруда/символ, Коцюбинський/школяр, філософ/Сковорода, Дністер/ріка, космонавт/Каденюк, замок/фортеця, учений/біолог, льон/довгунець, красень/хлопець, дослідник/Патон, співачка/Ріанна, будинок/музей, хімік/учений, очі/волошки, звіробій/трава, друзі/земляки, дівчина/чешка, Сапун/гора, озеро/Балатон, драма/казка, хлопець/богатыр, гриб/паразит, карась/риба.

ЗАУВАЖТЕ!

Прикладку можна вводити в речення за допомогою слова **як**. Наприклад: *Віталій Кличко як боксер відомий в усьому світі.* У таких випадках прикладка відповідає на питання у ролі кого? — у ролі боксера. Уникайте суржикової конструкції «у якості когось». Наприклад: *Антон допоміг мені як друг (не в якості друга).*

3. Виконайте тестові завдання.

1. Прикладку вжито в реченні

- А І горлиці летять мене зустріти зблизька.
- Б Проживав у нас довго собака Пірат.
- В І пахне хлібом батьківський поріг.
- Г Ранок розпочався співом солов'я.

2. Прикладку вжито в реченні

- А Вся долина зеленава в квітах-зорях, в майських травах.
- Б А соняшники вийшли на городи і до ставка вмиватися біжать.
- В Обридла дневі суєта людська, спустився він спочити в темноті.
- Г Літнього ранку з рідної хати вийдеш у світ долі шукати.

3. Прикладку вжито в реченні

- А Не той тепер Миргород, Хорол-річка не та.
- Б Мої мрії літають у небесних просторах.
- В Київські береги Дніпра закуті в камінь.
- Г Львів відсвяткував свій ювілей.

4. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Навіть під час дієти можна вживати печиво Марія. 2. Озеро Синевир знаходит..ся в Карпатських горах. 3. В Ірпін..ському районі відкрили господарство Екзотика, яке вирощує страусів. 4. Яхта Адріатика причалила в порту Одеси. 5. Своїми традиціями славит..ся Національний академічний театр опери й балету імені Тараса Шевченка. 6. Теплохід Тарас Шевченко запізнюєт..ся на пів години. 7. В Оболон..ському районі Києва відкрили дитячий садок Метелик. 8. Моїй дон..ці не подобаєт..ся журнал Київ, бо в ньому немає малюнків. 9. Мій молодший брат почав відвідувати танцювальний гурток Промін..чик.

А. Уставте, де потрібно, м'який знак і лапки.

Б. Підкресліть граматичні основи й прикладки. Поясніть уживання дефіса та лапок при прикладці.

5. Прочитайте гуморески та виконайте завдання.

Автобіолірика

Садівник під деревину
Гній кладе і воду лє,
А вона в ясну годину
Золоті плоди дає.
У поета-гумориста
Все виходить навпаки:
Він плоди дає, а критик
Збоку кида кізяки.

П. Глазовий

Кругла хата

Прочитав школяр Євген
У серйозній книжці,

Що філософ Діоген
Жив колись у діжці.
І дивується хлопчак:
— Як це можна, тату,
Щоб філософ і не зміг
Збудувати хату?
Батько каже:
— Хто ж, синок,
Лізе в бочку з жиру?
То він хохму відколов,
Щоб дали квартиру.

П. Глазовий

Ж.-Л. Жером. Діоген. ХІХ ст.

- A.** Випишіть із гуморесок прикладки, поясніть їхнє написання.
B. Напишіть короткий відгук про твори П. Глазового, назвавши проблеми, які в них порушені.

- 6.** Перегляньте експрес-урок «Бутик чи бутік?» і запишіть назву торговельного закладу, про правопис якої йшлося.

Бутик чи бутік?

- 7.** Виконайте тестові завдання.

- З дефісом треба писати прикладку в рядку
 - A богатир/хлопець
 - B учений/біолог
 - B річка/Дністер
 - Г місто/Харків
- Окремо треба писати прикладку з усіма словами в рядку
 - A Дніпро/ріка, хитрюга/вовк, гора/Говерла
 - B ніч/чарівниця, Ужгород/місто, боксер/Кличко
 - B красуня/дівчина, озеро/Світязь, депутат/Кравчук
 - Г директор/Усенко, книжка/розмальовка, річка/Тиса
- У лапках треба писати прикладку в рядку
 - A місто Дрогобич
 - B озеро Синевир
 - B готель Мальва
 - Г річка Прут

- 8.** Складіть і запишіть речення з поданими словами так, щоб вони виступали в ролі прикладки й у ролі іншого члена речення (за зразком).

Легенда, Чернівці, гімнастка, Ай-Петрі, сом.

Зразок. Дніпро-ріка впадає в Чорне море. Чи плавав ти в Дніпрі?

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Листопа́д, чорно́зем, обру́ч, фахови́й, ва́ги.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
нам не повезло
любою ціною
підняти крик
бути на хорошому рахунку
через пару хвилин

ПРАВИЛЬНО
нам не пощастило
за всяку ціну́
здійняти галас
мати добру репутацію
через (за) кілька хвилин

9. 1. Перепишіть речення, знявши ризик. Поясніть написання прикладок окремо та через дефіс.

1. Виступає круглий місяць з сестрою/зорею (*Т. Шевченко*). 2. Їх було тільки двоє: у чистому полі — красуня/Валя, військовий фельдшер 71-го полку, і в небі — пілот/фашист (*М. Мащенко*). 3. Це і є найулюбленіша в наших краях груша/скороспілка! (*Олесь Гончар*). 4. Є зимові стежки/одиначки, а є стежки/стрічки, що по них, рівно протоптаних, проходять чимало людей до церкви чи до магазину (*М. Грищенко*). 5. Ще з-під столу я дізнався про страшне гріхопадіння Адама та Єви, їхніх синів/опонентів Каїна й Авеля. 6. Ріку/Латорицю, що несла нашу карпатську воду до Угорщини, я, звісно, охрестив Йордан/рікою (*Д. Кешеля*). 7. Сосни/щогли стогнуть не менше за інших (*Ю. Яновський*).

2. Прочитайте етюд і виконайте завдання.

Самотня верба

Уздовж річки Росі з'юрмилася мальовнича, здавалося, дружна й весела родина верб. А одна вербичка побігла за течією. Зупинилася далеко від гурту, роззирнулася там, а навколо ні кущика, лише низенька трава шепочеться своєю мовою. Хотіла повернутися назад, але коріння до берега приросло. Опустила вона віги у воду та й просить річку принести вісточку від сестер-подружок. І хвилині приносять їй листочки-привіти. А вербичці також хочеться обізватися до рідні, надто ж коли сонце перестає гріти й віддаляються птахи. Та її листя не може пливати проти течії, воно жовтіє від туги, опадає, і вода відносить його в єдиному напрямку — до моря.

Коли з гілок злітає останній листочок, верба шукає забуття й покори в холодах, у снігах, але ці речі для життя неприйнятні. Тож тільки-но повітря запахне натяком про весну — знову оживають бруньки, а згодом так само тягнуться до води зелені довгі віги.

За ту постійну тугу-зажуру люди прозвали вербу плакучою. А хто бачить, як вона знемагає в самотині, тому ще й подумається: «І ворогові не побажаєш вікувати на чужині!» (*В. Думанський*).

А. Випишіть речення, у яких є прикладки. Підкресліть у них головні й другорядні члени.

Б. До якого стилю належить текст? Випишіть два-три епітети й персоніфікації.

§ 41–42. ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

А. Пригадайте основні ознаки художнього стилю.

Серед наведених ознак випишіть ті, що, на вашу думку, властиві саме художньому стилю.

Емоційність, офіційність, доказовість, конкретність, образність, жвавість бесіди, послідовність, формування громадської думки, стислість.

Б. Що таке *художні засоби*? Яку роль вони відіграють у художньому тексті?

В. Що таке *епітет*, *постійний епітет*, *метафора*, *порівняння*?

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

До чого ж гарно та весело було в нашому горбді! Ото як вийти із сіней та подивитися навколо — геть-чисто все зелене та буйне. А сад як зацвіте весною! А що робилося на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати...

Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишень, поросла полином стара *погребня* з відкритою *лядою*, звідки завжди пахло цвіллю. Там, у *льоху*, у присмерку стрибали жаби. Напевно, там водилися й гадюки.

На погребні любив спати дід. У нас був дід дуже схожий на Бога. Коли я молився Богу, я завжди бачив на покуті портрет діда в старих срібно-фольгових шатах, а сам дід лежав на печі й тихо кашляв, слухаючи своїх молитов.

У неділю перед Богами горіла маленька синенька лампадка, у яку завжди набиралося повно мух. Образ святого Миколая також був схожий на діда, особливо коли дід часом підстригав собі бороду... Святий Федосій більш скидався на батька. Федосію я не молився, у нього була ще темна борода, а в руді *гирлига*, одягнена чомусь у білу хустку.

Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном. Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте, довге волосся сиве, а борода біла... Пахнув дід теплою землею і трохи млином. Він був письменний по-церковному й у неділю любив урочисто читати Псалтир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди хвилювало нас, як дивна таємниця, що надавала прочитаному особливого, небуденного смислу.

Улітку дід частенько лежав на погребні, ближче до сонця, особливо в полудень, коли сонце припікало так, що всі ми, і наш кіт, і собака, і кури ховалися під любисток, порічки чи в тютюн. Тоді йому була найбільша втіха... (За О. Довженком).

Докладний переказ тексту художнього стилю з творчим завданням

- А.** Визначте, яка тема й основна думка тексту. До якого стилю мовлення він належить? Аргументуйте відповідь. Які почуття викликала у вас ця розповідь? Висловіть власну думку щодо авторського задуму. Доберіть заголовок до тексту.
- Б.** Поясніть лексичне значення виділених слів (за потреби скористайтеся тлумачним словником).
- В.** З'ясуйте роль епітетів і порівнянь у тексті, визначте їхню стилістичну функцію.
- Г.** Прочитайте текст ще раз. Розставте в правильній послідовності орієнтовні заголовки мікротем.
- Погребня біля хати.
 - Улюблені справи діда Семена.
 - Рослинність на городі.
 - Портрет діда.

- Д.** Підготуйте складний план. Докладно перекажіть текст за планом.

- 2.** Пригадайте свої враження під час перебування на природі. Що може найбільше вразити людину під час спілкування з природою? Додайте до переказу власну розповідь про природу в селі, використовуючи такі художні засоби: епітети, порівняння, метафори.
- 3.** Прочитайте пам'ятку.

Пам'ятка

Як готувати докладний переказ тексту з творчим завданням

1. Прочитати (або прослухати) текст.
2. Визначити стиль, тип, жанр мовлення, тему й основну думку висловлення.
3. З'ясувати значення незнайомих слів.
4. Висловити власну думку про зміст прочитаного (прослуханого) тексту, його форму та мовне оформлення.
5. Визначити тему творчого завдання й дібрати художні засоби, які б її розкривали.
6. Поміркувати над змістом і послідовністю висловлення творчого задуму.
7. Самостійно підготувати складний план тексту, урахувавши власне творче доповнення.
8. Написати докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі й основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стильових особливостей, а також авторського задуму.

- 4.** Підготуйте чернетковий варіант переказу. Перечитайте його та проаналізуйте.
- Чи вдалими є продовження тексту?
 - Чи чітко в ньому висловлені власні думки?
 - Чи збережено стиль висловлення?
- Напишіть докладний переказ тексту, додавши власне продовження. Дотримуйтеся композиції, мовних і стильових особливостей висловлення.

§ 43–44. ДОДАТОК

А. Прочитайте речення та скажіть, у якій колонці на підкреслені додатки спрямована дія присудка.

Тато вдягає рукавиці.

Я зняла й поклала рукавички в комод.

У рукавицях зручніше розгрібати сніг.

Рукавичками я нарешті зігріла руки.

Б. Перегляньте експрес-урок «Чим відрізняються рукавиці від рукавичок?» і запишіть у зошит відповідь на це запитання. Підкресліть додатки.

Чим відрізняються рукавиці від рукавичок?

Додаток — це другорядний член речення, що означає предмет або стан, на який спрямована дія або щодо якого ця дія відбувається, і відповідає на питання непрямих відмінків.

Непрямі відмінки — усі, крім називного й кличного: *кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?* Наприклад: Повноту може приховати правильно дібраний одяг.

Додаток найчастіше виражено іменником і займенником, рідше — іншою частиною мови в значенні іменника.

Способи вираження додатка

іменник	<i>Моя сестра <u>не боїться</u> яскравих <u>кольорів</u>.</i>
займенник	<i><u>Тебе</u> в цьому капелюсі я <u>не впізнав</u>.</i>
прикметник	<i>Ти давно <u>не носила</u> <u>чорного</u>, а я — <u>білого</u>.</i>
числівник	<i><u>Передайте</u> <u>першій</u>, що її вихід на подіум за хвилину.</i>
інфінітив	<i>Ефектний маєш вигляд... Хто тебе <u>навчив</u> <u>одягатися</u>?</i>
словосполучення	<i><u>Треба пришити</u> <u>два гудзики</u> — і все готово!</i>
фразеологізм	<i><u>Залізній леді</u> <u>личить</u> сірий і чорний колір.</i>

Додаток здебільшого залежить від присудка й лише іноді — від підмета.

Додатки бувають **прямі** й **непрямі**.

Прямий додаток	Непрямий додаток
<u>дія</u> (присудок) прямо спрямована на <u>предмет</u> (додаток)	<u>дія</u> (присудок) безпосередньо не спрямована на <u>предмет</u> (додаток)

1) знахідний відмінок без прийменника: Як прати й сушити джинси?

2) родовий відмінок (якщо перед присудком стоїть заперечна частка **не**): Не застібайте верхнього гудзика.

3) родовий відмінок (якщо дія переходить не на весь предмет, а на його частину): Може, ми вип'ємо кави?

Я ніколи не ходжу з батьками по магазинах. Щодо одягу раджуся з друзями.

ЗАУВАЖТЕ!

- Властивий **спортсменам** (не для спортсменів).
- Запізнюються **через затори** (не із-за заторів).
- Знущаються **з недругів** (не над недругами).
- Характерний **для українців** (не українцям).
- Зраджувати **знайомого** (не знайомому).
- Глузують **із диваків** (не над диваками).
- Сповнений **радощів** (не радощами).
- Навчаються **музики** (не музиці).
- Опановують **мову** (не мовою).
- Ходять **по хліб** (не за хлібом).
- Дякують **комусь** (не когось).

1. Прочитайте текст. Знайдіть і назвіть додатки.

У літературних пам'ятках слово «сукня» почали вживати із чотирнадцятого століття. Тоді вона вже мала відкладний комір або великий виріз для шиї. Сукні здавна вишивали шовком або оздоблювали барвистими стрічками. На Поліссі шили короткі сукні, бо з-під них мала визирати вовняна спідниця. Сорочку чоловіки вдягали безпосередньо на тіло й завжди поверх штанів на випуск. Традиційні чоловічі сорочки мають вишиту маніжку та комір. Здавна чоловіки носили або вузькі штани, або шаровари (*О. Воронай*).

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Сьогодні варто віддавати перевагу строгим лініям і геометричності. 2. Модний дім «Dolce & Gabbana» культивує життєрадісні мотиви: ми знову бачимо на модницях золото та квіткові орнаменти. 3. Рукав-ліхтарик повернула в моду Айна Гассе, коли пошила колекцію ділового одягу для Юлії Тимошенко. 4. Chanel оздоблює високі чоботи шнурівкою. 5. Лілія Пустовіт вважає, що в м'яких натуральних тканинах будь-яка жінка матиме чарівний вигляд.

А. Підкресліть головні й другорядні члени речення.

Б. Надпишіть над кожним додатком його вид і частину мови, якою він виражений.

В. Запишіть іншомовні власні назви кириличними літерами.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Додаток виділено в реченні

А Мій дід був *ковалем*.

Б Олег став моїм *другом*.

- В** Я пишаюся своєю *донькою*.
Г Харків сто років тому був *столицею*.

2. Додаток виділено в реченні

- А** Пролітають *літа* над рікою життя.
Б Прощкандибала *осінь* по стерні.
В Ради тебе *перли* в душі сію.
Г Чекай *соловейко* свою пару.

3. НЕМАЄ додатка в реченні

- А** Посадила мати три ясени в полі.
Б Читати я навчився в п'ять років.
В Мені годі думати про порятунок.
Г Довженко став відомим режисером.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Історія виникнення взуття

У Стародавньому Єгипті взуття було показником статусу його власника. Тривалий час єдиним видом взуття в єгиптян були сандалі. Дуже прості за формою, вони склалися лише з підшви та ремінців. Виготовляли сандалі зі шкіри або листя папірису.

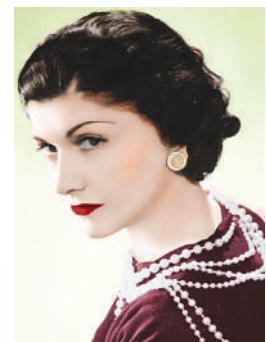
Перше взуття для краси з'явилося в Стародавній Греції. Воно мало величезний попит серед жінок. Але найбільш важливою подією в історії створення взуття став винахід греками взуттєвої пари. Доти не було різниці між лівим і правим черевиком, їх шили за однаковими лекалами.

- А.** Знайдіть у тексті словосполучення з додатками й випишіть їх у дві колонки: у першу — з прямими додатками; у другу — з непрямыми.
Б. Знайдіть і назвіть складені присудки, іменна частина яких виражена іменником у формі орудного відмінка.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Саме Коко Шанель (1883–1971) майже сто років тому ввела в моду жіночі брюки. До того це був предмет лише чоловічого гардеробу. Ця смілива жінка залишила нам не тільки свій особливий стиль, а й цікаві думки...

- Справжнє щастя коштує недорого: якщо за нього доводиться платити високу ціну, тоді це фальшивка.
- Якщо ви хочете мати те, чого ніколи не мали, вам доведеться зробити те, чого ви ніколи не робили.
- Слабким людям властиво хвалитися перевагами, які здатен дати їм лише випадок.
- Потрібно уникати розумних людей, позбавлених здорового глузду.
- Ніщо так не старить жінку, як надто дорогий костюм.
- Щодня я щось спрощую, бо щодня чогось навчаюся.
- Жінка не може бути щасливою, якщо її не люблять.
- Життя — не костюм, його не можна переключити.

- А.** Випишіть п'ять найцікавіших для вас речень. Підкресліть у них лише прямі додатки.
- Б.** Прочитайте ті речення, зміст яких вам не зрозумілий або ви з ними не згодні. Обговоріть ці речення в класі.

До речі...

Бренд і тренд — пароніми, їх розрізняють за значенням.

Бренд — торгова марка: «Чумак», «Рошен» (або «Roshen»), «Mercedes-Benz», «Zara» та ін.

Тренд — це одяг або стиль, що нині в моді; модна тенденція сезону: засукані штанини джинсів, шуба без рукавів та ін.

- 6.** Перепишіть речення. Розкрийте дужки, поставивши додаток у потрібному відмінку (у разі потреби додайте прийменник).

1. Уміння зі смаком добирати одяг властивий (дизайнери). 2. Я не можу дорікнути (ти) за вибір кольорової гами. 3. Я буду опановувати (англійська) в Лондоні на курсах стилістів. 4. Вибір одягу з прямими лініями й стриманими кольорами характерний (чоловіки). 5. Моя сестра сповнена (повага) до таланту Лагерфельда. 6. Оволодівати (техніка) вишивання ми будемо в Рівному. 7. Я завжди дякую (подруга) за влучні поради.

- 7.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Штучне хутро стає особливо популярним трендом, адже дедалі більше людей у світі усвідомлюють, що в такий спосіб можна уникнути вбивства тварин. Модні дизайнери пропонують приголомшливо красиві шуби, накидки, жилети зі штучного хутра. Актуальним у цьому сезоні стане «хутряній» одяг яскравих відтінків: рожевого, жовтого, смарагдового, бордового й синього.

У цьому сезоні «хутро» переважає не лише в жіночих нарядах, а й у чоловічих. У прадавні часи саме чоловіки першими з гордістю вдягали на себе шкури вбитих тварин. Усе повертається, і цей сезон ознаменований «хутрянім» бумом у чоловічій моді.

- А.** Знайдіть і назвіть додатки. Укажіть, які з них прямі, а які — непрямі (*усно*).
- Б.** Поміркуйте, чому в перших двох реченнях слово *хутро* написано без лапок, а в наступних — у лапках.
- В.** Яку проблему, окрім модних тенденцій, порушено в тексті? З огляду на це, напишіть невелику замітку для шкільного сайту (*три-чотири речення*) про хутряній одяг. Використайте різні види додатків, підкресліть їх.

- 8.** Виконайте тестові завдання.

1. НЕМАЄ прямого додатка в реченні
- А** Пасатний вітер нам вітрило рве.
- Б** Снігом віконечко наше забило.
- В** Колись і в нашої кози хвіст відросте.
- Г** Лампа золотила нові соснові стіни.

2. НЕМАЄ прямого додатка в реченні
- А** Я вірші став писать під вечір золотий.
Б Вечірній обрій опустив завісу.
В Голодній кумі хліб на умі.
Г Дві скелі створили печеру.

3. Прочитайте речення.

(1)Різдво я святкую **(2)з родиною**, **цій (3)традиції** багато років, її ми успадкували **(4)від діда і баби**.

Прямий додаток позначено цифрою

А 1

Б 2

В 3

Г 4

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
 Рука́ва (або рукаві́), за́стібка, ро́зпірка, у́стілка, ре́мінь.
2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
не носити джинси
навчатися музиці
опанувати собою
зрадити товарищу
стати в нагоді

ПРАВИЛЬНО
не носити джинсів
навчатися музики
опанувати себе
зрадити товариша
стати в пригоді

9. 1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Невсипуці павуки тчуть серпанки і шовки (*Л. Костенко*). 2. Семеро одного не ждуть (*Нар. тв.*). 3. Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Україну (*В. Сосюра*). 4. Любить людей мене навчила мати. 5. Мені поля задумливо шептали свої ніким не співані пісні (*В. Симоненко*). 6. Пасатний вітер нам вітрило рве (*М. Зеров*). 7. Ми знаємо його ахіллесову п'яту (*Олесь Гончар*).

- А.** Підкресліть головні й другорядні члени речення.
- Б.** Надпишіть над кожним додатком, поширений він чи непоширений та якою частиною мови виражений.

2. Перепишіть вірш. Підкресліть додатки, надпишіть над кожним із них, прямий він чи непряий.

В хаті сміття аж по вуха...
 Хто живе тут? Чепуруха!
 Перед дзеркалом з годину

чепуриться без упину.
 З шафи платтячко взяла,
 порошоків всі змела (...)

М. Пономаренко

- Перегляньте експрес-урок «Брюки чи штани?» і знайдіть помилку в тексті з порадами від Коко Шанель (*вправа 5*).

Брюки чи штани?

§ 45–46. ОБСТАВИНА

А. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ужгородський замо́к

Ужгородському замку понад тисячу років. Здавна розповідають про загадкові підземні ходи, якими до замку-фортеці під час облоги постачали їжу й боєприпаси. А ще начебто цими ходами захисники замку, коли їм загрожувала небезпека, тікали з *оточення* в густі навколишні ліси. У *дев'ятнадцятому столітті* дослідники намагалися пройти в чорні підземні нетрі, проте загроза обвалу *щоразу* зупиняла їх на шляху до незвіданого.

У всіх старовинних замках, кажуть, мають бути привиди. Й Ужгородський, звичайно, не виняток. За легендою, у *сімнадцятому столітті* володарем замку був капітан Другет — шанований лицар. Він мав прегарну доньку. Один воевода-шляхтич забажав завоювати Ужгород, переодягся й подався *туди* в розвідку. А донька Другета, *закохавшись у нього*, розповіла, скільки військової сили в замку та як краще його захопити. Батько дізнався про зраду і живою замурував свою кровинку в кріпосній стіні. Перед великою бурею лунає плач: донька проситься на волю (*За В. Зубачем*).

Б. Прочитайте текст спочатку з виділеними словами, а потім без них.

В. Скажіть, що втратив текст без обставин. Яку роль вони відіграють у мовленні?

Г. Чи виправданим є застосування насилля для вирішення конфліктних ситуацій? Обґрунтуйте свою думку.

Обста́вина — другорядний член речення, який означає спосіб дії, її інтенсивність, місце, час, мету, причину, умову дії та відповідає на питання **як? де? коли? з якою метою? з якої причини? за якої умови?** Наприклад: *Олеський замок височить на пагорбі. Його будівництво розпочалося в чотирнадцятому столітті.*

Обставина найчастіше виражається прислівником, дієприслівником та іменником у непрямих відмінках і залежить від присудка.

Способи вираження обставини

прислівник	<i>Лицарський фестиваль розпочався <u>вранці</u>.</i>
дієприслівник	<i><u>Відпочивши</u>, ти зможеш продовжити подорож.</i>
дієприслівниковий зворот	<i><u>Піднявшись на вежу</u>, усі почали знімати краєвиди.</i>
іменник у непрямих відмінках	<i><u>Біля муру</u> стоїть старовинний храм.</i>
інфінітив	<i><u>Друзі сіли перепочити</u>.</i>
словосполучення	<i><u>Кілька днів</u> лє дощ.</i>
фразеологізм	<i><u>Ми знайомі без тижня день</u>.</i>

Порівняльний зворот характеризує дію чи ознаку предметів не прямо, а вказуючи на їхню подібність до чогось більш знайомого чи відомого всім. Наприклад: *І дивить-ся, неначе з-під землі, з-під брів камінна баба половецька* (Д. Кремінь).

Порівняльні звороти вводять у речення за допомогою сполучників **як, мов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немов, немовбито, буцім** і на письмі відокремлюють **з обох боків комами**, а в усному мовленні виділяють **паузою**.

Порівняльні звороти здебільшого виступають обставиною, рідше — іменною частиною складеного присудка.

Порівняльні звороти в ролі іменної частини складеного присудка, а також фразеологічного типу комами не відокремлюємо: *Вежа як свіча. Власники замку жили як сир у маслі.*

Види обставин за значенням

Вид обставини	Що означає	Питання	Приклад
способу дії	спосіб або якість дії	як? яким способом?	<i>Ми уважно слухаємо розповідь про фортецю.</i>
міри і ступеня	інтенсивність дії чи ознаки, міру їхнього вияву	як часто? якою мірою? скільки?	<i>Я щороку відвідую замок Шенборнів.</i>
місця	місце дії, напрямок руху	де? куди? звідки?	<i>Мукачівський замок стоїть на вулкані.</i>
часу	час дії	коли? доки? як довго? відколи?	<i>Давно ми не подорожували.</i>
причини	причину дії чи стану	з якої причини? через що? чому?	<i>Фортецю зачинено через реставрацію.</i>
мети	мету дії	навіщо? з якою метою? для чого?	<i>Наша родина поїхала відпочивати.</i>
умови	умову, за якої відбувається або може відбутися дія	за якої умови?	<i>Не зоравши, не посієш.</i>
допусту	дію, що відбувається всупереч чомусь	незважаючи на що?	<i>Ми поїхали на екскурсію, незважаючи на труднощі.</i>

Обставини можуть мати залежні слова, тобто бути **поширеними**. Наприклад: *Ми сіли трохи відпочити. Оглянувши фортечні мури, я помітив, що відстав від гурту.*

Обставини, виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, на письмі відокремлюємо комами. Наприклад: *Пообідавши, ми продовжили подорож.*

1. Прочитайте речення. Знайдіть і назвіть обставини. Визначте вид обставин за значенням.

1. Кам'янець-Подільський і Хотинський замки конкурентам не наздогнати: тут було знято найбільше історичних фільмів. 2. У тихих водах Івки відображається замковий палац міста Дубна, тут щороку проводять рок-фестиваль «Тарас Бульба». 3. Найбільша з українських фортець розташована на скелястому березі Дністровського лиману. 4. Будували білгород-дністровські форпости для оборони протягом двохсот років молдавани,

генуезці й турки. 5. Незважаючи на час, Судацька фортеця має презентабельний вигляд, вона стоїть на горі, яка мільйони років тому була кораловим рифом (І. Пустиннікова).

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Сьогодні Підгорецький замок належить до пам'яток, які треба реставрувати. 2. Будівництво Меджибізького замку розпочав у шістнадцятому столітті польський шляхтич Миколай Синявський. 3. Простоявши сотні років, Хотинська фортеця залишається такою, якою була завжди. 4. Злочівський замок має цікаву історію, адже протягом свого існування він був фортецею, королівською резиденцією, панською садибою, тюрмою і навчальним закладом. 5. І нині Акерманська фортеця тішить око своїм монументальним виглядом (Ж. Гунчевська).

Акерманська фортеця.
Сучасне фото

- А.** Підкресліть головні й другорядні члени речення.
Б. Надпишіть над кожною обставиною її вид за значенням і спосіб вираження.

ЗАУВАЖТЕ!

До обставини, вираженої іменником із прийменником, іноді можна поставити й питання додатка. Наприклад: *Замок стоїть біля озера.* Від присудка стоїть ставимо питання *де?* (біля озера) або *біля чого?* (біля озера). У таких випадках обидва варіанти вважають правильними.

- Поміркуйте, у якому із двох речень виділений іменник виступає тільки обставиною, а в якому — й обставиною, і додатком.
1. *На полиці стоїть старовинний порцеляновий посуд.* 2. *Мій тато працює на фірмі.*

3. Виконайте тестові завдання.

1. Обставину виділено в реченні
- А Купи зошит *у клітинку*.
 - Б Перемогли учні *зі Львова*.
 - В Приготуй макарони *по-флотськи*.
 - Г Поводь себе *по-чоловічому*.
2. Обставину виділено в реченні
- А Треба багато *працювати*.
 - Б Піду в садок *відпочити*.

- В** Маю бажання *поспати*.
Г Навчи мене *плавати*.

3. НЕМАЄ обставини в реченні

- А** Угорі все дихає.
Б Раптом усе ожило.
В Дрімає на горі село.
Г Місяць ніби велика лампа.

4. Перепишіть текст, поширивши його обставинами різних видів.

Маріїнський палац у Києві — пам'ятка історії, містобудування та архітектури.

Палац споруджено за проектом архітектора Растреллі. Споруда вражає багатством орнаментів, масок, ваз. Ще більшої виразності надає їй поєднання білого декору з бірюзовим кольором стін. Це нагадує своєю пишністю палаци Петербурга.

Маріїнський палац є одним із найкращих прикладів поєднання палацової та паркової архітектури. Пам'ятка зберегла первинні ознаки архітектури стилю бароко (*За О. Ламонвою*).

5. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Андріївська церква ніби канделябр зі свічками стоїть на київських пагорбах. 2. Собор як свіча. 3. Уже біля Таврійської садиби дощ полив як із відра. 4. П'ятикутна вежа ніби гранчастий стовп височіє на річковій скелі. 5. З вікон Підгорецького замку як із спостережної вежі ми могли споглядати дивовижні пейзажі. 6. Представники шляхти розкошували у величних палацах як сир у маслі. 7. Густа як руно трава доходить до мурів твердині. 8. Струмочки в затишному парку мов діти розбігаються в різні боки. 9. А навкруги поле наче море.

А. Перепишіть речення. Відокремте комами, де потрібно, порівняльні звороти.

Б. Поясніть, яку роль вони відіграють у мові (*усно*).

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Підгорецький замок

Підгорецький замок — один із найкращих у Європі зразків поєднання ренесансного палацу з bastionними укріпленнями. Він збудований у першій половині сімнадцятого століття за вказівкою коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського. Палац розташований на висоті 399 метрів над рівнем моря, а біля підніжжя цього горба починається долина річки Стир. 1720 року замок разом із багатьма селами перейшов до Жевуських.

Граф Жевуський зібрав у Підгорецькому замку велику колекцію картин, зброї, старовинних книжок і меблів. На святкування та забави сюди з'їжджалася шляхта з усіх околиць. Ці гулянки іноді тривали тижнями. У Підгірцях навіть зупинявся французький письменник Оноре де Бальзак. У часи розквіту замок прикрашали найкращі скульптори та художники Європи. Раніше перед ним був чудовий італійський парк. Але, на жаль, до наших днів він не зберігся.

На долю унікальної історичної споруди випало і чимало бід. У 1787 році Підгірці придбав Северин Жевуський. Він улаштував у замку алхімічну лабораторію. Саме тоді зникли найцінніші картини замкової колекції. З того часу будівля стала занепадати, її

неодноразово грабували й руйнували. Улітку 1915 року вона була місцем дислокації 5-го австро-угорського корпусу. Потрапивши на лінію фронту, замок опинився під загрозою знищення російською армією. Однак завдяки наказу генерала Брусилова замок зберегли, але пограбували недограбоване раніше.

- А.** Знайдіть і назвіть обставини, визначте їхній вид за значенням і спосіб вираження.
Б. Яких видів обставин найбільше в тексті? Чи пов'язано це з типом мовлення і змістом тексту?

7. Виконайте тестові завдання.

- Обставину способу дії вжито в реченні
 - Вітер віє з поля на долину.
 - Тут усі світлі, радісні, привітні.
 - Кожну ямку сповнювала по вінця вода.
 - Тьмяно горить лампада перед образом Марії.
- Обставину мети вжито в реченні
 - Не знаючи броду, не лізь у воду.
 - Івась побіг збирати овечат до гурту.
 - Близько лікоть, та не вкусиш.
 - Високо літає, та низько сідає.
- Обставину причини вжито в реченні
 - Без вітру не родить жито.
 - Давно не було вісток від рідних.
 - Червону руту не шукай вечорами.
 - Дерева хочуть од страху до землі прилипнути.

8. Проведіть дослідження речень за планом і зразком.

План дослідження

- Підкресліть головні й другорядні члени речення.
- Надпишіть над кожним словом, якою частиною мови воно є.
- Визначте й запишіть види простого речення за такими ознаками:
 - за складом граматичної основи (*односкладне, двоскладне*);
 - за наявністю другорядних членів речення (*поширене, непоширене*);
 - за метою висловлювання (*розповідне, питальне, спонукальне*);
 - за емоційним забарвленням (*окличне, неокличне*).

прикм. ім. дієсл. дієприкм. прийм. числ. ім.
 Зразок. Червоний замок був збудований в одинадцятому столітті. (Двоскл., пошир., розпов., неокл.)

1. Де розташований цей таємничий замок? 2. Він височіє в урочищі Червоному. 3. Бажання відвідати його виникає відразу. 4. Хай ваша подорож у Тернопільську область буде цікавою!

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
 Визвóльний, дові́дник, довести́, пізнáння, ко́сий.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
чекати біля години
подорожувати по маршруту
привести приклад
відповідно вимогам
вірна відповідь

ПРАВИЛЬНО
чекати близько години
подорожувати за маршрутом
навести приклад
відповідно до вимог
правильна відповідь

9. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Палац Шенборна

Найбільш казковий замок України — палац Шенборна. Він знаходиться в селі Чинадієвому Закарпатської області. Тут і залізнична станція подібна до мініатюрного замку. Сам палац ховається в розкішному парку. Спочатку із-за крон дерев з'являється висока башта, прикрашена годинником і родинними гербами, а *потім* — і весь замок.

Усе почалося в 1840 році з дерев'яної хатинки, куди графи Шенборни приїжджали *полювати*. 1890 року вони зводили мурований *замок суто для мисливських потреб*. Казковий вигляд споруди — данина модному наприкінці дев'ятнадцятого століття стилю неоромантизму. Архітектори ніби справді прагнули відтворити в реальності казкові палаци, *поєднуючи елементи готичної та романської архітектури*.

Тут сприймаєш усе в *рожевих барвах*, бо й парк, й озеро, і сам палац казкові. За ним можна вивчати календар: 365 вікон, 52 кімнати, 12 входів. За формою озеро нагадує контури Австро-Угорської імперії. *Усередині* можна помилуватися вітражами, камінною залю, старими дерев'яними сходами, які охороняє лев (*М. Попов*).

A. Визначте вид виділених обставин і спосіб їхнього вираження (*усно*).

B. Опишіть палац (*с. 113*), використавши обставини способу дії, місця та допусту (*два-три речення*). Запишіть речення в зошит.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. В глибокому затоні, далеко од людей цвітуть лілеї сонні, і тихо круг людей. 2. За стінами холодна віє ніч, огонь то згасне, то засяє знову (*М. Рильський*). 3. Женуть вітри, мов буйні тури! (*П. Тичина*). 4. Довго спали вітри у ярах на припоні, довго тиша гнітюча полями повзла... 5. Чому смуток з тобою поруч часто ходить у світлі дні? 6. Лиже полум'я жовте череву, важкувато сопе димар, галасує від болю дерево, підіймаючись димом до хмар (*В. Симоненко*). 7. Завжди є ідець на готовий хлібець. 8. Робота ніколи не лягає спати. 9. На годину спізнився — за рік не доженеш (*Нар. тв.*).

A. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

B. Укажіть над обставинами їхній вид.

§ 47. УСНИЙ ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

А. Пригадайте ознаки кожного типу мовлення (опис, розповідь, роздум).

Б. З наведених ознак виберіть ті, що властиві опису.

Повідомлення про події, словесне зображення предмета, міркування над чимось, послідовність загальних і часткових ознак.

В. Який із стилів мовлення (*див. довідку*) має такі ознаки?

- 1) *Сфера використання* — наука, техніка, освіта.
- 2) *Функція* — пізнання та інформування мовців.
- 3) *Форма* — монолог.
- 4) *Мовні особливості* — точність, логічність, інформативна насиченість, об'єктивність викладу.

Довідка: стилі мовлення: публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, художній, розмовний.

1. Прочитайте тексти й виконайте завдання.

Текст 1. Софія Київська (Софійський собор) — християнський собор у центрі Києва, пам'ятка української архітектури та монументального живопису дев'ятого—вісімнадцятого століть, одна з небагатьох уцілілих споруд часів Київської Русі, одна з найголовніших християнських святинь Східної Європи.

Собор, розташований на території Софійського монастиря, входить до Національного заповідника «Софія Київська» (крім собору, до нього належать Золоті ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква в Києві та Судацька фортеця).

Софійський собор свого часу був однією з найбільших будівель. Загальна ширина храму — 54,6 м, довжина — 41,7 м, висота до zenіту центральної бані — 28,6 м. Він має п'ять нав, завершених на сході апсидами, увінчаний тринадцятьма куполами, що утворюють пірамідальний силует. Собор оточений із трьох боків двома рядами відкритих галерей (*З енциклопедії*).

Текст 2. Собор стоїть над світом у задумі, один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі. Вона мовби зачаклована видивом собору, заслухана німою музикою його округлих гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній.

Уночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. Один із тих велетів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, — то мов похмурі цитаделі стоять із щілинами вікон-бійниць, то стрілчас-тими шпильями десь черкаються хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба... Серед людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно, оклежавши себе символами-оздобами, кам'яними химерами, укарбувавши в собі пристрасті епох (*За Олесем Гончаром*).

А. У якому стилі написаний кожен текст?

Б. Знайдіть у тексті наукового стилю приклади термінів, нейтральної лексики, речень із прямим порядком слів.

В. Знайдіть у тексті художнього стилю приклади епітетів, порівнянь і персоніфікацій.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Володимирський собор

Володимирський собор вражає своєю красою й величністю. Він побудований у візантійському стилі на зразок давньоруських храмів доби князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Безпосередній нагляд за будівництвом було доручено Олександрю Беретті. У 1882 році двадцятилітнє будівництво Свято-Володимирського собору завершилося.

Перед очима постає шестистовпний храм із трьома апсидами, увінчаний сімома куполами. Ширина будови — 30 метрів, довжина — 55 метрів, а висота разом із хрестом — 49 метрів. На фасаді будівлі збереглася мозаїка, виконана художником Олександром Фроловим. Масивні бронзові двері головного порталу прикрашають литі рельєфи із зображенням князя Володимира Великого й княгині Ольги.

У Володимирському соборі зберігаються моці великомучениці Варвари, для яких у вісімнадцятому столітті виготовив реліквіяр (місце, де знаходяться моці) київський золотар Самійло Ростовський, а також моці святителя Макарія.

Славу пам'ятки культури й архітектури соборові принесли й унікальні розписи. Образ Богоматері виконаний у позолоченому напівсвітлі на світло-блакитних хмарах, освітлюваних зорею. Вікторові Васнецову належить розпис головної нави собору, у якій значне місце, крім релігійних сюжетів, займають історичні композиції «Хрещення Русі», «Хрещення Володимира», портрети канонізованих святих. У розписі собору також брали участь Михайло Врубель, Павло Сведомський. Оздоблювали собор мозаїками й майстри з Венеції. Інтер'єр храму прикрашає світло-сірий мармуровий іконостас. Також із мармуру викладено й мозаїчну підлогу собору.

На будівництво храму збирали кошти по всій країні. Володимирський собор присвячений хрестителю Русі — святому князю Володимирі. 2016 року виповнюється 120 років від дня освячення собору (За Д. Степовиком).

Портал — архітектурно оформлений вхід до монументального будинку, переважно громадського призначення.

Рельєф — скульптурне зображення на площині.

Нава — частина архітектурної споруди — християнського церковного приміщення.

Канонізований — церквою зарахований до святих.

Іконостас — стіна зі вставленими в неї іконами, яка в православній церкві відокремлює вівтар від основної частини.

- А.** Що виражає заголовок — тему чи головну думку? До якого стилю належить текст?
Б. Прочитайте текст удруге. Виберіть описи зовнішньої і внутрішньої частини собору.
В. Складіть план вибіркового переказу.
Г. Перекажіть текст за планом. Скористайтеся пам'яткою.

Пам'ятка

Як працювати над вибірконим переказом

1. Прочитайте текст.
2. З'ясуйте значення нових слів.
3. Визначте тему й головну думку тексту.
4. Знайдіть у тексті частини, необхідні для розкриття теми переказу (випишіть або максимально запам'ятайте їх).
5. Продумайте композицію переказу й тип мовлення.
6. Складіть план переказу.

§ 48–49. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ. ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте діалоги.

— Звучить красива пісня. Ти чуєш?
 — Так, я чую. Її диджеї часто крутують на радіо.
 — Я її завантажую.
 — Якщо ти хочеш, я зараз тобі надішлю.

— Красива пісня. Чуєш?
 — Так, чую. Її часто крутують на радіо.
 — Треба завантажити.
 — Якщо хочеш, зараз тобі надішлю.

- А.** Поміркуйте, чи однакові діалоги за змістом.
- Б.** Визначте граматичні основи в реченнях.
- В.** Речення якої колонки здебільшого використовують у живому побутовому спілкуванні?

Речення, граматична основа якого складається лише з одного головного члена речення, називаємо **односкладним**. Головний член односкладного речення співвідноситься з підметом або присудком.

Порівняйте: *Чого являється мені у сні?* (І. Франко). — *Сон, сон, сон...* (В. Рафальський).

Зміст односкладного речення зрозумілий та не потребує доповнення другим головним членом. Наприклад, у реченні *Вечірнє сонце, дякую за день!* (Л. Костенко) виконавець (*я*) зрозумілий із форми присудка (*дякую*). А в реченні *Просто мені так хочеться...* (С. Вакарчук) підмета не може бути, бо присудок виражений безособовим дієсловом.

Залежно від форми вираження граматичної основи односкладні речення поділяють на види.

Види односкладних речень	
головний член речення — підмет	головний член речення — присудок
називне	означено-особове неозначено-особове узагальнено-особове безособове інфінітивне

Підказка

Запам'ятати види односкладних речень можна через назви:

- *означено-особові* — такі, у яких виконавець дії означений, тобто відомий: це мовець (*я, ми*) і співрозмовник (*ти, ви*);
- у *неозначено-особових* виконавець дії неозначений, тобто невідомий (*вони*);
- в *узагальнено-особових* дія узагальнена, тобто стосується будь-якої особи (це *прислів'я* чи *приказки*);
- *називні речення* називають предмет або явище.

Односкладні речення можуть бути **поширеними** та **непоширеними**.

Порівняйте: *Музика.* — *Чарівна музика.*

Заспіваймо! — *Заспіваймо пісню!*

Односкладні речення можуть виступати частиною складного речення, наприклад: *Якщо ви хочете дізнатися щось про сучасну українську реп-сцену, вам доведеться трохи покопатися в інформації* (О. Когут).

ЗАУВАЖТЕ!

Оскільки односкладне речення зрозуміле за змістом і не потребує доповнення, воно вважається **повним**.

2. Прочитайте пари речень.

Існують різні стилі музики. — Виокремлюють різні стилі музики.

Я не можу вгадати мотив. — Мені не вдається вгадати мотив.

Не всім подобається джаз. — Любиш джаз?

Ритмічна музика годиться для занять спортом. — Люблю займатися спортом під ритмічну музику.

Звучать улюблені хіти. — Улюблені хіти.

А. Визначте граматичні основи в реченнях.

Б. Поміркуйте, чим відрізняються речення.

3. Прочитайте уривок із пісні та виконайте завдання.

Бачу я тебе в снах,
У дібровах зелених,
По забутих стежках
Ти приходиш до мене.
І не треба нести
Мені квітку надії,
Бо давно уже ти
Увійшла в мої мрії.

Червону руту
Не шукай вечорами, —
Ти у мене єдина,
Тільки ти, повір.
Бо твоя врода —
То є чистая вода,
То є бистрая вода
З синіх гір.

В. Івасюк

А. Випишіть односкладні речення.

Б. Підкресліть головний член виписаних речень.

 4. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладними є всі речення, ОКРІМ

А Яка гарна пісня!

Б Лунає пісня.

В Чутно пісню.

Г Заспіваймо пісню.

2. Односкладним є речення

А Мову музики розуміють усі.

Б Музика впливає на стан нашого організму.

- В** Пісні асоціюються з певними подіями та людьми.
Г Можна написати хорошу музику, не знаючи нотної грамоти.

3. Складне речення з двома односкладними частинами записано в рядку

- А** Галю, серце, рибко моя, що мені казати?
Б Тону, не знаю, що робити...
В Мені треба зазирнути в теє небо, що в очах зелених твоїх.
Г Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову.

5. Розкажіть про вашого улюбленого виконавця чи музичний гурт, використавши односкладні речення (п'ять речень).

- А.** Запишіть розповідь.
Б. Виділіть граматичні основи.

Означено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом речення у формі присудка, який позначає дію, виконану конкретною особою чи особами: мовцем (*я, ми* — 1-ша особа) або слухачем (*ти, ви* — 2-га особа). Особу встановлюємо за граматичною формою (закінченням) дієслова-присудка.

Форма вираження присудка	Приклад
дієслово у формі 1-ї або 2-ї особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часів дійсного способу	<u>Літаю</u> в небі вільно (Н. Жижченко). <u>Літаю</u> (<i>я</i>) — 1-ша ос. одн., теп. ч., дійсн. сп.
дієслово у формі 1-ї особи множини та 2-ї особи однини чи множини наказового способу	<u>Тримай</u> мене міцно одною рукою (Х. Соловій). <u>Тримай</u> (<i>ти</i>) — 2-га ос. одн., нак. сп.

ЗАУВАЖТЕ!

В означено-особових реченнях головний член не може бути виражений дієсловом у формі минулого часу, оскільки воно не має категорії особи.

Порівняйте: *Граю* (*я*) *на гітарі* (теп. час, 1-ша особа) — *Гратимеш* (*ти*) *на гітарі* (майб. час, 2-га особа) — *Грав* (*я / ти / він*) *на гітарі* (мин. час, особу визначити неможливо).

Означено-особові речення часто виражають спонукання до дії. Їх найчастіше вживають у розмовному й художньому стилях мовлення.

ЗАУВАЖТЕ!

Речення зі звертаннями часто є односкладними. Порівняйте:

Марусенька не плаче. — *Не плач, не плач, Марусенько, не плач, не журися* (Нар. тв.). **АЛЕ:** *Ти, Марусенько, не плач, не журися.*

6. Визначте в реченнях граматичні основи.

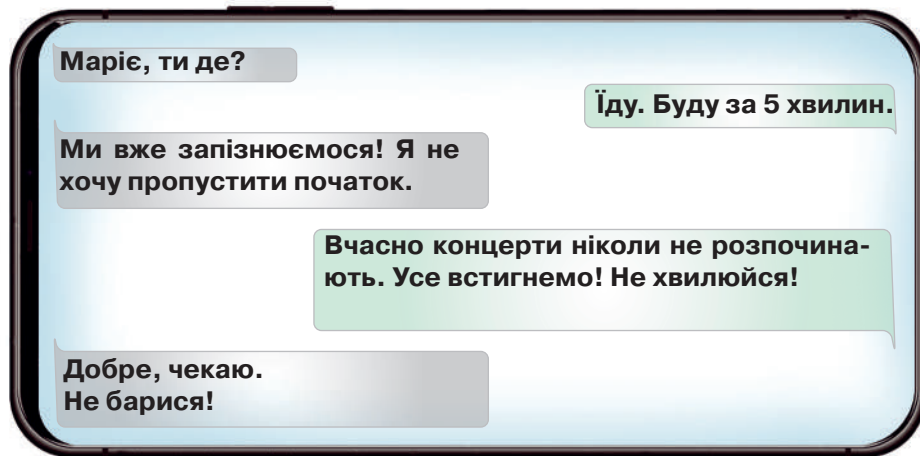
- Ти не йди, побудь зі мною. — Не йди, побудь зі мною.
 Галя дала напитися води. — Галю, дай води напитися.
 Свій кращій день шукаю я. — Свій кращій день шукаю.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Ви тримайте мене, не дайте впасти. — Тримайте мене, не дайте впасти.
Ти починаєш мій день на світанку нестримним літнім дощем. — Починаєш мій день на світанку нестримним літнім дощем.

- А.** Поміркуйте, чим відрізняються речення в парах.
- Б.** Які речення, на вашу думку, більше властиві пісням?

7. Прочитайте текст.

- А.** Випишіть означено-особові речення.
- Б.** Підкресліть головний член речення, надпишіть над ним особу, число й спосіб дієслова.
- В.** Поміркуйте, як би змінився діалог, якби всі речення були двоскладними.

 8. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладне означено-особове речення подано в рядку
 - А** І немає нікого, окрім нас.
 - Б** Де ти, милий, чорнобривий?
 - В** Старі фотографії на стіл поклади.
 - Г** Без голосу викричав душу в старий мікрофон.
2. Односкладні означено-особові речення є в усіх рядках, ОКРІМ
 - А** Підемо на зустріч завтра із синім вітром, як завжди.
 - Б** Нам готують прем'єри зовсім чужих вистав.
 - В** Зроблю, що надумав, Марічці на зло.
 - Г** Не бійся жити!
3. Двоскладним є речення
 - А** Стань зі мною в білий танець, стань.
 - Б** Гуцулко Ксеню, я тобі на трембіті лиш одній в цілім світі розкажу про любов.
 - В** А як хочеться знов відчувати нас, наповнених сонцем, любов'ю до краю.
 - Г** Вийди до мене, моє серденько!

9. Згадайте п'ять пісень, у яких є односкладні речення.

- А. Запишіть цитати, підкресліть граматичні основи.
- Б. В означено-особових реченнях над кожним присудком надпишіть особу, число та спосіб дієслова.

КУЛЬТУРА СЛОВА

ПАРОНІМИ

Музичний	Музикальний
<i>Пов'язаний із музикою, який стосується музики як виду мистецтва.</i>	<i>Здібний до музики, обдарований здатністю сприймати й виконувати музичні твори; мелодійний.</i>
вечір школа варіації супровід інструмент	слух голос народ дитина людина

Підказка: прикметник *музичний* — відносний, а *музикальний* — якісний. Перевіряємо вживання слова так: якщо перед словосполученням можна поставити прислівник *дуже*, треба вживати слово *музикальний* (*дуже музикальний голос/народ*).

10. 1. Запишіть речення.

Міркую про таємниче поняття «*український* реп». Що це? Про що він? Чи слухають його, коли з усіх динаміків звучить російськомовний реп. Складно зрозуміти, чому так відбувається. Адже маємо чимало імен чудових реп-виконавців, які можуть сподобатись і підліткам, варто лише їх послухати (*За матеріалами інтернет-джерел*).

- А. Підкресліть граматичні основи.
- Б. З'ясуйте, які речення є односкладними.
- В. Затранскрибуйте виділене слово.

2. Прочитайте уривки з пісень.

1. Покохала, покохала я до болю молодого, молодого скрипаля (*Ю. Рибчинський*).
2. Ну скажи — хіба не фантастично (*В. Симоненко*).
3. Стережіть її, янголи, беріть під крило легке (*С. Жадан*).
4. Кожен пливе, поки хвиля несе і поки глибока вода (*А. Кузьменко*).
5. Я впаду, немов злива до ніг, я літаю... (*М. Вінграновський*).
6. В очах у тебе синьо і широко (*Г. Чубай*).
7. Крізь незачинене в серці вікно чую і бачу тебе... (*М. Бровченко*).
8. У осені очі твої (*С. Мартинюк*).
9. Чом ти не прийшов, як місяць зійшов? (*Нар. тв.*).
10. Плацкарти, купе, кіно в маршрутках, обличчя ховаю за комір куртки (*Фіолет*).

- А. Випишіть означено-особові речення.
- Б. Підкресліть присудки, надпишіть над кожним особу, число й спосіб дієслова.
- В. Обведіть олівцем прийменники у вписаних реченнях.

§ 50–51. НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ. УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте оголошення в газеті.

Читати книжки та пити какао:

хмельничан *кличуть* на вечірку до бібліотеки.

Захід, присвячений книжкам, *улаштують* у Бібліотеці для юнацтва 4 листопада 2021 року. Усіх зацікавлених *запрошують* приєднатися. Шанувальникам книжок *пропонують* провести вечір весело та пізнавально. Вам *розкажуть*, що цікавого почитати, а також *пригостять* філіжанкою запашного какао.

Заходьте, у нас *люблять* і *поважають* кожного гостя!

- А.** Визначте в тексті односкладні речення.
Б. Поміркуйте, чому в реченнях використано саме таку форму присудка.

Неозначено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який позначає дію, виконану або невідомою особою, або такою, у називанні якої немає потреби.

У неозначено-особових реченнях основну увагу зосереджено на дії, а не на її виконавці.

Наприклад, у реченні *У Києві відкрили Музей становлення української нації* повідомляється саме про факт відкриття музею, а не прізвища людей, які це зробили.

Форма вираження присудка	Приклад
дієслово у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часів	<i>Радять</i> мені жити без ілюзій (Л. Забашта). <i>Радять</i> (вони) — 3-тя ос. мн., теп. ч., дійсн. сп.
у формі множини минулого часу	У давнину початком нового року <i>вважали</i> березень. <i>Вважали</i> (ми / ви / вони) — мн., мин. ч., особу визначити неможливо

2. Прочитайте речення.

Нас чекають друзі. — Нас чекають.

Знайомі мені порадили до вас звернутися. — Мені порадили до вас звернутися.

Батьки від нас чекають перемог. — Від нас чекають перемог.

Усі цінують те, що важко дістається. — Цінують те, що важко дістається.

Хлопці на знак примирення потискають руку. — На знак примирення потискають руку.

Неозначено-особові речення. Узагальнено-особові речення

А. Визначте граматичні основи.

Б. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

3. Перепишіть речення.

1. Таких, як ти, чекають все життя заради миті (*О. Пахльовська*). 2. Чай подали з медом (*М. Дочинець*). 3. «Повість минулих літ» ще називають «Початковим літописом». 4. Без війни не плачуть, без біди не кличуть (*С. Вакарчук*). 5. Зелене море зроблять із Дніпра (*Л. Костенко*). 6. «Нам пишуть» (*Рубрика в газеті*). 7. Із двох зол зазвичай вибирають те, яке легше заподіяти (*Д. Рудий*). 8. Через мільйони літ, відкопуючи з вічної мерзлоти мамонта, випорпали й мене із льоду, обтрусили від снігу, відігріли грузинським чаєм (*Т. Мельничук*). 9. Вино мудрості п'ють із келиха розчарувань (*А. Коваль*).

А. Підкресліть присудки.

Б. Надпишіть над кожним особу, число й спосіб дієслова.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним неозначено-особовим є речення

А Де голова дурна, там руки злі.

Б Не роби з людей собі ні ворогів, ні друзів.

В Спроби зробити неможливе якраз і змінюють світ.

Г Завжди люблять успішних.

2. Односкладними неозначено-особовими є всі речення, ОКРІМ

А Про виграш у лотерею не кричать.

Б День українського козацтва відзначають 14 жовтня.

В Неважливе забувай, витісняй його з пам'яті важливим.

Г Іноді знаходять, іноді втрачають.

3. Неозначено-особове є частиною всіх наведених складних речень, ОКРІМ

А Байдуже ракові, у якому його горщику зварять.

Б Помагати треба не за щось, а просто так.

В Тебе не вчили, що до кожного замка є ключ?

Г Добре вже те, що мені не показали на двері.

5. Складіть односкладні неозначено-особові речення (із запропонованими присудками) і визначте в них граматичні основи (за зразком).

Просять, працюють, говорять, радіють, перешіптувалися, піклувалися, уміли.

Зразок:

не подякують — *За таку роботу тобі не подякують.*

зустрічали — *В Україні гостей завжди зустрічали хлібом-сіллю.*

Узагальнено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який позначає дію, що сприймається узагальнено, оскільки це переважно прислів'я та приказки, зміст яких стосується кожного.

Форма вираження присудка	Приклад
дієслово у формі 2-ї особи однини теперішнього чи майбутнього часу	<i>Людя́м я́зика не зав'я́жеш</i> (Нар. тв.). <i>Не зав'я́жеш (ти)</i> — 2-га ос. одн., майб. ч., дійсн. сп.
дієслово у формі 2-ї особи однини наказового способу	<i>Деся́ть разі́в відмі́ряй, а раз відрі́ж</i> (Нар. тв.). <i>Відмі́ряй, відрі́ж (ти)</i> — 2-га ос. одн., нак. сп.
у формі 3-ї особи множини	<i>За бито́го дво́х не́битих даю́ть</i> (Нар. тв.). <i>Даю́ть (вони)</i> — 3-тя ос. мн., теп. ч., дійсн. сп.

Узагальнено-особовими реченнями вважають також авторські висловлювання, що стали крилатими (афоризми), наприклад: *З ви́димого пізнавай не́видиме* (Г. Сковорода). У таких реченнях присудок може виражатися дієсловом другої особи множини, наприклад: *Учи́тесь, чита́йте, і чу́жому науча́йтесь, і сво́го не цура́йтесь* (Г. Шевченко).

ЗАУВАЖТЕ!

За формою присудка узагальнено-особові речення подібні до означено-особових чи неозначено-особових. Відмінність полягає в тому, що дія в узагальнено-особових реченнях мислиться узагальнено й стосується будь-кого. Такі речення притаманні усній народній творчості, зокрема є прислів'ями та приказками. Порівняйте: *Запита́й, якщо не зрозумі́ш* (означено-особове). — *Люде́й пита́й, а сві́й розум ма́й* (узагальнено-особове).

ПРИГАДАЙТЕ!

Прислів'я — сталий образний народний вислів, що містить узагальнену думку, висновок, має повчальну мету, наприклад: *Кра́ще по́гана до́рога, ні́ж по́ганий су́путник*.

Приказка — короткий вислів-констатування, наприклад: *як сні́г на го́лову, ви́вести на чи́сту во́ду*. Часто приказка становить частину прислів'я. Порівняйте: *Ляка́на воро́на і ку́ща бо́їться* — прислів'я; *ляка́на воро́на* — приказка.

6. Прочитайте речення.

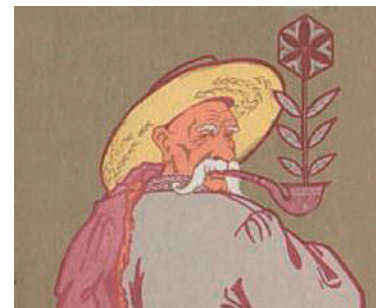
У чужі зошити на контрольній не заглядають. — Дарованому коневі в зуби не заглядають.

Не кажи мені нічого. — Не кажи гоп, поки не перескочиш.

Не лізь на дах. — Не лізь поперед батька в пекло.

Їдь помалу, щоб не впав. — Помалу їдь, то далі будеш.

Сьогодні потрапив на цікавий захід. — Попав пальцем у небо.

А. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

Б. Визначте тип усіх односкладних речень.

В. Поміркуйте, чому в узагальнено-особових реченнях саме така форма присудка.

7. Прочитайте речення.

1. Поспішиш — людей насмішиш. 2. Від долі не втечеш. 3. Видно пана по халявах. 4. Робить, як мокре горить (*Нар. тв.*). 5. Більше думай і тоді вирішуй. 6. Не за обличчя суди, а за серце (*Г. Сковорода*). 7. Виріс, а ума не виніс. 8. Вище себе не підскочиш. 9. Вовка ноги годують. 10. Ворона й за море літає, та дурна вертається. 11. Сказаного й сокирою не вирубаєш (*Нар. тв.*). 12. Гостре словечко коле сердечко. 13. Терпи, козаче, отаманом будеш. 14. Кожна жаба своє болото хвалить. 15. Лобом муру не проб'єш. 16. Менше говори — більше почувеш. 17. Під лежачий камінь вода не тече (*Нар. тв.*). 18. В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля (*Т. Шевченко*). 19. Журбою біди не пособиш (*М. Стельмах*).

- А.** Випишіть узагальнено-особові речення.
- Б.** Підкресліть граматичні основи.
- В.** Визначте особу, число й спосіб дієслів-присудків.

 8. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним узагальнено-особовим є речення
 - А** Люби весну радості, та приймай і зиму печалі.
 - Б** Бери вершину — і матимеш середину.
 - В** Червону руту не шукай вечорами.
 - Г** Ти господар своїх слів.
2. Односкладним узагальнено-особовим є речення
 - А** Береженого Бог береже, а козака шабля.
 - Б** Пам'ятатимеш до нових віників.
 - В** У закритий рот муха не влізе.
 - Г** Вовка боятися — у ліс не ходити.
3. Односкладними узагальнено-особовими є всі наведені речення, ОКРІМ
 - А** Бережи честь змолоду.
 - Б** Воду решетом не носять.
 - В** Семеро одного не ждуть.
 - Г** Після бійки кулаками не махають.

 9. Згадайте й запишіть п'ять прислів'їв і приказок.

- А.** Підкресліть граматичні основи.
- Б.** З'ясуйте, чи є серед них узагальнено-особові речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Фразеологічні звороти кожної мови характеризуються стійкістю лексичного складу. Коли перекладаємо фразеологізми з однієї мови іншою, треба не калькувати чужомовні, а добирати питомо українські.

НЕПРАВИЛЬНО
кинулося в око
думка пробігла в голові
приймати близько до серця
потерпіти невдачу
ворона в павиному пір'ї

ПРАВИЛЬНО
впало в око
думка промайнула в голові
брати близько до серця
зазнати поразки
убрався в жупан — і дума, що пан

2. Перегляньте експрес-уроки «“Встречают по одёжке” — як сказати українською?» і «Збагачуємо свій словник фразеологізмів». З'ясуйте, які зі згаданих фразеологізмів є односкладними узагальнено-особовими реченнями.

«Встречают по одёжке» — як сказати українською?

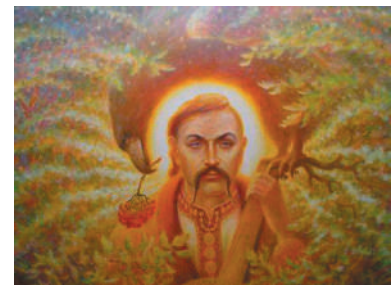

Збагачуємо свій словник фразеологізмів

- 10.** 1. Прочитайте цитати.

1. Роби не з втомою, не через силу, а з душею. 2. Будь у *єдності* із собою. 3. Хто має волю, той має долю. 4. Тебе не вчили, що результат *починається* з наміру. 5. Люблю мудрість. 6. Шукаю в ній сутність життя. 7. Ніхто й ніщо не може занапастити людину, крім неї самої. 8. Як ти до світу, так і світ до тебе. 9. Це закон збереження енергії: скільки вклав, стільки й повернеться. 10. Нас уже вибрали й дали нам ім'я (З тв. М. Дочинця).

- A.** Випишіть односкладні речення (у тому числі в складних реченнях).
B. Підкресліть граматичні основи й визначте (надпишіть) види односкладних речень.
B. Виконайте розбір за будовою виділених слів.

2. Утворіть прислів'я і приказки.

Вік живи —	... поки не перескочиш.
Добре того вчити,	... вік учись.
Людей питай,	... не поле перейти.
Не кажи гоп,	... а свій розум май.
З ким <i>поведешся</i> ,	... а знайдеш — тримай.
Життя прожити —	... того й наберешся.
Друга шукай,	... хто хоче все знати.

- A.** Випишіть узагальнено-особові речення.
B. Підкресліть граматичні основи.
B. Запишіть транскрипцію виділеного слова.

ЗМІСТ

ВСТУП

Від авторів	3
§ 1. Мова — найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу.	4
§ 2. Мовні норми. Мовленнєві помилки	7

ПОВТОРЕННЯ

§ 3–4. Розділи науки про мову. Іменник. Прикметник (повторення та узагальнення вивченого).	11
§ 5. Числівник. Займенник (повторення та узагальнення вивченого).	15
§ 6. Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю	19
§ 7–8. Дієслово. Прислівник (повторення та узагальнення вивченого)	22
§ 9. Службові частини мови (повторення та узагальнення вивченого).	27
§ 10. Ділові папери. Протокол	30

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 11–12. Синтаксис і пунктуація. Словосполучення і речення як основні одиниці синтаксису	32
§ 13–14. Поняття пунктограми. Типи пунктограм	36
§ 15. Письмовий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням)	41
§ 16–17. Словосполучення. Його головні ознаки	44
§ 18–19. Види словосполучень	49
§ 20–21. Узгодження. Керування. Прилягання	54
§ 22. Письмовий стислий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості в художньому стилі	59
§ 23–24. Речення та його ознаки. Типи речень за метою висловлювання.	62
§ 25–26. Поширене та непоширене речення. Порядок слів у простому реченні	68
§ 27–28. Просте та складне речення. Активний і пасивний звороти	72
§ 29. Усний твір-опис місцевості на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	78
§ 30–31. Двоскладне речення. Підмет як головний член речення	80
§ 32–33. Простий та складений дієслівний присудок	85
§ 34–35. Складений іменний присудок. Складний присудок	89
§ 36. Письмовий твір-опис місцевості на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	94
§ 37–38. Другорядні члени речення. Означення	96
§ 39–40. Прикладка	101

§ 41–42. Докладний переказ тексту художнього стилю з творчим завданням	106
§ 43–44. Додаток	108
§ 45–46. Обставина	113
§ 47. Усний вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії та культури в публіцистичному стилі	119
§ 48–49. Односкладні речення. Означено-особові речення	121
§ 50–51. Неозначено-особові речення. Узагальнено-особові речення	126
§ 52. Діалог	131
§ 53–54. Безособові речення. Інфінітивні речення	133
§ 55–56. Називні речення	138
§ 57. Письмовий вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії та культури в публіцистичному стилі	143
§ 58–59. Неповне речення	145
§ 60. Неповне односкладне речення	150
§ 61–62. Ускладнене речення. Поняття про однорідні члени речення	153
§ 63–64. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами	159
§ 65. Письмовий твір-опис пам'яток історії та культури на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	165
§ 66–67. Однорідні й неоднорідні означення	167
§ 68–69. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами	171
§ 70–71. Однорідні члени речення (повторення)	176
§ 72–73. Звертання. Розділові знаки в реченнях зі звертанням	181
§ 74–75. Звертання як етикетна формула	186
§ 76–77. Речення зі вставними словами (сполученнями слів і реченнями)	190
§ 78–79. Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях і реченнях	196
§ 80–81. Стилiстичні можливості звертань і вставних конструкцій	201
§ 82. Твір-опис пам'яток історії та культури за картиною в публіцистичному стилі	206
§ 83. Повідомлення на тему про мову	208
§ 84–85. Речення з відокремленими членами. Поняття про відокремлення	211
§ 86–87. Відокремлення узгоджених означень	216
§ 88–89. Відокремлення неузгоджених означень	221
§ 90–91. Відокремлення прикладок	225
§ 92–93. Відокремлення обставин	230
§ 94–95. Відокремлення додатків	235
§ 96–97. Уточнювальні члени речення	240
§ 98. Конспект прочитаного науково-навчального тексту. Тематичні виписки	245
§ 99. Інтерв'ю в публіцистичному стилі	248
§ 100. Виразне читання вголос текстів різних стилів	250